

**Державна політика протидії тероризму:
пріоритети та шляхи реалізації**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

24 лютого 2011 року

УДК 323.28:351.74

Д 36

*За повного або часткового використання матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Д 36 **Державна** політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації: збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. – К.: НІСД, 2011. – 120 с.

ISBN 978-966-554-129-5

Розглянуто актуальні питання й перспективи формування та реалізації державної політики протидії тероризму за напрямками: організаційно-правові аспекти забезпечення антитерористичної діяльності в державі; розроблення проектів нових або внесення змін до чинних актів законодавства у сфері боротьби з тероризмом, екстремізмом відповідно до Указу Президента України № 1119/2010 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році»; шляхи підвищення ефективності заходів запобігання тероризму з урахуванням передумов, реальних та потенційних чинників загроз тероризму зовнішнього та внутрішнього характеру.

Розраховано на працівників органів державної влади, правоохоронних та спеціальних служб, науковців, викладачів, студентів вузів та широку громадськість.

ISBN 978-966-554-129-5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2011

Вступ

Поглиблення соціально-політичної асиметрії у світі супроводжується ескалацією міжнародного тероризму, що трансформується за своїм внутрішнім змістом, формою, характером виявів під прямим або опосередкованим впливом різноманітних протиріч та конфліктів. Змінюються його масштаби, чіткіше окреслюється ідеологія, посилюється агресивний інформаційно-пропагандистський вплив.

Розвиток сучасного міжнародного тероризму характеризується формуванням таких негативних явищ, як багатоплановість руйнівного впливу на різні сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, духовну, а також на національну безпеку: суспільну, державну, воєнну, інформаційну тощо. На сучасному етапі тероризм із його політично вмотивованою насильницькою ідеологією становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України.

У зв'язку з цим 24 лютого 2011 р. у приміщенні Національного інституту стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» «Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації». Учасникам, серед яких були представники органів державної влади, наукових інституцій та громадських організацій, було запропоновано наступні питання:

- передумови виникнення та поширення екстремізму й тероризму;
- шляхи підвищення ефективності заходів запобігання тероризму;
- організаційно-правові аспекти забезпечення антитерористичної діяльності у державі, необхідність розроблення проєктів нових або внесення змін до чинних законодавчих актів у сфері боротьби з тероризмом, екстремізмом (відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 року «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році») від 10.12.2010 р. № 1119/2010.

За підсумками роботи було прийнято Рішення «круглого столу».

Рішення «круглого столу» «Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації»

Розглянувши питання щодо пріоритетів і шляхів реалізації державної політики протидії тероризму, учасники «круглого столу» зазначають, що тероризм із його політично вмотивованою насильницькою ідеологією становить небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України. Основними теророгенними чинниками за сучасних політичних та економічних змін в Україні є масштабна корупція в органах державної влади, що набула системного характеру; загальне зниження рівня моральності суспільних відносин, насамперед у молодіжному середовищі; правовий нігілізм; розшарування суспільства та загострення конфронтації, що уможливило радикалізацію настроїв у суспільстві тощо. Зазначене потребує вжиття значних зусиль з боку державної влади щодо зниження рівня конфліктності та локалізації середовища екстремізму та тероризму.

1. У системі державного управління має утвердитися розуміння того, що здійснення антитерористичної діяльності визначеними суб'єктами боротьби з тероризмом є лише складовою державної політики у даній сфері, що повинна мати комплексний характер і вирішуватися на засадах системної протидії. Одним із пріоритетних її напрямів має стати удосконалення запобіжних механізмів, спрямованих на усунення причин і умов, що породжують екстремізм і тероризм.

2. Потребує удосконалення нормативно-правова база з протидії тероризму в частині уточнення понятійно-категоріального апарату Закону України «Про боротьбу з тероризмом», забезпечення змістовної ідентичності основних понять у Законі та Кримінальному кодексі України, а також унормування поняття «екстремізм».

3. Необхідним є удосконалення механізмів координації суб'єктів боротьби з тероризмом, у тому числі у спосіб конкретизації повноважень у цій сфері та удосконалення діяльності Антитерористичного центру при СБУ щодо об'єднання зусиль міністерств та відомств, громадських організацій, що відповідно до Закону залучаються до протидії тероризму.

4. Для забезпечення єдиного підходу на всіх рівнях держави та суспільства до розуміння сутності тероризму як загрози національній безпеці України необхідно розпочати розроблення Концепції протидії тероризму, в якій мають бути визначені пріоритети держави у підходах щодо подолання тероризму з урахуванням як кримінологічної специфіки цього виду злочину, так і комплексної соціально-політичної природи даного явища.

**ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ
ПІД ЧАС ВІДКРИТТЯ «КРУГЛОГО СТОЛУ»**

ЄРМОЛАЄВ Андрій,
*директор Національного інституту
стратегічних досліджень*

Тема «круглого столу» є непересічною. Жодний світовий форум, пов'язаний із питаннями безпеки та міжнародної тематики, не відбувається без обговорення питань тероризму, формування національних і колективних програм протидії йому. Тому сьогодні темою «круглого столу» є «Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації». Маю надію, що всі виступаючі не лише обмінюються думками щодо розроблення довгострокової програми протидії тероризму, а й сформулюють нові аналітичні оцінки цього явища, можливо з нестандартних позицій.

Хочу поділитися деякими думками щодо сьогоднішньої теми. Думаю, що під час реалізації на міжнародному рівні програм, спрямованих на боротьбу з тероризмом, прослідковується тенденція до спрощення явища тероризму як політики окремих агресивних сил – недержавних, політичних і терористичних. Як на мене, тероризм став інструментом боротьби у тих соціальних системах, де в умовах високого рівня глобалізації, застосування сучасних технологій запроваджуються жорстокі акції зі знищення мирного населення, політиків, військових. Але у чому ж різниця? Ми пам'ятаємо з історії, що терор завжди використовувався як інструмент психологічного тиску на супротивника, і водночас мав цільовий характер. Згадаймо, наприклад, часи «російського бомбінгу». Нинішнє ж явище тероризму має жорсткіший характер, оскільки його жертвами стає мирне населення, тому сучасні акції залякування стають тотальною соціальною загрозою, незалежно від безпосередньої цілі терористів. Крім того, в умовах сьогодення, коли дедалі чіткіше окреслюється ієрархічність суспільства, для багатьох політичних організацій, що у своїх країнах ведуть боротьбу за вплив і владу, тероризм стає чи не єдиним інструментом самоствердження та головною зброєю. Отже, питання полягає не у фізичному знищенні окремого терориста чи організації, а у дослідженні причин цього явища. Чому сучасний світ тяжіє до консервації ієрархій, стримування розвитку окремих народів, окремих соціокультурних систем, реакцією на що і є використання такої загрозової зброї, як тероризм.

Ще один момент. За сучасних технологій навіть одна терористична акція, виходячи зі специфіки сучасного озброєння (від використання ядерних матеріалів до інформаційної зброї) може спричинити глобальні наслідки. Це саме той масштаб проблеми, що змушує країни

говорити про тероризм як світову загрозу, загрозу не лише національній безпеці, а й міжнародній. Сумний досвід наших сусідів (молекулярна війна на Кавказі, часті терористичні акти) свідчить, що XXI ст. буде століттям не тотальних війн, а молекулярних, часом боротьби з тероризмом. Україна, як на мене, через толерантність суспільства не стикалася з цією загрозою безпосередньо, але це не означає, що ми не маємо переймати досвід інших країн, брати участь у міжнародних програмах, формувати власний погляд на причини цього явища та на можливі механізми протидії терористичним акціям.

ЛИТВИНЕНКО Олександр,

*заступник директора Національного інституту
стратегічних досліджень*

Дякую, шановні пані та панове, що знайшли можливість взяти участь у нашому заході. Сьогодні Інститут починає роботу за багатьма напрямками, зокрема відроджує дослідження у сфері національної безпеки і не може залишити поза увагою проблему тероризму, одну з найнебезпечніших загроз сучасної цивілізації, протидія якій мусить об'єднати усі зусилля в нашій державі.

Це питання досить гостро обговорюється в Україні серед професіоналів у сфері відомчої науки. Ми прагнемо створити ще один нейтральний майданчик для обговорення, узгодження позицій та висунення пропозицій щодо даної проблеми.

МАРКЄЄВА Оксана,

*завідувач відділу стратегій реформування
сектору безпеки НІСД*

Науковий інтерес до проблеми тероризму останнім часом посилюється. Це обумовлено тим, що тероризм як форма збройної чи інформаційної боротьби, навіть маючи асиметричний характер, є найефективнішою формою не просто опору, а й сучасної війни. Остання не має чіткої лінії фронту, на неї не поширюються правила війни чи Женевські гуманітарні конвенції.

Тероризм виріс із таємних війн спецслужб і має у своєму арсеналі крім традиційного інструменту залякування ще й намагання впливати на психіку. Тероризм має успіх саме там, де є багато незадоволених життям, нещасливих, нереалізованих особистостей, там, де суспільні відносини, політичні режими, традиційні цінності не дають особі самоактуалізуватися. Тому вразливими для терористів категоріями для «вербування» є жінки, молодь, що шукають рай у іншому житті, або люди, які в помсті шукають сенс правосуддя та вважають, що у цьому світі немає справедливості.

Таким чином, у тероризмі лінія фронту проходить через людську свідомість. Слід зазначити, що офіційні церкви (і мусульманські, і християнські) програють цю психологічну «війну», оскільки у зв'язку з нещирістю, церковною корупцією та підтримкою несправедливої влади втрачають довіру людей.

Будь-хто чи будь-що в усьому світі може стати потенційним об'єктом терористичної атаки. Передусім це країни, що ведуть боротьбу з тероризмом, беруть активну участь в антитерористичних заходах, перебувають в антитерористичних союзах. Але й ті, що стоять осторонь, є не менш вразливими. Україна, до якої буде прикута увага світу 2012 року, теж є потенційною мішенню.

Ми, на щастя, на сьогодні не зіткнулися віч-на-віч із цією проблемою, і поки можемо реагувати на неї так, як і досі реагували: у межах Закону України «Про боротьбу з тероризмом», традиційним набором бюрократичних або силових інструментів. Нині сектор безпеки і оборони України у межах нової вітчизняної безпекової наукової доктрини розглядається як цілісний комплекс. Будь-які зміни мають спрямовуватися на підтримку його керованості, ефективності. Ефективною має бути і протидія загрози тероризму. Разом нараховується 19 суб'єктів боротьби з тероризмом, 7 із них безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, інші ж – опосередковано.

Є і проблеми. Через створення відомчих антитерористичних підрозділів за числом суб'єктів фактично відбувається перекладання відповідальності з цілого відомства на маленький підрозділ. Інша проблема полягає у скороченні штату міліції на третину. Як це позначиться на антитерористичній функції.

Щодо криміналізації тероризму. Оскільки заради статистики і щоб справити враження до терористичних проявів можуть бути віднесені й суто хуліганські витівки (наприклад, підрив сміттєвих баків), і кримінальні розбірки із застосуванням вибухових пристроїв, і дзвінки про замінування. Що ж стоятиме за статистикою СБУ?

Це питання до тих, хто братиме участь у створенні концепцій, просуванні реформ кримінальної юстиції, і до юристів, які вдосконалюватимуть законодавство.

ДОПОВІДІ ДО «КРУГЛОГО СТОЛУ»

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІІ ТЕРОРИЗМУ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ГУЦАЛО Марія,

*головний консультант відділу
стратегій реформування сектору безпеки НІСД,
кандидат політичних наук*

Тероризм належить до числа найнебезпечніших злочинів проти основ конституційного ладу та безпеки держави. У країнах із високим рівнем терористичної активності сформувалася тенденція до здійснення терактів суїцидального характеру. Черговим свідченням цього став теракт 24 січня 2011 р. у московському аеропорту Домодедово.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» основними завданнями внутрішньої політики держави у сфері національної безпеки і оборони є своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Останніми роками суверенітет України випробовувався на міцність під тиском зовнішніх політичних впливів і через уразливість національної економіки, зумовленої кон'юнктурою світового ринку. За цей час накопичилися проблемні питання у сфері соціально-економічних відносин, окреслилися тенденції радикалізації настроїв у суспільстві. Окремі кримінальні прояви резонансного характеру свідчать про високу ймовірність інтенсифікації протестних настроїв, проявів екстремізму й тероризму. За даними Служби безпеки України, у 2010 р. розкрито 135 злочинних проявів з ознаками терористичного характеру.

На сьогодні Україна не розглядається лідерами міжнародних терористичних організацій як об'єкт терористичної активності. Тому можна говорити лише про реальні та потенційні чинники загроз міжнародного тероризму.

Високий рівень терористичних загроз у світі позначається на Україні насамперед загибеллю українських громадян унаслідок терористичних актів на території інших країн. Основними каталізаторами активності міжнародного тероризму залишається неврегульованість ситуації в Іраку, Палестинській автономії, Афганістані, Північному Кавказі РФ, збройний конфлікт між Ізраїлем та ліванською Хезболла, пов'язані з ядерною програмою Ірану. Ризики терористичних та екстремістських проявів у Пакистані, Індії, Лівані, Ємені, Сомалі, а також у Туреччині, Російській Федерації, Ізраїлі продовжують оцінюватися як високі. Тому

участь України в міжнародній антитерористичній коаліції, розвиток співробітництва зі США та Ізраїлем, утримання на території держави інфраструктури Чорноморського флоту РФ можуть надати терористам мотиви для віднесення України до об'єктів своїх дій. Не можна залишити поза увагою і загострення ситуації у країнах Близького Сходу. Сформований протестний потенціал у Єгипті, Ємені та деяких інших країнах може викликати інтенсифікацію ісламістської небезпеки.

Підвищений рівень терористичних загроз існує для установ і громадян України за кордоном. Це обумовлено збільшенням чисельності українського військового контингенту у складі Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан, залученням українського військового персоналу до роботи Тренувальної місії НАТО в Іраку, а також рішеннями України з проблемних питань регіональної безпеки на Близькому Сході. За таких обставин пріоритетним напрямком державної політики протидії тероризму є забезпечення безпеки іноземних представництв в Україні та українських дипломатичних установ і громадян за кордоном. Зазначені проблеми актуалізуються також через необхідність забезпечення безпеки Євро-2012.

Іншим потенційним чинником, що може стати джерелом зовнішніх терористичних загроз Україні, є значна кількість нелегальних мігрантів, які пересуваються територією держави із кризових регіонів Росії, так званих проблемних країн Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Перської затоки до Західної Європи. Існуючі канали нелегальної міграції можуть бути використані міжнародними терористичними організаціями для переміщення своїх бойовиків до країн Західної Європи чи їх переховування в Україні, створення бізнесових структур для фінансового забезпечення терористичної, іншої злочинної діяльності, зокрема спроб придбання зброї та інших засобів ураження.

Серед теророгенних чинників слід назвати також перебування на території України прихильників окремих терористичних організацій. Вони використовують канали студентського обміну, місіонерський, бізнесовий, а також нелегальний і намагаються поширювати серед населення радикальну ідеологію. На території держави відмічається присутність осіб, які можуть бути причінниками міжнародних радикальних організацій Хізб ут-Тахрір, Хамас, «Брати мусульмани» та інших закордонних структур, визнаних окремими країнами як терористичні. Їхні осередки функціонують у Києві, Одесі, Харкові, Донецьку, Запоріжжі та формуються за рахунок іноземних студентів і вихідців із країн Близького та Середнього Сходу.

Представники закордонних релігійних екстремістських структур діють у спосіб планомірного використання різноманітних форм впливу на мусульманську спільноту України.

У травні 2009 р. Служба безпеки України оприлюднила інформацію щодо попередження створення в Україні первинних терористичних осередків партії Хізб ут-Тахрір. Прикриттям діяльності закордонних ісламістських структур є недержавні організації, благодійні фонди та просвітницькі об'єднання, головні офіси яких зареєстровані на території країн Близького Сходу та Західної Європи.

Ефективним засобом пропаганди та поширення екстремістських ідей, залучення нових членів до терористичної діяльності є мережа інтернет. Серед веб-сайтів, представлених в українському сегменті інтернету, є інтернет-ресурси руху Талібан, Хізб ут-Тахрір, Джамаат Ісламія, «Брати мусульмани», Хезболла та палестинських угруповань.

На сучасному етапі в Україні зафіксовано високий рівень насильства серед молоді; за даними Інституту соціології НАН України, в державі зберігається досить високий рівень ксенофобії стосовно окремих етносів та зниження толерантності.

Міжнародна організація праці, що є спеціалізованою установою ООН, внесла Україну до списку країн, де через наслідки світової фінансово-економічної кризи наявний високий ризик соціального неспокою. За оцінкою провідних міжнародних організацій, зокрема *Transparency International*, Україна в щорічному рейтингу країн за рівнем корумпованості посіла 134 місце серед 178 країн світу. Цей тривожний показник свідчить про необхідність нейтралізації негативних наслідків соціально-економічних, суспільно-політичних, соціально-психологічних процесів у розвитку держави для унеможливлення терористичної активності.

На наш погляд, у системі державного управління має утвердитися розуміння того, що антитерористична діяльність визначених суб'єктів боротьби з тероризмом є лише складовою державної політики у даній сфері, та може бути комплексний характер і здійснюватися на засадах системної протидії. Вона повинна передбачати не лише організаційно-адміністративні та спеціальні заходи, а й попереджувальну, профілактичну діяльність, що потребує урегулювання широкого кола проблем (від подолання бідності та забезпечення прав і свобод людини і громадянина до виховання політичної та правової культури).

Специфіка сучасних проявів міжнародного тероризму актуалізує питання щодо удосконалення нормативно-правової бази, імплементації норм міжнародних нормативних актів у національне законодавство. В Указі Президента України від 10.12.2010 р. № 1119 йдеться про необхідність опрацювання питання щодо внесення змін до чинних актів законодавства у сфері боротьби з тероризмом, урахуваючи нові виклики та загрози національній безпеці України. Це стосується передусім уточнення понятійно-категоріального апарату Закону України «Про бороть-

бу з тероризмом», забезпечення змістовної ідентичності основних понять Закону та Кримінального кодексу України.

Хотілося б підкреслити, що на рівні Європейського Союзу розпочато роботу з підготовки всеосяжної стратегії боротьби з тероризмом та злочинністю, концептуальна основа якої будується на розмежуванні понять «тероризму» та «злочинності». Такий підхід позначатиметься і на визначенні заходів боротьби, що відобразатимуть комплексний характер проблеми тероризму. Це і свідчить про зміни на рівні світового співтовариства щодо комплексного сприйняття тероризму і визначення механізмів протидії на системній основі. Зокрема активного використання та законодавчого закріплення набув термін «протидія тероризму», в якому акцентовано увагу на превентивних та регулятивних механізмах запобігання терористичній небезпеці. Практика його використання набула поширення і в Україні. Тому закономірно, що забезпечення відповідності норм права суспільним реаліям потребує коригування на законодавчому рівні.

Постає також питання й щодо необхідності удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії екстремізму. Передусім це стосується правового визначення понять «екстремізм» та «екстремістська діяльність» як правопорушень з їх чіткою кваліфікацією, а також створення правових механізмів визнання конкретної структури терористичною або екстремістською, вироблення правових і процесуальних засад формування національного переліку заборонених терористичних та екстремістських організацій. Проте слід зазначити, що дане питання є дискусійним. У ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки» важливим напрямом державної політики з питань національної безпеки є запобігання проявам екстремізму. Однак дане поняття не має визначення у національному законодавстві.

Тому, аби уникнути його довільної кваліфікації, необхідно виробити чіткі критерії, за якими те чи інше суспільно-небезпечне явище можна віднести до екстремізму. Можливо, тут не обійтися без ґрунтовного науково-експертного обговорення у практичному та в теоретичному аспектах.

Вагомим резервом забезпечення етнорелігійної та соціальної стабільності у державі мають стати заходи з підтримання міжкультурного та міжконфесійного порозуміння. Обов'язковими в ідеологічно-пропагандистському сегменті діяльності Міністерства культури; Міністерства освіти і науки, молоді та спорту; Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації України мають бути заходи інформаційно-пропагандистського, освітнього та виховного характеру. У цьому контексті необхідним є посилення координуючої ролі Антитерористичного центру при Службі безпеки України та активізації діяльності

Міжрегіональної координаційної комісії щодо об'єднання зусиль міністерств та відомств, громадських організацій, що відповідно до Закону залучаються до протидії тероризму. Особливо важливою є така спільна робота напередодні чемпіонату Європи з футболу 2012 р., де серед комплексу заходів необхідно передбачити розроблення та запровадження програми інформаційно-психологічної безпеки громадян.

До того ж слід підкреслити, що в останній час в українському суспільстві наявна тенденція посиленої уваги до тероризму, передусім з боку засобів масової інформації. До терористичних почали відносити хуліганські дії, кримінальні злочини економічного, соціально-побутового характеру. Це лише збурує суспільну думку і не додає розуміння до вкрай небезпечної сутності явища, що потребує виважених суджень та неупереджених оцінок.

Для забезпечення єдиного підходу на всіх рівнях держави та суспільства до розуміння сутності тероризму як загрози національній безпеці України необхідно визначити пріоритети держави у питанні подолання тероризму з урахуванням і кримінологічної специфіки, і комплексної соціально-політичної природи даного явища. Йдеться про розроблення концепції протидії тероризму, в якій мають бути визначені основні принципи державної політики, її мета, завдання та напрями подальшої оптимізації у середньо- та довгостроковій перспективі.

Наприкінці ж дозвольте зазначити, що відкритий інформаційний обмін з питань протидії тероризму, експертне обговорення дестабілізуючих чинників соціально-політичного розвитку держави, що можуть призвести до формування терористичного підґрунтя, а також критичне осмислення сучасних шляхів протидії міжнародному тероризму мають важливе значення для підвищення ефективності зусиль, що докладаються у цій сфері в Україні.

Тому Національний інститут стратегічних досліджень виступив із пропозицією до зацікавлених міністерств та відомств щодо створення на його базі Міжвідомчої експертної робочої групи з питань протидії загрозам розповсюдження зброї та матеріалів масового ураження, а також пов'язаних із ними терористичних загроз і захисту критично важливої для забезпечення життєдіяльності держави інфраструктури. Такий формат співпраці, на наш погляд, сприятиме розширенню експертного середовища фахівців-терологів, надасть творчого імпульсу для подальшого удосконалення державної політики протидії тероризму.

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

ПАЛАМАРЧУК Максим,

*завідувач сектору відділу етнополітики
та внутрішньополітичної безпеки НІСД,
кандидат політичних наук*

Тероризм є багатоаспектним соціальним феноменом. Тому для пошуку адекватної та ефективної протидії цій серйозній загрозі необхідний її аналіз з різних позицій. Дозвольте запропонувати Вам погляд на тероризм і боротьбу з ним із позицій політології.

Слід відзначити, що хоча боротьба з тероризмом і має похідний характер, вона є достатньо автономним явищем, вплив якого на суспільні процеси є значно стабільнішим та всеохоплюючим, ніж власне терористичних актів. Перетин кордону, перевезення небезпечних вантажів, фінансові трансакції, формування державного бюджету – перелік проявів цього впливу можна продовжувати.

Оцінюючи якісні характеристики тероризму, що визначають ефективні методи протидії, можна зазначити таке. Перш за все, без сумніву, тероризм є політичним явищем, адже полягає у спробі змінити поведінку людей, державних органів, бізнесу або інших організацій, тобто реалізувати владу. З іншого боку, тероризм є лише «інструментальною» ідеологією. Він може практикуватися носіями навіть антагоністичних цінностей, спільним є лише той факт, що життя людини для них нічого не варте.

Здійснення терористичних актів є також способом політичної комунікації, донесення до суспільства крайнього невдоволення наявним станом, що порушує життєво важливі інтереси тієї чи іншої групи, принаймні за суб'єктивними оцінками носіїв цих інтересів. Ураховуючи обґрунтовано негативне ставлення до тероризму, а також суттєві ризики, необхідно зазначити, що терористами (у широкому сенсі, тобто виконавцями, організаторами терактів, а також тими, хто сприяє цій діяльності) відповідний спосіб політичної комунікації використовується як остання можливість тоді, коли інші способи реалізувати такий інтерес розглядають як неефективні.

Відповідно найкращим засобом протидії тероризму є поліпшення можливостей для участі всіх суспільних груп у політичному процесі. Це визнається у затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН Глобальній контртерористичній стратегії. Документ починається з пропозицій щодо усунення передумов поширення тероризму, серед яких є порушення принципу верховенства права та прав людини, дискримінація за

етнічною, національною чи релігійними ознаками, політичне виключення та соціально-економічна маргіналізація, брак досконалого врядування.

Водночас наївно було б уважати, що надаючи реальні можливості для політичної участі всім членам суспільства, можна буде повністю ліквідувати тероризм. Передусім не всі інтереси, що намагаються реалізувати шляхом терористичних акцій, розглядаються суспільством як легітимні. Цілі деструктивних культів чи організацій з расистською чи ксенофобською ідеологією найчастіше відкидаються абсолютною більшістю громадян, з іншого боку, носії цих ідеологій часто розглядають тероризм як морально прийнятну та ефективну тактику.

В ухваленій восени 2010 р. резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Боротьба з екстремізмом: досягнення, проблеми та невдачі» обґрунтовується зв'язок між ідеологією ісламського фундаменталізму та терористичними атаками, що мали місце у низці європейських країн. Тому закономірно розглядати протидію поширення екстремістських ідеологій як засіб запобігання терористичним проявам.

Водночас головне значення має спосіб протидії. Якщо йдеться про ідеологічну боротьбу – критику висловлених поглядів, розвиток міжкультурного чи міжрелігійного діалогу, освітні програми, то жодних заперечень це не викликає. Якщо ж йдеться про адміністративні заходи, зокрема обмеження демократичних свобод, наприклад, свободи слова, зібрань та асоціацій для тих, хто ними зловживає, тут наявні серйозні ризики. По-перше, такими обмеженнями у свою чергу можуть зловживати державні органи, при чому у гіршому випадку шкода від таких обмежень значно перевищує потенційну шкоду від вільної циркуляції екстремістських ідей.

Крім того, адміністративний тиск на прихильників та активістів таких ідеологій часто призводить до набуття ними «привабливості забороненого плоду», переходу їх до підпільних форм діяльності (це ускладнює здійснення її моніторингу) та радикалізації дій прихильників. Такі процеси були, наприклад, у Алжирі та Єгипті, де світська влада, здійснюючи тиск на радикальних клерків, значною мірою спровокувала формування підпільної терористичної мережі, що здійснила низку атак, зокрема й на зарубіжних туристів.

Важливим питанням у протидії тероризму є межі ефективності силових засобів боротьби з цим явищем. У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» йдеться здебільшого саме про цей аспект протистояння терору. Очевидно, йдеться передусім про реагування постфактум, що апріорі менш ефективно за попередження.

Історія свідчить, що можна ліквідувати терористичну загрозу (переважно силами спеціальних служб та поліції) тільки у випадку, якщо є можливість піддати репресіям усіх членів спільноти, які відстоюють життєво важливі інтереси через скоєння терористичних актів. Така

можливість існує у випадку, якщо спільнота відносно невелика. Яскравими прикладами такого розвитку подій стала фактична ліквідація таких терористичних організацій, як німецька «Фракція Червоної Армії» та японська «Аум Сінрікьо».

Можлива перемога державних репресивних органів і у випадку суттєвої трансформації інтересів або зникнення спільноти, на яку спираються терористичні організації. Таким прикладом є розгром французької *OAS* («Секретна збройна організація»), що методами терору намагалася запобігти незалежності Алжиру. Її соціальною базою були французькі колоністи у цій країні. Після того, як Алжир здобув незалежність, а більшість поселенців повернулися до метрополії, *OAS* просто втратила можливість рекрутувати нових членів. Показово, що ті ж французькі спецслужби та армія не змогли впоратися з Фронтом національного визволення Алжиру. Кількість атак бойовиків цієї організації вдалося значно зменшити, але не усунути повністю. При цьому економічні та іміджеві втрати, що їх зазнала Франція, стали для країни неприйнятними.

Показовими прикладами невдалих спроб подолати терористичну загрозу силовими методами є приклади Північної Ірландії та Сінъязян-Уйгурського автономного району. У першому випадку попри професіоналізм британських спецслужб і поліції перемоги над Ірландською республіканською армією не було досягнуто, а репресії проти її членів призвели лише до розширення ареалу терористичних проявів. Усунення терористичної загрози уможливило лише політичне врегулювання. Другий приклад демонструє, що навіть досить гнучке трактування прав людини не дозволило китайським спецслужбам припинити спорадичні, але постійні акції уйгурських сепаратистських угруповань, що використовували переважно терористичні методи.

Протидія тероризму потребує значних економічних ресурсів та пов'язана з певними обмеженнями можливостей суспільного розвитку. Тому для знаходження належного балансу між безпекою та свободою, необхідно оцінити якість загрози. Попри те, що терористичні акти у Нью-Йорку, Лондоні, Мадриді, Мумбаї забрали багато людських життів, викликали шокову суспільну реакцію, вони не змогли спричинити руйнування системи державного управління чи довгострокової економічної шкоди, адже аби досягти цієї мети, напади навіть вищої інтенсивності необхідно здійснювати упродовж тривалого часу. Очевидно, що це вимагало у організаторів терактів наявності значно більшої кількості ресурсів, ніж вони мали.

Чи існує вірогідність того, що у майбутньому певна терористична організація зможе акумулювати достатню кількість ресурсів для серйозніших та інтенсивніших атак? На мою думку, вона не висока, оскільки тероризм – не найкращий спосіб просування тих чи інших інтересів, однак

часто найдешевший. Спроможність акумулювати необхідні ресурси нерозривно пов'язана зі здатністю шукати адекватні способи реалізації своїх цілей. З іншого боку, актуальним залишається вдосконалення захисту об'єктів, навіть разові напади, що можуть призвести до вкрай тяжких наслідків.

Як наочно демонструє історичний досвід і, на жаль, деякі нещодавні події в Україні, найнебезпечнішими є не міжнародні терористичні структури, а «домашній тероризм», якому не потрібно переправляти виконавців та зброю через континенти та кордони. Для протистояння ж такому тероризму важливі перш за все не повноваження та технічне оснащення правоохоронних органів, а поліпшення соціально-економічної ситуації та врядування. Суспільства та держави вбиває не тероризм, а неадекватна реакція на нього.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

КОНДРАТОВ Сергій,

*науковий співробітник відділу
техногенної та екологічної безпеки НІСД*

Розгляд проблем організаційно-правового забезпечення протидії тероризму в Україні хотілося б розпочати з того, що загрози тероризму та розповсюдження зброї масового ураження визнаються світовим співтовариством як найнебезпечніші. Це твердження можна проілюструвати зокрема такими фактами:

- у межах системи ООН розроблено 16 універсальних угод (13 конвенцій і 3 протоколи), спрямованих проти міжнародного тероризму та конкретних видів терористичної діяльності);
- у документах Ризького саміту НАТО 2006 р. тероризм та розповсюдження ЗМУ відкривають список найнебезпечніших загроз Альянсу на найближчі 10–15 років. Таку оцінку було підтверджено на Лісабонському саміті НАТО наприкінці 2010 р.;
- перелік документів Єврокомісії, присвячених протидії тероризму та прийнятих тільки після 2004 р., налічує кілька десятків одиниць;
- Шанхайська організація зі співробітництва (ШОС) прийняла Шанхайську конвенцією 2001 р., спрямовану проти тероризму, сепаратизму та екстремізму;
- зусилля держав-членів СНД (Антитерористичний центр СНД) тощо.

Яскравим прикладом є також безпрецедентний за останні 65 років за рівнем і масштабами захід у сфері глобальної безпеки, що відбувся у 2010 р. у США, – Вашингтонський саміт з (фізичної) ядерної безпеки, присвячений боротьбі з ядерним тероризмом.

Крім того, міжнародні організації та системи колективної безпеки, починаючи з ООН, мають відповідні контртерористичні структурні елементи.

Україна ратифікувала всі антитерористичні конвенції та приєдналася практично до всіх ініціатив і режимів, спрямованих на протидію тероризму та розповсюдженню зброї масового ураження, тобто на міжнародному рівні зусилля нашої держави можна вважати достатньо добре синхронізованими із зусиллями світової спільноти.

Така ситуація, безумовно, сприяє поліпшенню іміджу України, зокрема створює сприятливі умови для реалізації євроінтеграційних зусиль нашої держави.

З іншого боку, активна зовнішньополітична позиція України щодо протидії тероризму мала б трансформуватися у відповідний розвиток національної законодавчої бази з цих питань. Однак на практиці достатньо часто спостерігається певний розрив між світовими тенденціями у цій сфері та законодавчим і організаційним забезпеченням діяльності суб'єктів протидії тероризму на національному рівні.

Спробую проілюструвати своє твердження на прикладі кількох законів України, що пов'язані або мали б бути пов'язаними з протидією тероризму та національною безпекою.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV.

Стаття. 7. Загрози національним інтересам і національній безпеці:

- у сфері державної безпеки:
«загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України»;
- в екологічній сфері:
«небезпека техногенного, у т. ч. ядерного та біологічного тероризму»;
- в інформаційній сфері:
«комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм».

Зауваження.

1. Ядерний тероризм згадується лише одноразово у зв'язку з загрозами в екологічній сфері, хоча його відносять до так званого катастрофічного тероризму, акт якого мав би вплив на всі сфери життєдіяльності не тільки окремої країни, а й у глобальному вимірі.

2. Чи не є «використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів» ядерним тероризмом? Про які інші об'єкти йдеться?

3. Чому в Законі серед загроз екологічній сфері не згадується про використання небезпечних хімічних речовин (хімічний тероризм)? У інших країнах та міжнародних документах використовується термін *WMD terrorism – тероризм із використанням ЗМУ*.

4. Звернімо увагу на використання термінів «техногенний тероризм» і «комп'ютерний тероризм».

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638 -IV.

Стаття 1. Визначення основних термінів:

технологічний тероризм – злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Зауваження.

1. Одночасна наявність термінів «техногенний тероризм» і «технологічний тероризм» у національному законодавстві.

2. Не зовсім вдала спроба перерахувати всі системи, об'єкти і мережі, зловмисні дії (у крайньому випадку – терористичні акти), що можуть призвести до масштабних наслідків, замість того щоб увести терміни «критична інфраструктура», «об'єкти критичної інфраструктури», які вже достатньо давно використовуються і у законодавстві США, і в документах Єврокомісії.

Зокрема у законодавстві США під терміном «критична інфраструктура» розуміються «системи та ресурси, фізичні чи віртуальні, настільки життєво важливі для Сполучених Штатів, що недієздатність або знищення таких систем або ресурсів підриває національну безпеку, національну економіку, здоров'я або безпеку населення, або має своїм результатом будь-яку комбінацію з переліченого».

Саме відсутність такого всебічного підходу до загроз тероризму та ігнорування світового досвіду при розробленні та внесенні змін до законодавчих актів, на мій погляд, обумовлено, наприклад, те, що у Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 р. № 2245 -III розглядаються лише аварії «під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки», а можливість виникнення надзвичайних ситуацій у результаті терористичних (зловмисних) дій не враховується зовсім. До того ж, визначення терміна «об'єкт підвищеної небезпеки» виключає з

цієї категорії об'єкти, пов'язані з використанням ядерних технологій. Жодним чином не беруться до уваги терористичні загрози трубопровідному транспорту (Закон України «Про трубопровідний транспорт» від 15.05.1996 р. № 192/96-ВР), хоча у світі, і це добре відомо, газо- та нафтопровідні системи часто стають мішенями для терористичних дій.

Плутанина у термінології національних законів неминуче призводить до відсутності чіткого розподілу відповідальності, що, з одного боку, має своїми наслідками прогалини у визначенні функцій і компетенції державних органів, а з іншого, іноді призводить до їх дублювання в певних сферах.

Наприклад, МАГАТЕ з 1999 р. рекомендує розбудовувати системи фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок на основі так званої *національної проектної загрози* зазначеним матеріалам і установкам, координацію розробки якої рекомендовано здійснювати національному регулятору з ядерної та радіаційної безпеки. Відсутність конкретної норми національного законодавства стосовно національного регулятора з питань фізичного захисту, а також чіткого розподілу відповідальності у цій сфері призвело до того, що лише у 2007 р. розпорядженням Президента було доручено розробити програмне забезпечення (ПЗ), що таки було зроблено за координації Апарату РНБОУ. Під час цієї (вже не першої!) спроби значну частину часу було витрачено на з'ясування: хто розроблятиме ПЗ, хто нести відповідальність за його розроблення та координуватиме відповідні зусилля, а також хто буде моніторинг загроз і перегляд у разі необхідності. Врешті-решт ПЗ було розроблено, і є сподівання, що буде введено в дію, оскільки це передбачено Національним планом з реалізації Робочого плану Вашингтонського саміту, затвердженого Указом Президента України від 15.11.2010 р.

У зв'язку з цим, на мій погляд, постає питання про ефективність процесу оцінки загроз національній безпеці, в т. ч. з точки зору протидії тероризму взагалі та ядерному тероризму зокрема. Іншими країнами в цьому напрямі вже апробовано певні організаційні підходи, що могли б підвищити рівень координації зусиль і взаємодії національних спецслужб і розвідувального співтовариства. Зокрема йдеться про досвід США щодо запровадження посади національного координатора з питань протидії ядерному тероризму та ядерному розповсюдженню, посади директора національної розвідки, який водночас очолюватиме Раду національної розвідки і нести відповідальність за підготовку *Оцінки національної розвідки* – таємного документа, в роботі над яким беруть участь усі 16 розвідувальних агентств США.

Сектор безпеки України знаходиться у процесі реформування, тому саме зараз є можливість закласти фундамент для ефективнішої протидії

загрозам тероризму. Передусім, на мій погляд, потрібно ретельно проаналізувати національне законодавство у цій сфері, узгодити терміни та поняття, введені різними законодавчими та нормативними актами, при цьому необхідно спиратися на світовий досвід та аналіз закономірностей і тенденцій, що спостерігаються у боротьбі проти тероризму. Стосовно перших кроків, пропоную продовжити роботу в цьому напрямі та прискорити підготовку пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази протидії тероризму та проведення необхідних організаційних змін з метою подання цих матеріалів на розгляд Президенту України.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ Й ТЕРОРИЗМУ

КРУТОВ Василь,

доктор юридичних наук, професор

На початку ХХІ ст. тероризм став однією з найбільших загроз міжнародній безпеці. Процеси глобалізації призвели до інтернаціоналізації тероризму, трансформації його ідеологічної та інституційної бази, суттєвого розширення форм і методів.

Протягом останніх років світова спільнота усвідомила, що тероризм починає домінувати над такими небезпечними світовими загрозами, як організована злочинність, наркобізнес, ядерні та екологічні катастрофи. Це обумовлюється насамперед тим, що тероризм стає найпоширенішим засобом вирішення конфліктів і тиску на владні структури різних держав.

Насильство вражає як високорозвинені країни, так і периферію цивілізованого світу. «Метастази тероризму» охоплено практично всі континенти, але найбільше людство непокоїть виникнення передумов терору глобального рівня, що нині спостерігається на Євразійському континенті. Хвиля терористичних актів, що прокотилася останнім часом планетою, вкотре підтвердила відомий постулат, що тероризм не має кордонів. Крім того, очевиднішим стає той факт, що боротьба з тероризмом – це не проблема будь-якої окремо взятої держави, адже терористи, продовжуючи криваві злодіяння в різних куточках планети, не просто кинули виклик людству. Власне кажучи, вони розв'язали третю світову війну проти світового співтовариства.

Сучасний тероризм не має єдиного джерела, він не є штучно створеним, адже це ситуація (політична, соціальна, психологічна, технологічна тощо), накладена на певні ідеї та ідеологеми. Він є особливою формою насильства, точкою перетину ситуації та ідеї. Тероризм виникає, коли

суспільство переживає глибоку кризу, – передусім кризу ідеології та державно-правової системи. У такому суспільстві з'являються різноманітні опозиційні групи – політичні, соціальні, національні, релігійні, для яких стає сумнівною законність існуючої влади й усієї системи управління. Якщо таким групам не вдається домогтися своїх цілей законним шляхом, вони можуть спробувати досягти бажаного через насильство, тобто тероризм. При цьому моральним виправданням убивств, зрозуміло, будуть вважати важливість і чистоту своїх цілей. Таким чином, основною метою боротьби з тероризмом є розвінчання ідеології тероризму як основи та виправдання насильства.

Високий рівень політичної конфліктності, правового нігілізму, невпевненості в майбутньому, недовіра до влади, криміналізація суспільних відносин (насамперед в економічній сфері) – досить дієві чинники посилення терористичної активності в Україні.

Убивства на замовлення, захоплення заручників, підпали, підриви, що супроводжують постійні конфлікти у сфері підприємницької діяльності та бізнесу, фактично стали для нашої держави нормою і є надзвичайно небезпечним чинником посилення теророгенності в країні.

Зростання кількості злочинів терористичного забарвлення в Україні традиційно спостерігається під час та після парламентських виборів. Про це свідчать погрози та конкретні факти вибухів, підпалів, убивств, захоплення заручників (події у Вінниці, Харкові, Києві, Полтаві, Макіївці тощо). На щастя, в нашій країні відсутній довгий послужний список терористичних діянь, як у більшості європейських держав. Але вже нині є ті, хто звинувачує в усіх негараздах афроамериканців, москалів, ісламістів, «помаранчевих» або «біло-блакитних». Однак невдовзі може з'явитися й зацікавлена особа з великими грошима та вказати ціль.

Наявна інформація свідчить про те, що сьогодні існує можливість використання міжнародними терористичними організаціями території України для забезпечення їх діяльності, зокрема переховування бойовиків після виконання терористичних актів, створення бізнесових структур з метою отримання коштів на фінансування тероризму, відмивання «брудних» грошей, придбання зброї та інших засобів ураження тощо.

Серед інших реальних і потенційних чинників, що можуть сприяти поширенню тероризму в Україні, необхідно звернути увагу на факти перебування на території нашої держави прихильників терористичних міжнародних організацій, які намагаються поширювати не тільки серед мусульманського населення країни, а й православних християн ідеологію радикального ісламу та тероризму. На підтвердження зазначеного достатньо навести лише один приклад. У 2009 р. Службою безпеки України в м. Ірпені Київської обл. було викрито організацію релігійно-екстремістського спрямування під керівництвом імама слов'янського походження.

Події останнього часу, у т. ч. розширення політичних, економічних і культурних зв'язків України з іншими державами призвели до появи в нашій країні емісарів конкретних терористичних організацій з нелегальних емігрантів. Можна припустити, що в Україні накопичується загрозливий потенціал, вплив якого може перетворити її на вибухонебезпечну, кризову країну.

На сьогодні необхідно зазначити, Україна ще не входить до «зони ризику виникнення тероризму», об'єктивних причин його поширення в нашій державі немає. Разом з тим, як ми бачимо, існують досить стійкі умови та чинники, що роблять Україну вразливою в плані виникнення терористичних проявів.

Окрім уже зазначених, до них можна з усіма підставами віднести й такі:

- різке розмежування різних прошарків населення за рівнем матеріального достатку та доступу до засобів задоволення своїх життєвих потреб;
- високий рівень загальної злочинності в країні, безпрецедентний рівень здириництва та корумпованості представників різних гілок влади в усіх вертикалях державного управління й місцевого самоврядування;
- слабка керованість і критичний рівень протидії процесам нелегальної міграції;
- концентрація на території України великої кількості об'єктів підвищеної безпеки, уразливих у диверсійно-терористичному плані;
- географічна наближеність нашої держави до «гарячих точок» планети.

І, на жаль, цей перелік можна продовжити.

Таким чином, Україна не є винятком у контексті можливого здійснення на її території терористичних актів. Хоча нашій країні до цього часу і вдавалося уникати системного тероризму, це в жодному разі не має бути приводом до його ігнорування з боку держави та громадськості, а тим паче не має сприяти припиненню або ослабленню превентивних заходів боротьби із зазначеним явищем. Понад те, процеси світової глобалізації сприяють тому, що незабаром Україна може віч-на-віч зіштовхнутися з терористичною загрозою. Досить згадати небезпечні події, що кожного дня охоплюють країни Близького Сходу та Північної Африки. Уже сьогодні представники міжнародної терористичної організації «Аль-Каїда» заявляють про наміри створення на сході Лівії свого окремого утворення, анклаву. В Єгипті представники організації «Брати мусульмани», визнаної як терористична та релігійно-екстремістська організація, уже входять до тимчасового уряду цієї країни, а майже 17 тис. її членів, які перебували у в'язницях, у результаті некерованих подій опинилися на свободі. Навіть цих прикладів достатньо, щоб усім нам зрозуміти, які часи на нас чекають.

При визначенні практичних шляхів боротьби з проявами тероризму в Україні хочу акцентувати увагу на необхідності (окрім організаційних і правоохоронних заходів, що вживаються державними органами) посилення роботи за такими двома напрямками: активна участь громадянського суспільства та внесення змін до законодавства. Адекватна відповідь на виклики, що висуває тероризм, неможлива без спільних зусиль сильної держави та сильного громадянського суспільства. Хочу зазначити, що ані слабка держава із сильним громадянським суспільством, ані сильна держава із слабким громадянським суспільством неспроможна ефективно боротися з екстремізмом і тероризмом. Тому головною тезою для оцінки ролі громадянського суспільства в боротьбі з цим явищем є: «Сильна держава – сильне громадянське суспільство!»

Другою тезою є: «Громадянське суспільство має бути суб'єктом, а не об'єктом під час боротьби з екстремізмом і тероризмом!» Держава має бути рівноправним партнером структур громадянського суспільства в пошуку адекватних відповідей на виклики цим загрозам, а не діяти в межах схеми «влада-підпорядкування», розглядаючи громадянське суспільство як об'єкт регулювання, контролю та управління.

У цьому контексті вважаю за необхідне зазначити, що недержавний сектор безпеки України, як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України, має відігравати одну з головних ролей у вирішенні питань профілактики та протидії тероризму й забезпеченні правопорядку. В умовах скорочення правоохоронних органів, їх хронічного недофінансування, браку кваліфікованих кадрів держава просто зобов'язана використовувати все більш зростаючі можливості комерційних структур безпеки. Це одночасно буде й елементом взаємодії громадянського суспільства та держави, й досить ефективним механізмом захисту прав її громадян.

У розвинених демократичних країнах елемент недержавної системи безпеки тривалий час переважає над державним. Широкого поширення набули охоронні та детективні агентства, служби безпеки комерційних підприємств, що у своїй повсякденній діяльності постійно взаємодіють із правоохоронними органами. І часто можливості недержавної системи безпеки щодо отримання інформації набагато ширші, ніж у правоохоронців.

Успіху в боротьбі з тероризмом також, на жаль, не сприяє відсутність концептуальних загальнонаціональних нормативних документів у цій сфері. Проблеми законодавства у сфері боротьби з тероризмом, що будуть обговорюватися й надалі, полягають не лише в недосконалості чинного Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а й у відсутності Національної антитерористичної стратегії України. Глобальні міжнародні організації та передові держави світу, що зіткнулися з проблемою тероризму на практиці, вже давно ухвалили національні антитерористичні

стратегії. Зазначені документи зокрема визначають основні засади державної політики у сфері боротьби з тероризмом у Європейському Союзі, США, Росії та багатьох інших країнах. На світовому рівні у 2006 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Глобальну контртерористичну стратегію, а згодом і план її реалізації.

Розроблення Національної антитерористичної стратегії України та імплементація до документів стратегічного планування у сфері національної безпеки України викликане нагальною потребою у забезпеченні системного підходу до організації протидії загрозам міжнародного тероризму як на світовому, так і на національному рівнях. Безперервні трансформації тероризму, що в сучасних умовах глобалізаційних процесів набувають ознак планетарної небезпеки, вимагають упереджувачих дій та адекватних змін існуючої загальнодержавної антитерористичної системи в Україні. Незважаючи на достатньо ефективні дії зазначеної системи на даний час, в ній існує чимало прогалин та недоліків, що у разі цілеспрямованих і професійних дій, передусім з боку міжнародного тероризму, можуть призвести до серйозних збоїв у її діяльності. У контексті вдосконалення та укріплення загальнодержавної антитерористичної системи, за оцінкою експертного середовища, необхідно якомога швидше внести зміни до чинного Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (краще підготувати новий), чіткіше розмежувати та визначити повноваження суб'єктів, що забезпечують антитерористичні та контртерористичні заходи в нашій країні, тощо.

Таким чином, хочу звернути увагу колег, учасників «круглого столу» на те, що концептуальні підходи до боротьби з проявами екстремізму та тероризму в Україні потребують проведення комплексних превентивних заходів, починаючи від нейтралізації основних теророгенних чинників до реформування нормативно-правової бази з подальшим її запровадженням у життя за тісної співпраці держави з громадянським суспільством.

ГЛОБАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРИЧИН ТЕРРОРИЗМА

АНТИПЕНКО Владимир,
*заведующий кафедрой международного права
Института международных отношений
Национального авиационного университета,
доктор юридических наук*

На протяжении всего своего существования человечество озадачено поиском способов справедливого обустройства своей жизни. Но на этом пути его постигают неудачи и разочарования.

Социальных ожиданий в современной истории не оправдал социалистический уклад. В настоящее время международное сообщество пытается устоять под разрушительными ударами, порожденными капиталистической экономикой, которая претерпевает системный кризис.

Утратив надежду на построение справедливой социальной системы, отдельные исследователи (например, А. Тойнби, Д. Икеда и др.) предлагают искать выход в революционных изменениях человеческой души. По их мнению, решающая роль тут принадлежит религии.

Но, судя по всему, равенство и справедливость в человеческое общество могут прийти не только через благо и примирение, но и через осознание необходимости (права). В той же степени, если не в большей – через насилие, кровь и человеческие жертвы.

Видимо, перед примирением человек и общество должны в полной мере познать ужас плодов властного насилия. Но какой же должен быть тот предел обеспокоенности и, если хотите, испуга, за которым пагубные страсти (алчность, ростовщичество, зависть и др.) теряют приоритет и качества, во многом определяющие содержание человеческих общественных отношений, и, в конце концов, ценность человеческой жизни?

Исторический опыт показывает, что войны и их последствия сдерживающе влияли на снижение общественной морали, что находило отражение и в праве.

Альтруистический дух Лиги Наций и особенно системы Организации Объединенных Наций с её тяготеющим к справедливости Уставом показал, что самая кровавая и жестокая борьба за собственность и господство (а именно такими были Первая и Вторая мировые войны) наиболее ощутимо приближают человека к равенству, а следовательно, и к справедливости.

Похоже, тот высший предел – предел осознания конца, всеобщего краха, перед которым меркнут и теряют смысл человеческие страсти, делающие общество в конечном итоге непродуктивным, – не наступил. Однако испуг в обществе, обеспокоенность будущим нарастает. Он все более отчетливо проявляется в метаниях так называемой мировой элиты и её внештатных органов, каковыми являются различного рода встречи в Давосе, саммиты «восьмерки», «двадцатки», «тридцатки» и т. п.

В 2004 г. в рамках так называемого Совета 100 лидеров создан альянс «Запад – Исламский мир». Этот неправительственный международный орган нашел полную поддержку ООН и ее Генерального секретаря Пан Ги Муна. Также создана «Группа друзей» Альянса. Разработанный альянсом доклад показал в целом, что современная конфликтность обязана своим возникновением и эскалацией колониализму и неоколониализму.

Да и по повесткам дня указанных выше форумов можно определить, откуда исходит та апокалиптическая угроза, которая способна нивелировать значение власти, богатства, могущества, превосходства и изменить в человеческих душах и умах представления об этих понятиях.

Итак, можно констатировать, что эта угроза является рукотворной и представляет собой комплекс вызванных безмерной алчностью, неравенством и несправедливостью проблем, среди которых выходят на первый план разрушение окружающей среды, ядерное и другие виды оружия массового уничтожения, терроризм.

В основе формирования этих угроз лежат глобальные социально-экономические проблемы. Достаточно выразительно они проявились, например, в международных экономических отношениях, где с целью соблюдения общих принципов Организации Объединенных Наций была провозглашена Концепция новой международной экономической политики, которая нашла отображение в Декларации и Программе действий по установлению нового международного экономического порядка (апрель, 1974 г.) и Хартии экономических прав и обязанностей государств (декабрь, 1974 г.) Суть Концепции состояла в установлении в международных экономических отношениях преференциального режима для развивающихся стран относительно вопросов использования сырья, промышленного экспорта, передачи технологий, кредитных отношений, ограничения деятельности ТНК.

Однако новая международная экономическая политика так и не была воплощена. Все та же алчность, безудержное стремление к накоплению капитала в условиях неокOLONиализма воспрепятствовали этому и лишили человеческое общество очередного шанса на равенство и гармонию.

Стремясь компенсировать неравенство, страны, лишённые существующей финансовой цивилизацией возможностей технологического развития, обращаются к доступному для них производству ядерного оружия, сулящему сопоставимость в межгосударственных отношениях вне общепринятых экономических критериев.

Остается лишь предполагать, что может преподнести подобный внесистемный доступ представителей маргинальной части международного сообщества к бурно развивающимся технологиям, скажем, в киберпространство с его перспективами влияния на состояние ноосферы.

Другими словами, в международных отношениях все большее распространение получают асимметричные принципы и подходы, открывающие путь к сопоставимости, равенству.

Особое внимание в этом смысле необходимо уделить терроризму. Его роль в современных общественных отношениях неоднозначна. Безусловно, он, как разновидность вооруженного противоборства, опасен и его «отрезвляющее» действие на общество очевидно. Своей жесто-

костью терроризм красноречиво показывает, что человеческое общество подошло к черте реальной опасности самоуничтожения. Но не менее значимым в терроризме является и то, что своим действием, своей сущностью он означает начало распада определенной системы координат, разрушение тех столпов, на которых тысячелетиями покоится общество. Терроризм отрицает значимость фактора превосходства в обычном понимании, поскольку привычные критерии, по которым определяется иерархия в обществе (господство одних над другими), утрачивают монополию.

Из такой революционной функции терроризма следует значимость познания его происхождения и содержания. И это очень важно: познание детерминации терроризма – это познание особой системы общественных отношений, базирующейся на разновеликих величинах, но, тем не менее, образующих равенство или, по меньшей мере, сопоставимость во взаимных оценках значимости субъектов этих отношений.

Ключевым положением в оценке терроризма, определяющем в частности сущность международно-правового антитеррористического механизма, является следующее. Терроризм как продукт объективного развития мирового сообщества активизируется по мере нарастания кризиса существующей мировой системы и ответственность за его возникновение, эскалацию, а также конкретные проявления должно разделять (в рамках соответствующих правовых квалификаций) все общество.

Такой вывод сделан на базе всестороннего анализа терроризма с использованием смежных с правом наук: конфликтологии, геополитики, геоэкономики, социологии международных отношений, культурологии, военной науки и др. Комплексный подход позволил увидеть терроризм в сложном конгломерате явлений, отражающих содержание современных мировых процессов, и показать недостаточную эффективность международного права в борьбе с ним, что убедительно подтверждается правоприменительной практикой последних десятилетий. Отсутствие здесь ощутимых результатов и связанная с этим эскалация терроризма вызваны двумя основными причинами. Это прежде всего неверная социально-правовая квалификация терроризма, нивелирующая это международное социальное преступное явление до уровня террористических актов, исходящих (в такой версии) от немногочисленных террористических групп и сетей, хотя и хорошо организованных. Социально-экономическое объяснение этой искусственной ошибки состоит в том, что непримиримость к претензии «третьего мира» на ресурсы, технологии и блага цивилизации прикрывается непримиримостью к террористическим методам борьбы.

Вышеназванное же упрощение помимо прямого юридического ущерба эффективности противодействия терроризму образует конфликтную

среду и наполняет имеющий социальную природу глобальный террористический конфликт существенным дополнительным напряжением. А это в свою очередь превращает терроризм в фактор, способный оказывать влияние на мировое развитие и последующее мироустройство.

В международном праве дополнительно образуется парадоксальная конфликтогенная ситуация, когда через формирование образа общего врага – терроризма, и ущемление прав и свобод широкого круга людей обеспечиваются безопасностные предпочтения элиты, против которой, собственно говоря, и направлено острие террористического протеста. Однако международный правящий класс неохотно идет на социальные и экономические уступки, поэтому существующая система мирохозяйственных связей в целом остается неприкосновенной. Разумеется, проще ввести иммиграционные ограничения, перлюстрацию и прослушивание, нежели строить в проблемных регионах предприятия, создавать рабочие места и т. п.

Второй причиной более чем скромных достижений международно-правового регулирования антитеррористической борьбы является абсолютизация преступности террористических методов деятельности, ставящая серьезные барьеры на пути к познанию причин терроризма в целом. Выведение за рамки юридической квалификации терроризма ключевых элементов, характеризующих состав этого преступления (таких, например, как мотивация и целеполагание), имея антиправовую природу, механизмы политизации трансформируются в значительное социальное возмущение.

Наука призвана показать соответствие крайней жестокости и дегуманизации террористической конфликтности той социальной асимметрии и поляризации, которая продуцируется глобализацией мирохозяйства.

Надежды на проходящий характер терроризма тщетны. Показателем его постоянства и устойчивого воздействия на общественные процессы является утверждение самой культуры асимметричных отношений в обществе, при которых недостаток желаемых возможностей, закрытых для реализации в легитимном социальном пространстве, компенсируется путем использования доступных нелегитимизированных средств.

Поскольку неравенство для человеческого общества – величина практически постоянная, то терроризм как основной элемент культуры асимметричных отношений представляется достаточно устойчивым социальным фактором. Его активизация приходится на периоды кризисности и социальной поляризации общества. Терроризм своей асимметричной сущностью упрочивает фундамент такой системы общественных отношений, в которой критериями, идентифицирующими равноценность (сопоставимость) субъектов в социальном пространстве, являются те проявления социального взаимодействия, которые

приносять перевагу вне опори на матеріальні показателі в рівні розвитку і совершенства суб'єкта. На протилежному полюсі планетарної конфліктної середі подібний феномен глобальної асиметричної субкультури представляє фінансова цивілізація, яка володіє здатністю створювати багатство, не виробляючи цінності.

Таким чином, представляючи собою відповідний крок в складуючихся відносинах асиметрії, тероризм тим не менше результативував глобальні по своїм масштабам наслідки, оскільки в асиметричне протистояння глобального терористического конфлікту втягнуто міжнародне суспільство.

Ітак, тероризм предстает в форматі двох складуючих. Однією з них являються власне терористическі методи дій, то є терористическі акти. Другою складуючою являються економічні і соціокультурні фактори, послуживші причиною світового кризи. С певною долей умовності їх можна визначити як криміногенні фактори глобалізації.

Отже, якщо всерйоз ставити питання про усунення тероризму, слід вести розмову про реконструкцію світогосподарства, а відповідно, і світової системи в цілому.

ЕКСТРЕМІЗМ І ТЕРОРИЗМ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ

КОРЖ Ігор,

*головний консультант Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки і оборони*

Протягом останніх 25 років світове співтовариство постійно зіштовхується з такими широкомасштабними, різними за формами та способами прояву явищами, як тероризм та екстремізм.

За різними оцінками, у світі щорічно здійснюється від 320 до 660 терористических актів. І з кожним роком ця цифра невпинно зростає. Тероризм та екстремізм дедалі частіше створюють загрозу безпеці як державам в цілому, так і окремим громадянам зокрема. Їх наслідками є: суттєві політичні, економічні та моральні втрати; негативний вплив на психологію людських мас; велика кількість ні в чому невинних жертв тощо.

Якщо говорити про тероризм, то це явище політичного життя настільки багатогранне, що міжнародній спільноті досі не вдалося надати йому загальноприйнятого юридического визначення, хоча для всіх є зрозумілою сутність цього явища. Тероризму притаманні незаконне насилля, намагання залякати широкі верстви населення, невинні жертви, міжнародне поширення тощо.

Не вдаючись до історії виникнення та поширення цього вкрай небезпечного явища, яким є тероризм, зазначу, що на думку багатьох фахівців у даній сфері, на сьогодні тероризм має не стільки ідеологічне, скільки етнічне та релігійне забарвлення. Його представники вирізняються більшим фанатизмом порівняно з ідеологічними терористами. Зазначене криється, як правило, у вагомій підтримці з боку суспільства, оскільки саме духовна сфера є ближчою людям за ідеологічні переконання. Звичайно ж, найбільшу на сьогодні тривогу у світі викликає так званий ісламський тероризм. Діяльність ісламських екстремістських організацій має трансграничний характер, і, як переконана більшість дослідників, саме ісламський екстремізм може створити загрозу прояву тероризму на півдні України, в Криму.

Як правило, ісламський екстремізм діє у співдружності з крайнім націоналізмом, сепаратизмом і соціальним популізмом. Він спроможний консолідувати зусилля на відповідному загальному підґрунті, освятити свою праведну боротьбу авторитетом великої та праведної релігії – саме в цьому криються його міжнародні можливості й характер. І, на думку окремих дослідників, нині почалася ера конфліктів цивілізацій, за якої представники ісламського екстремізму прагнуть притягнути до себе прихильників простою альтернативою: повернутися в минуле, до ісламської мрії «золотої доби», до ісламських традицій, до шаріату. При цьому винуватцями усіх бід екстремісти вбачають країни Північної Америки та Європи, «цивілізацію християн», «невірних». Фактично 80 % терористичних актів у світі – справа рук саме ісламських терористів.

Увага акцентується на ісламському екстремізмі не випадково, оскільки в Автономній Республіці Крим створюються передумови виникнення цього небезпечного явища, що, на думку багатьох фахівців у сфері боротьби з тероризмом, є передумовою виникнення тероризму. І не можна відкидати ймовірність того, що міжнародні ісламські радикальні організації залишать кримських татар поза увагою. Уже неодноразово лунали претензії з боку радикальних ісламських угруповань щодо створення держави в Криму, організованої та функціонуючої за законами шаріату. Крім того, в Криму на публічних прес-конференціях заявили про себе емісари партії Хізб ут-Тахрір (Партія ісламського відродження). Одним із завдань партії, яке вона пропагує у всьому світі, є побудова ісламського халіфату, тобто релігійної держави, де правління має здійснюватися за законами шаріату. Партію визнано терористичною організацією в Російській Федерації, Узбекистані, заборонено в Німеччині, Сирії, Пакистані. Лідери Меджлісу вже починають усвідомлювати, якого послідовного опонента в особі Хізб ут-Тахрір вони отримали, адже Партія ісламського відродження категорично заперечує можливість участі у виборах заради отримання влади як факт визнання світської держави.

Необхідно зазначити, що певну, можна сказати, «сприятливу» для виникнення передумов поширення екстремістських настроїв у Криму роль відіграють і державні інституції. Так, голова Меджлісу кримськотатарського народу, народний депутат України Мустафа Джемільов на зустрічі з делегацією сенаторів США у Сімферополі заявив про стурбованість підтримкою окремих державних структур, у тому числі й Комітетом у справах релігій АРК, екстремістських ісламських угруповувань і стимулюванням створення релігійних організацій, що не підпорядковуються Духовному правлінню мусульман Криму, який обирається на з'їзді, а також підтримкою ідеї створення паралельного Муфтіята. За словами М. Джемільова, з 336 мусульманських організацій Криму 31 з них зареєстрована як незалежна від Муфтіята. Їх спонсорами є зарубіжні держави, переважно арабські. З початком військової кампанії в Іраку ці організації почали поширювати листівки із закликами почати джихад проти державучасниць антиіракської коаліції. Водночас місцеві ісламісти почали проголошувати заяви, що територія Криму – це територія мусульман. Вони переконані, що в Криму потрібно створити суверенну державу [1].

Таким чином, недостатня увага державної влади, а в окремих випадках і прийняття хибної позиції щодо вирішення нагальних проблем населення, насамперед соціальних і духовних, є передумовою загострення соціальної та політичної ситуації в Криму переважно серед кримськотатарського населення, що є сприятливим підґрунтям для виникнення та функціонування там екстремістських організацій.

Хотілося б також звернути особливу увагу на питання релігійної нетерпимості. До цього питання державна влада має ставитися дуже прискіпливо, не допускаючи надмірного втручання в релігійну сферу, чого на сьогодні, зважаючи на останні події в Україні, немає. Зокрема йдеться про нове загострення міжконфесійних відносин завдяки втручанням в релігійну сферу представників державної влади, коли через чиновників районного й нижче рівня, а також через спонсорів громад на священників та парафії Київського Патріархату здійснюється тиск з метою змусити їх перейти до Московського Патріархату. Україна ризикує повернутися до силової міжконфесійної боротьби початку 90-х років, отож в Україні існує загроза появи поряд з ісламським православного екстремізму.

Ще однією передумовою виникнення екстремізму в Україні є такі можливі прояви радикалізму з боку молоді, як здійснення самоідентифікації в умовах соціально-політичної кризи в державі, соціально-економічний та суспільно-політичний стан якої перебуває на етапі становлення. Різні форми групової ідентичності молоді відповідають на фундаментальне питання щодо сенсу її існування. За таких умов групова належність є сильним каталізатором масової свідомості та політичної

поведінки. Згідно з Еріксоном будь-яка криза викликає і в індивідуального, і в групового суб'єктів схожі стани – фрустрацію (*frustratio* – оманна, марне очікування), агресивність, депресію [2].

Молодіжний екстремізм як масове явище останніх років проявляється у зневажливому ставленні до прийнятих суспільством правил і норм поведінки (етичних норм). Аналізуючи екстремістські прояви в молодіжному середовищі, В. Т. Лісовський характеризує молодіжний екстремізм як «особливу форму відчуження і, насамперед, відчуження від загальнолюдських, загальнокультурних цінностей» [3]. Особливості екстремізму в молодіжному середовищі виходять із «сутності молоді як соціальної групи і визначаються транзитивним (перехідним) характером становлення її соціальної суб'єктності» [4].

Саме в молодому віці недосконалість оточуючого соціального світу відчувається найгостріше. Тому з'являється бажання відійти від цієї реальності та створити свій власний світ (варіант «відходу») або ж його переробити (варіант «бунту»), не беручи до уваги готовності цього світу до трансформації. Молодь – це суб'єкт суспільної репродукції, становлення якого ще відбувається, тому й соціальний стан характеризується неповнотою соціального статусу, маргіальністю (лат. *margo* – край, знаходження на межі різних соціальних груп, систем, культур і відчуття впливу їх суперечливих одна одній норм, цінностей тощо; декласирований елемент) соціальних позицій, невизначеністю соціальних ідентифікацій. Провідну роль у цьому відіграють субкультурні чинники. А належність до тієї чи іншої субкультури завжди супроводжується протистоянням традиційній культурі, епатажем (фр. *epatage* – умисна скандальна поведінка, що суперечить прийнятим у суспільстві правовим, моральним, соціальним та іншим нормам) її зразків і носіїв. Молодіжний екстремізм є свідомим вибором на користь екстремальної та групової поведінки, спрямованої на досягнення цілей, що загрожують і наносять шкоду оточуючим. Крім того, молодіжний екстремізм відрізняється від дорослого стихійністю та слабшою організованістю. При цьому безпосереднє відношення до його діяльності можуть мати також дорослі, яких молодь своєю протиправною поведінкою часто прагне наслідувати.

Дії молодих екстремістів є більш жорсткими, оскільки через свій вік молодь до кінця не усвідомлює страх перед смертю, фізичними травмами, погано уявляє наслідки власних дій. Отже, соціально-політична криза, що полягає у злам/ зміні ідеологічно цільної структури, має найбільший вплив на світогляд молоді. При цьому молодь як соціальний актор потрапляє у ситуацію «психосоціального мораторію», тобто починає конструювати власну позицію, систему цінностей, що не збігається з національно-державною [3].

Безумовно, необхідно проводити профілактику екстремізму в молодіжному середовищі. Можна, наприклад, запропонувати таке:

- проведення комплексних заходів, спрямованих на формування в молодіжному середовищі правової культури, що водночас необхідно й усьому суспільству. Знання про права і свободи сприятимуть вихованню поваги до прав і свобод інших осіб у молодого покоління, зокрема й до їх життя, здоров'я та гідності;

- виховання у молоді толерантності до всіх людей незалежно від їх національності, релігії, соціального, майнового стану та інших обставин. З дитинства має закладатися думка про необхідність у повазі до всіх людей;

- удосконалення питання дозвілля та відпочинку молоді, що є дуже важливим, оскільки молоді люди потрапляють до різних радикальних організацій унаслідок відсутності бажання чи можливості проводити свій вільний час собі на користь. Тому владі потрібно не лише сприяти, а й ініціювати належну діяльність клубів, будинків культури, кінотеатрів, музеїв, гуртків та інших соціально-культурних заходів. Потрібно активно пропагувати в молодіжному середовищі здоровий спосіб життя, заняття спортом та фізичною культурою. Зазначене має бути доступним усім верствам населення;

- підвищення рівня соціальної та матеріальної захищеності молоді, надання допомоги у працевлаштуванні молодим спеціалістам, підтримання житлових програм для молоді. Це допоможе останній усвідомити, що держава турбується про неї, а тому немає підстав для вчинення протизаконних дій, зокрема й радикальних.

Існують також інші заходи профілактики радикалізму в молодіжному середовищі. Усі вони покликані не допустити здійснення протиправних дій, забезпечити цілісність і процвітання держави.

Не можна обійти стороною і такі дуже чутливі складові духовної сфери Українського народу, як мова, культура, історія тощо. Саме державна влада має вжити необхідних заходів, щоб не допустити створення передумов для спалаху невдоволення населення ігноруванням його духовних цінностей і потреб. Непродумані, поспішні та навіть провокаційні дії з боку окремих державних діячів щодо запровадження і на законодавчому (Проект закону «Про мови в Україні», реєстр. № 1015-3), і на місцевому рівнях (запровадження відповідними радами російської мови як регіональної в Донецькій, Запорізькій та ін. областях) відповідних змін до мовного балансу та мовних потреб суспільства призведуть до збурення населення та загострення суспільних відносин у регіонах та державі в цілому. Яскравим прикладом є події в Донецьку, де батьки дітей, які навчаються в україномовній школі № 111, заявляють про готовність до самоспалення у разі закриття цього навчального закладу, який (за заявами

керівників Петровського району) планують перепрофілювати під готель або резервний дитячий садочок. 8 лютого 2011 р. в Донецьку відбувся мітинг-протест учнів школи № 136 та їхніх батьків проти закриття цього навчального закладу. Заступник голови Донецької обласної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка Марія Олійник стверджує, що місцева влада регіону планує зачиняти передусім україномовні школи. Крім того, п'ятеро батьків учнів україномовної школи № 15 Луганської обл. оголосили голодування з 16 лютого на знак протесту проти закриття навчального закладу.

Закриття україномовних шкіл в області, де навіть її керівники не спромоглися вивчити належним чином державну мову, як того вимагає закон, є сприятливим підґрунтям для виникнення радикалізму. Замість створення для населення регіону умов отримання належної освіти, вивчення державної мови, його керівництво здійснює фактично антидержавницьку політику, сприяючи розколу за мовною ознакою, тим самим заважаючи духовному зростанню, швидшій інтеграції російськомовного населення в україномовне середовище, сприянню реальному утворенню та розквіту політичної нації, якою є український народ. За словами парламентарія В. Коваленка, «якщо людей доводять до голодування за те, щоб мати можливість учитися рідною мовою – це справжній гуманітарний геноцид». Інший депутат, доктор філософії, професор Віталій Заблоцький вважає закриття в деяких регіонах шкіл, де навчання ведеться українською мовою, обмеженням свободи вибору громадян.

Необхідно зазначити, що втрата владою в очах населення легітимності, істотне погіршення соціально-економічних умов і відсутність можливості для громадян знайти своє місце у соціумі загрожують будь-якій країні тотальним насильством і навіть тероризмом. Фахівці України у соціально-політичній сфері прогнозують також виникнення соціального екстремізму, зумовленого не політичними причинами, а побутово-фінансовими конфліктами з владними структурами. На кшталт нещодавньої ситуації у Вінницькій області, де чоловік із мисливською рушницею напав на податкового інспектора, який, на його думку, знищив його маленький бізнес. Чи подібний випадок на Чернігівщині, де підприємець намагався спалити себе в кабінеті податкової інспекції. «Якщо нічого не зміниться у діях влади, люди цілком можуть перейти до жорсткіших акцій, закінчуючи прямим терором», – застерігає соціолог Олег Покальчук.

Можна прогнозувати, що саме у Східній Україні соціальний екстремізм може набути особливо гострих форм. Соціальні умови життя великої частини населення на Донбасі є гіршими за загальноукраїнські, – стверджують експерт Сергій Таршинський та соціолог Євген Головаха. Фактично влада і суспільство дедалі частіше говорять різними мовами.

За логікою розвитку соціальних процесів, коли влада перекриває шляхи для легітимного вільного вираження соціальних протестів, найактивніша та найагресивніша частина населення в разі загострення ситуації цілком може перейти до силового протистояння.

Отже, можна зробити висновок, і цієї позиції дотримується значна кількість експертів, що на сьогодні для появи в Україні системного тероризму, який живиться ідеологічним протистоянням, наразі немає необхідного підґрунтя. Однак ігнорування духовного (релігійного, мовного, культурного, історичного тощо) та соціального чинників (прийняття Податкового, очікування Трудового та Житлового кодексів, можливе примусове виселення із житла тощо) з боку влади може призвести до створення цього підґрунтя.

З огляду на викладене, зазначимо, що екстремізм, його сприйняття певною категорією людей може бути і негативним, і позитивним. З одного боку, він розглядається як щось справедливе та спрямоване на реалізацію добра (боротьба за свободу). З іншого – як несправедливе й аморальне (антисоціальний «тероризм»). Усе залежить від цінностей, політичних переконань, моральних обмежень того, хто оцінює, так само як і від відносин з тим, хто його здійснює. Крім того, оціночне ставлення може змінюватися залежно від умов – керівництва, думки світового співтовариства, криз, «зведення історичних рахунків» тощо. Таким чином, сучасний та історичний контексти, у яких розглядається екстремістська діяльність, формують різні погляди на це явище.

Різниця сил теж має значення для визначення екстремізму. Під час конфлікту дії слабшої сторони будуть виглядати екстремальнішими за дії сильнішої, що захищає свій статус-кво. На крайні заходи швидше підуть маргінальні люди та групи, які розглядають нормативні форми вирішення конфлікту як недоступні для них, або ж ставляться до них упереджено. Водночас до насилля вдаються й сильніші групи (урядове насилля).

Підсумовуючи зазначимо, що на сьогодні в Україні відсутні системні передумови для виникнення так званого «ідеологічного» тероризму. Водночас ситуація, що склалася в Україні у різних сферах життєдіяльності, окремі непродумані дії представників державної влади у соціальній та духовній сферах, створюють передумови для радикалізації населення, проявів екстремізму, що своєю чергою є підґрунтям для дій терористичної спрямованості та виникнення в Україні тероризму як явища.

Список використаних джерел

1. Руденко-Миних, И. Кто строит Крымский Халифат? / Игорь Руденко-Миних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www. business-politika.net/halifat_in_crimea.php](http://www.business-politika.net/halifat_in_crimea.php)

2. Eriksen, T. H. Ethnicity and Nationalism : Anthropological Perspectives / Т. Н. Eriksen. – L. : Boulder, 1993. – С. 65.

3. *Соціологія* молодіжи / под ред. В. Т. Лисовського. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – С. 67.

4. *Зубок, Ю. А.* Молодежний екстремизм : сутність, форми проявлення, тенденції / Ю. А. Зубок, В. И. Чупров. – М., 2009. – С. 87.

ОЦІНКА ЗАГРОЗИ ТЕРОРИЗМУ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

ДМИТРУК Дмитро,
*старший науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування
НАН України, кандидат соціологічних наук*

На підставі результатів соціологічного дослідження оцінки загрози тероризму громадською думкою з'ясовано, що для пересічного українця проблема тероризму не є головною. Однак простежується тенденція, що переважна більшість населення України не відчуває себе у безпеці.

Серед 33 європейських країн, де проводилося опитування, українці входять до першої трійки населення з високим ризиком соціального неспокою, невпевненості у безпеці власного життя. 16 % населення України відчуває загрозу нападу.

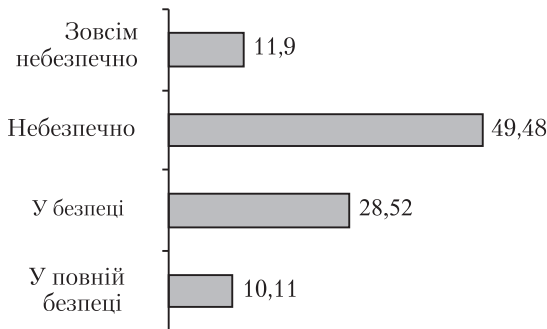

Рис. 1. «Наскільки безпечно Ви почуваетесь, коли йдете один (одна) у сутінках у районі, де проживаєте?», %

Якщо говорити про тероризм як машину страху, то вона працює і має підґрунтя в нашій країні. Третина українців вбачає здійснення терористичного акту в Україні високо ймовірним.

Таблиця 1

«Наскільки безпечно Ви почуваетесь, коли йдете один (одна) у сутінках у районі, де проживаєте?» (за країнами світу, %)

	Зовсім небезпечно	Небезпечно	У безпеці	У повній безпеці
Ізраїль	2,3	12,5	38,1	45,0
Кіпр	2,9	15,3	41,7	40,0
Фінляндія	1,5	9,5	51,0	37,8
Німеччина	4,1	16,8	51,6	27,4
Туреччина	4,5	14,9	54,2	23,9
Польща	1,5	17,8	55,3	23,7
Іспанія	3,2	21,4	55,2	19,5
Росія	10,0	27,9	45,9	13,5
Україна	11,3	47,0	27,1	9,6

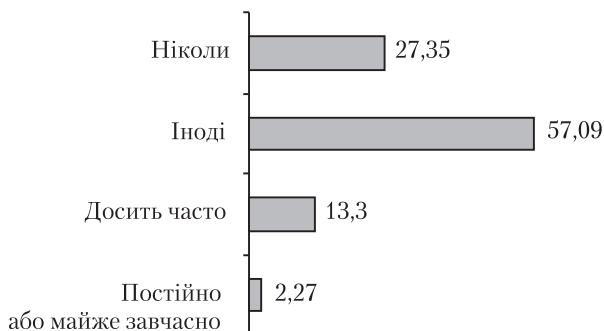

Рис. 2. «Як часто, якщо таке взагалі трапляється, Ви турбуєтесь про те, що можете стати жертвою нападу, коли йдете один (одна) у сутінках у районі, де проживаєте?», %

Таблиця 2

«Як часто, якщо таке взагалі трапляється, Ви турбуєтесь про те, що можете стати жертвою нападу?» (за країнами світу, %)

	Постійно	Досить часто	Іноді	Ніколи
Туреччина	2,6	16,4	6,4	72,7
Кіпр	0,9	10,4	19,2	68,6
Ізраїль	3,1	15,3	25,1	54,7
Німеччина	1,6	12,3	33,9	52,0
Іспанія	4,3	21,7	33,3	40,4
Польща	1,9	4,8	46,6	43,2
Фінляндія	1,0	17,3	46,4	35,4
Росія	3,3	11,9	47,4	32,3
Україна	2,1	12,1	52,2	25,0

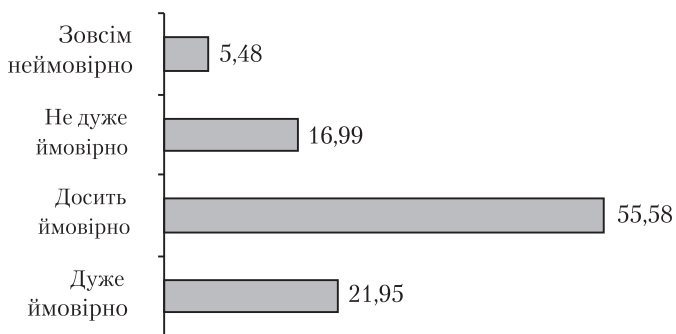

Рис. 3. «Наскільки ймовірим, на Вашу думку, є скоєння терористичного акту де-небудь у Європі у найближчі 12 місяців?, %»

Таблиця 3

«Наскільки ймовірно, на Вашу думку, є скоєння терористичного акту де-небудь у Європі у найближчі 12 місяців?, %»

	Дуже ймовірно	Досить ймовірно	Не дуже ймовірно	Зовсім неймовірно
Кіпр	11,1	15,5	34,5	19,6
Україна	4,3	13,2	43,3	17,1
Туреччина	3,9	5,3	38,0	12,9
Ізраїль	3,3	8,4	46,1	33,3
Іспанія	3,2	12,4	38,7	35,2
Росія	3,1	15,5	39,9	24,6
Польща	3,0	29,8	48,7	9,8
Німеччина	2,2	18,3	53,6	22,3
Фінляндія	1,63	19,6	54,1	23,9

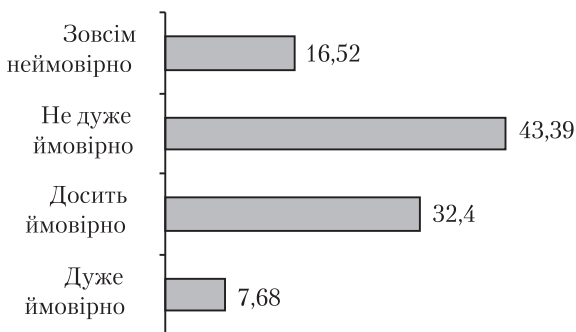

Рис. 4. «Як Ви вважаєте, наскільки ймовірно є скоєння терористичного акту де-небудь в Україні у найближчі 12 місяців?», %

Таблиця 4

«Як Ви вважаєте, наскільки ймовірним є скоєння терористичного акту де-небудь в Україні у найближчі 12 місяців?» (за країнами світу %)

	Зовсім неймовірно	Не дуже ймовірно	Досить ймовірно	Дуже ймовірно
Кіпр	53,0	23,6	9,0	0,8
Фінляндія	31,7	55,8	10,6	1,2
Польща	13,7	49,3	25,9	3,3
Україна	13,3	34,8	26,0	6,2
Німеччина	4,8	41,1	42,0	8,5
Туреччина	–	–	–	–
Росія	3,0	18,4	41,8	22,0
Ізраїль	2,2	5,7	35,2	51,8
Іспанія	2,6	10,9	35,8	43,4

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО РИЗИКУ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

СТЕГНІЙ Олександр,
*провідний науковий співробітник
Інституту соціології НАНУ,
доктор соціологічних наук*

У сучасному суспільстві дедалі актуалізується проблема ризиків: хто і в якому матеріальному чи часовому контексті мусить чи не мусить брати до уваги ризику при вирішенні тих або інших питань загальносуспільного та повсякденного життя. До дискусії про сприймання ризиків та їх оцінку додається також проблема їх змісту, адже різних людей турбують різні ризики – терористичними актами, забрудненням, зайнятістю або інфляцією, що зумовлюються соціальними чинниками.

Крім того, сприймання не лише пересічних людей, а й експертів, які вираховують «об'єктивний ризик», залежить від політичного та культурного контексту. Відтак на відміну від підходу, що інтерпретує ризик у наукових і технічних термінах, актуальним є його соціокультурне вивчення, в якому наголошується на соціальному та культурному аспектах, у яких ризик сприймається та дебатуються [1].

Глобалізація світу не оминула й нашу країну, ми об'єктивно стаємо більш причетними до світових міграційних процесів, потоків людських ресурсів і появи певних небезпек [2]. Саме зростання суперечностей між різними політичними таборами на міжнародній арені (не останньою чергою загроз воєнних конфліктів і терористичних актів) викликає відчутну занепокоєність серед громадян України. Судячи з того, що нині відбувається у світі, важко сподіватися на безтурботне майбутнє землян. З подібною песимістичною оцінкою перспектив людської спільноти, за даними третьої хвилі «Європейського соціального дослідження», проведеної Інститутом соціології НАНУ з використанням опитувальної мережі Центру соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS» у 2005 р., погоджується переважна більшість, майже 60 % респондентів, тоді як протилежну думку підтримує відчутно менша частка (11 %), а решта і досі не визначилася.

Понад половина учасників опитування (64 %) вказала на високу ймовірність скоєння терористичних актів у Європі у найближчі 12 місяців, тоді як оптимістів виявилось відчутно менше – близько 16 %, а п'ятий узагалі не зміг визначитися.

Отримані дані свідчать, що для наших громадян, і це цілком зрозуміло, безпечне оточення є самодостатнім соціальним благом. Зокрема майже три чверті респондентів вважають, що для них важливо жити у безпечному оточенні й уникати всього, що може загрожувати їхній безпеці. При цьому понад 70 % учасників опитування зазначили, що для них важливо, щоб уряд гарантував безпеку від усіх загроз, а держава була б спроможною захистити своїх громадян.

Стурбованість збереження безпеки у власному домі своєрідно впливає на рівень національної толерантності українців, зокрема супроводжує її зниження. Таку тенденцію детально простежила в своїх останніх роботах Н. Паніна, яка дійшла висновку, що зростання ізоляціонізму та національної нетерпимості українців значною мірою пояснюється їхньою пересторогою «експорту тероризму» з країн, втягнутих у іракський та, ширше, близькосхідний конфлікт, особливо після терористичної атаки на США 11 вересня 2001 р. Результати «Європейського соціального дослідження» підтверджують цей висновок. Четверть опитаних українців вважає, що не слід дозволяти нікому з представників бідних країн за межами Європи переїжджати до України, і майже така ж частка дозволяє подібне переселення лише для небагатьох людей із цих країн.

Зазначена пересторога сприяє також поширенню в українському суспільстві думки, що зі вступом до НАТО Україна може бути залучена до воєнних дій, а також підпаде під ризики, пов'язані з глобальним тероризмом. Тому не викликає особливого здивування той факт, що третина учасників опитування «Громадська думка в Україні – 2006» не вірить,

що блок НАТО захистив би Україну у разі агресії або ж її загрози з боку іншої країни. При цьому лише щоп'ятій респондент вважає, що в разі членства України в Північноатлантичному альянсі такий захист став би можливим.

Майже половина респондентів під час «Європейського соціального дослідження» визнали, що іноді їх турбує те, що вони можуть стати жертвою нападу, а близько 17 % відчуває таку стурбованість досить часто або майже завжди. Більшість опитаних із цієї категорії (63 %) зазначає, що стурбованість можливістю стати жертвою нападу спричиняє значний вплив на якість їхнього життя. Вірогідно припустити, що йдеться передусім про особисту безпеку за місцем постійного проживання, що аж ніяк не виключає перестороги стати жертвою можливого терористичного акту.

Таку гіпотезу підтверджують дані, наведені в таблиці. Варто нагадати, що емпіричні дані було отримано задовго до гострих дебатів в українському політичному істеблішменті навколо можливих терористичних актів напередодні позачергових парламентських виборів 2007 р.

Майже третина українців вказала на досить високу ймовірність скоєння терористичних актів на теренах країни протягом найближчого року, менше половини учасників опитування зазначили малу вірогідність подібної сумної перспективи (рис. 1).

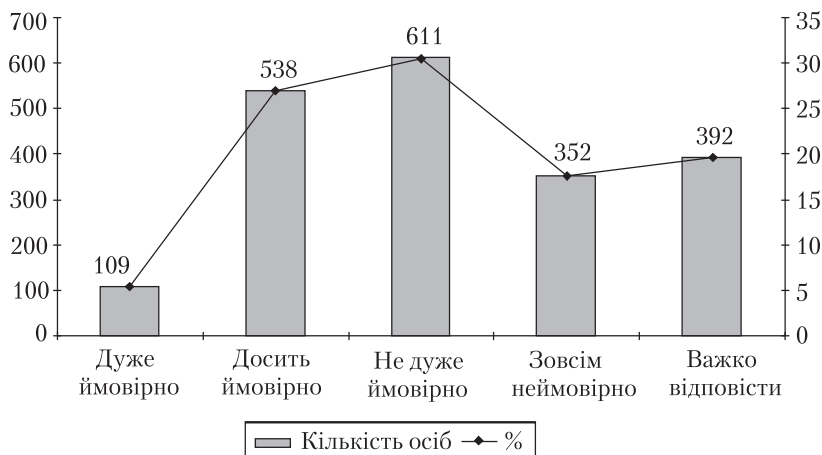

Рис. 1. «Наскільки ймовірним є скоєння терористичного акту де-небудь в Україні у найближчі 12 місяців?», 2002 р.

На високу вірогідність терористичних актів в Україні у найближчі 12 місяців еказують частіше за інших респонденти, які підтримують обмеження на переїзд до нашої країни людей із бідних країн поза межами Європи, й ті, хто нерідко відчуває стурбованість, що може стати жертвою нападу, а також мешканці сільської місцевості. Водночас на рівень стурбованості щодо скоєння можливих терористичних актів на території України фактично не впливає стать респондентів і рівень освіти.

З огляду на доволі високий рівень перестороги наших громадян щодо скоєння терористичних актів викликає інтерес ставлення респондентів до можливих відповідних дій з боку держави. Виявляється, громадська думка є достатньо солідарною щодо превентивних заходів, навіть якщо вони певною мірою порушують права людини. Так, майже 70 % опитаних погоджуються з тим, що міліція повинна мати право утримувати людину, яку підозрюють у підготовці теракту в Україні, у в'язниці, доки не з'ясується її непричетність. При цьому майже половина респондентів погоджується, що катування ув'язнених в українських тюрмах не може бути виправданим, навіть якщо таким чином можна отримати інформацію, необхідну для запобігання теракту. Щоправда, кожний п'ятий з опитаних висловив протилежну думку.

На ставлення до превентивних заходів держави щодо запобігання терактам ніяк не впливає соціально-демографічна характеристика респондентів. Отож можна констатувати стурбованість помітної частини наших громадян безпекою можливих терористичних актів не тільки у країнах, втягнутих у різні міжнародні конфлікти, насамперед у близькосхідний, а й безпосередньо на території України. Однак така пересторога не має сприяти поширенню в нашому суспільстві державного ізоляціонізму та національної нетолерантності.

Масові опитування фіксують, що більшість населення України має поверхове уявлення про ризики та загрози, пов'язані з глобалізацією [4, с. 166]. Цей факт емпіричних досліджень наголошує на особливій актуальності залучення широких верств населення, особливо молоді, до публічних дискусій про майбутнє місце нашої країни в геополітичному просторі та пояснення хибності позиції відсторонення від зовнішнього світу.

Список використаних джерел

1. *Яницький, О. Н.* Соціологія ризика / О. Н. Яницький. – М., 2003.
2. *Мартен, Д.* Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр. – К., 2005.
3. *Панина, Н.* О применении шкалы социальной дистанции в исследованиях национальной толерантности в Украине / Н. О. Панина // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 3. – С. 21–43.

4. Арсеєнко, А. Ставлення населення до включення України у глобальний економічний простір / А. Арсеєнко, Н. Толстих // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг. – К. – 2006.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

ЕМЕЛЬЯНОВ В'ячеслав,

*професор кафедри кримінального права
та кримінології Навчально-наукового інституту
права та масових комунікацій
Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук*

Терористичні злочини, що є особливою та найнебезпечнішою формою екстремізму, можуть здійснюватися в різних формах, але серед усіх можна виділити дві основні ознаки: по-перше, вони спрямовані на те, щоб викликати у населення відчуття страху, беспорядності та незахищеності за рахунок організованого й жорстокого насилля або погрози; по-друге, їм притаманний цілеспрямований тиск на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб з метою досягнення потрібних терористам наслідків за рахунок дій адресатів впливу.

Однак чинне кримінальне законодавство не відображає ці ознаки у взаємозв'язку, що породжує його внутрішню суперечливість і неузгодженість з іншими кримінально-правовими та міжнародно-правовими нормами. Крім того, в антитерористичне законодавство України не імplementовано чимало важливих положень міжнародних документів щодо запобігання тероризму, передусім належним чином не враховано пропозиції та наполягання Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 року.

Водночас слід мати на увазі, що в зазначеному документі поряд з поняттям «терористична діяльність» вживається поняття «терористичні злочини», і відповідно до положень Конвенції йдеться про ту саму терористичну діяльність, лише піддану криміналізації. Тому в нових статтях Кримінального кодексу (КК), що встановлюють відповідальність за ті чи інші форми та види терористичних злочинів (ст. ст. 258-1 – 258-5 КК), не потрібно використовувати вузьке для українського законодавства поняття «терористичний акт», оскільки це, по-перше, не відповідає термінології, що має місце в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а по-друге, неминуче породжує додаткові проблеми у кваліфікації злочинів цієї категорії. З метою усунення цих проблем необхідно у вказаних статтях термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин».

Крім того, необхідно усунути всі протиріччя та недосконалості, що є в нових статтях КК України.

Зокрема у ст. 258-1 КК встановлюється відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту, а у ст. 258-4 КК – за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а також за використання особи з цією метою, тобто у різних статтях такого документа передбачається відповідальність фактично за однакові дії. З метою усунення цього протиріччя, у ст. 258-4 КК необхідно замінити вказані ознаки ознаками зі ст. 258-1. Також вважається за доцільне вилучити з диспозиції ст. 258-4 КК ознаки навчання особи з метою вчинення терористичного акту та передбачити в окремому складі злочину відповідальність за навчання терористичному злочину, оскільки відповідно до положень Конвенції Ради Європи навчання терористичній діяльності необхідно криміналізувати у самостійному складі злочину.

У складі злочину, що передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК), необхідно уточнити, про які саме з перерахованих у ст. 258 КК групи йдеться, оскільки чинна редакція припускає, що будь-яке об'єднання групи осіб підпадає під ознаки даного складу злочину. Але це занадто поширює дію вказаної статті та породжує протиріччя в кримінальному законодавстві. Лише організовану злочинну діяльність міжнародна спільнота розглядає як таку, що потребує окремої криміналізації. Окрема криміналізація груп, що не є організованими, не відповідає також і основним положенням чинного Кримінального кодексу України. Тому склад злочину, що передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, необхідно доповнити чіткою вказівкою на ознаки лише організованої терористичної групи.

За ст. 258-5 КК криміналізованим є і фінансування тероризму, однак не зрозуміло, для чого подано деталізуючу інформацію щодо фінансування конкретних різновидів терористичних злочинів, адже всі вони вже охоплені загальним поняттям «фінансування тероризму». Водночас останнє чомусь не узгоджене з поняттям «фінансування тероризму», визначеним у положеннях Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Здається, доцільним буде удосконалення складу терористичного акту (ст. 258 КК), що звертає на себе увагу очевидною громіздкістю та первантаженистю цілком зайвою інформацією деталізуючого характеру.

Основний недолік даного складу злочину полягає в тому, що такі ознаки, як залякування населення та здійснення впливу передбачаються не у взаємозв'язку та взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. Зі змісту складу терористичного акту випливає можливість існування тероризму із залякуванням населення, але без мети впливу на когось, так само як із впливом на когось, але без залякування населення. Така

конструкція складу злочину не відповідає суті тероризму та науковим уявленням про нього і породжує протиріччя у законодавстві, оскільки під таке трактування складу злочину підпадають будь-які насильницькі злочини. Тому в складі злочину, що передбачає відповідальність за терористичний акт, залякування населення має виступати не як альтернативна, а як конструктивна зв'язуюча ознака, що у сукупності з метою впливу на когось є основною характеристикою тероризму.

Слід урахувати й те, що міжнародне визначення терористичного акту включає ознаки вчинення не тільки вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних діянь, а й будь-яких інших суспільно небезпечних діянь, спрямованих на залякування населення, тобто вчинення будь-якого злочину терористичної спрямованості. У зв'язку з цим пропонуємо таке визначення передбачити у складі злочину терористичного акту, тобто розширити ознаки цього складу до ознак видового складу злочинів терористичної спрямованості та викласти його диспозицію у такій редакції:

Терористичний акт, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу, захоплення заручників, транспортного засобу, підприємства чи установи або ж інших суспільно небезпечних діянь, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або загрозу настання інших тяжких наслідків і спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України, інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами...

Це дозволить усі злочини терористичної спрямованості кваліфікувати за даним складом злочину, а не за різними статтями КК, за якими можуть кваліфікуватися й ті злочини, що мають терористичний характер, й ті, що зовсім не мають терористичної спрямованості. Останні будуть кваліфікуватися за відповідними статтями КК України.

Звертає на себе увагу й та обставина, що громадська безпека під час вчинення терористичних злочинів узагалі та злочинів терористичної спрямованості, зокрема, хоча і є об'єктом зазіхання, проте фактично не основним, а додатковим. Основним об'єктом таких складних і багатовимірних злочинів, як терористичні, виступають різноманітні сфери життєдіяльності людей, національні та наднаціональні інститути, замаху на які зумовлюють цілі терористів.

Тому з урахуванням багатооб'єктності терористичних злочинів здається доцільним передбачити їх у новому розділі Особливої частини Кримінального кодексу України. Це дозволить, по-перше, чітко визначити коло завдань і повноважень органів, що здійснюють боротьбу з тероризмом, по-друге, усунути наявні в чинному документі недоліки, коли злочини терористичної спрямованості мають кваліфікуватися за статтями, що містяться у різних розділах Особливої частини Кримінального

кодексу, оскільки передбачають відповідальність не тільки за такі злочини, по-третє, чітко окреслити межі інших складових антитерористичного законодавства, охоплених також іншими галузями законодавства.

Отже, у новому окремому розділі XXI «Терористичні злочини» є доцільним передбачити всі види складу терористичних злочинів, зокрема й попередньо виключені з розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» (ст. ст. 258–258-5 КК). Хоча назва розділу є дещо нетрадиційною для чинного КК, оскільки не починається зі слів «Злочини проти...», «Злочини у сфері...», однак це не протирічить ані історичній традиції (в кодексах 1922, 1927, 1960 років мали місце глави з такими назвами, як «Державні злочини», «Господарські злочини», «Службові злочини», «Військові злочини» тощо), ані чинному КК (в назві розділу XIX Особливої частини в дужках вказано «Військові злочини»). Тому й назва розділу «Терористичні злочини» також має право на існування. Усі види складу терористичних злочинів у цьому розділі вважаємо за доцільне передбачити за такими номерами та назвами статей:

Стаття 448. Терористичний акт.

Стаття 449. Втягнення у вчинення терористичного злочину.

Стаття 450. Навчання терористичному злочину.

Стаття 451. Публічні заклики до вчинення терористичного злочину.

Стаття 452. Створення організованої терористичної групи чи терористичної організації.

Стаття 453. Фінансування тероризму.

Стаття 454. Сприяння вчиненню терористичного злочину.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

НАСТЮК Василь,

член-кореспондент

Національної академії правових наук України,

професор кафедри адміністративного права

Національного університету

«Юридична академія України

імені Ярослава Мудрого»,

доктор юридичних наук

Сучасні умови розвитку терористичної активності зумовлюють необхідність комплексного підходу до протидії цьому явищу з використанням усіх наявних засобів у межах правового поля. Для ефективної протидії необхідно максимально використовувати можливості всіх галузей права, зокрема й адміністративного.

Окремими аспектами юридичної відповідальності у сфері терористичної діяльності займалися такі вчені, як В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький, О. Г. Парамузова, Ю. М. Антонян, К. Н. Салимов, О. В. Сав'юк, С. А. Трофімов, І. Л. Трунов, Ю. С. Горбунов, В. А. Ліпкан та ін. Кримінально-правовим засадам відповідальності за терористичну діяльність приділяється значна увага з боку фахівців-криміналістів, однак про проблеми запровадження адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері протидії терористичній діяльності з боку науковців фактично не йдеться.

Загальні питання відповідальності за участь у терористичній діяльності врегульовані розділом IV Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV [1], зокрема передбачено матеріальні норми щодо відповідальності осіб, винних у терористичній діяльності у спосіб притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Положеннями ст. 24 врегульовано порядок притягнення до відповідальності організації за терористичну діяльність, а саме: «організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються. Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором України, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку».

Ст. 25 вказаного Закону передбачається відповідальність керівників та посадових осіб підприємств, установ та організацій, а також громадян за сприяння терористичній діяльності, зокрема якщо вони:

- фінансували терористів, терористичні групи (терористичні організації);
- надавали або збирали кошти безпосередньо чи опосередковано з наміром використання їх для вчинення терористичних актів чи злочинів терористичної спрямованості;
- проводили операції з коштами та іншими фінансовими активами:
 - а) фізичних осіб, які вчиняли чи намагалися вчинити терористичні акти чи злочини терористичної спрямованості або брали участь у їх вчиненні чи сприяли вчиненню;

б) юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму;

в) юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою терористів або осіб, що сприяють тероризму, включаючи кошти, одержані або придбані з використанням об'єктів власності, що безпосередньо чи опосередковано перебувають у власності чи під контролем осіб, які сприяють тероризму, або пов'язаних з ними юридичних і фізичних осіб;

- надавали кошти, інші фінансові активи чи економічні ресурси, відповідні послуги безпосередньо чи опосередковано для використання в інтересах фізичних осіб, які вчиняють терористичні акти або сприяють чи беруть участь у їх вчиненні, чи в інтересах юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму, а також юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою зазначених осіб;

- надавали допомогу особам, які брали участь у вчиненні терористичних актів;

- вербували фізичних осіб для заняття терористичною діяльністю, сприяли встановленню каналів постачання зброї терористам та переміщенню терористів через державний кордон України;

- переховували осіб, які фінансували, планували, підтримували чи вчиняли терористичні акти або злочини терористичної спрямованості;

- використовували територію України з метою підготовки чи вчинення терористичних актів або злочинів терористичної спрямованості проти інших держав або іноземців.

За перераховані дії передбачено юридичну відповідальність згідно із Законом без їх чіткого розмежування.

Варто зазначити, що перераховані, а також інші варіанти поведінки терористичного спрямування на сьогодні тягнуть за собою відповідальність кримінального характеру, адже інститут адміністративної відповідальності та її суттєвий потенціал щодо протидії терористичній діяльності досі не розроблений. Цілком зрозумілим є те, що за вчинення найнебезпечніших дій терористичного спрямування має бути визначена кримінальна відповідальність. Адміністративну ж відповідальність можна застосовувати відносно тих дій, що сприяють терористичній діяльності чи створюють перешкоди для протидії їй з боку відповідних суб'єктів.

Тому пропонуємо внести відповідні зміни у вітчизняне законодавство, зокрема до таких документів.

1. Закон України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV [5] щодо встановлення обов'язкового щоденного моніторингу суб'єктами господарювання, які надають хостинг-послуги, інформації,

розміщеної на їх серверах, з метою виявлення інформації терористичного спрямування й оповіщення відповідних державних органів про встановлені ними випадки. Технічна можливість такого моніторингу існує й не потребує суттєвих витрат фінансового та часового характеру.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення щодо закріплення відповідальності суб'єкта господарювання, який надає хостинг-послуги, за невиконання обов'язкового щоденного моніторингу своїх технічних потужностей на предмет розміщення інформації терористичного спрямування або ненадання компетентним державним органам інформації про випадки використання його технічних можливостей з терористичною метою.

Протягом останніх років активно розповсюджуються матеріали, що містять інформацію екстремістського спрямування. Наша держава не має відповідного спеціального закону про протидію цьому явищу, а також адміністративно-правового інструментарію притягнення винуватих осіб до адміністративної відповідальності.

На сьогодні країнами-учасницями СНД розроблено модельний Закон про протидію екстремізму [7], що може бути основою Закону України «Про протидію екстремізму».

До адміністративної відповідальності, на нашу думку, може притягуватися суб'єкт господарювання, який надає видавничі послуги, за видання екстремістських матеріалів, а також суб'єктів підприємницької діяльності за їх поширення.

Під екстремістськими матеріалами маються на увазі призначені для обнародування документи та інформація, що закликають до здійснення екстремістської діяльності чи обґрунтовують необхідність її здійснення, публікації, що обґрунтовують чи виправдовують соціальну, расову, національну, етнічну або релігійну перевагу, чи виправдовують практику здійснення військових або інших злочинів, спрямованих на повне або часткове знищення якої-небудь соціальної, расової, національної, етнічної або релігійної групи, а також офіційні матеріали заборонених екстремістських організацій.

Екстремістська діяльність у сфері, про яку йдеться, полягає у плануванні, організації, підготовці чи здійсненні публічного виправдовування тероризму або в публічних закликах до здійснення терористичної діяльності суспільним чи релігійним об'єднанням, засобом масової інформації, будь-якою іншою організацією чи фізичною особою.

Проведений аналіз адміністративного права інших країн дозволяє зробити висновок про недостатність існуючих видів адміністративних стягнень. Зокрема в Російській Федерації позитивно зарекомендував себе такий вид адміністративного стягнення, як адміністративне припинення діяльності. Він полягає у тимчасовому припиненні діяльності

осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи, юридичних осіб, їх філій, представництв, структурних підрозділів, виробничих ділянок, а також експлуатації агрегатів, об'єктів, будівель або споруд, здійснення окремих видів діяльності (робіт), надання послуг. Адміністративне припинення діяльності застосовується у разі загрози життю або здоров'ю людей, виникнення епідемії, епізоотії, у випадку радіаційної аварії або техногенної катастрофи, спричинення істотної шкоди, стану або якості довкілля чи у разі здійснення адміністративного правопорушення у сфері:

- обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів;
- протидії легалізації (відмиванню) прибутків, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;
- встановлення відповідно до законодавства обмежень на здійснення окремих видів діяльності іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними організаціями;
- залучення іноземних громадян і осіб без громадянства до трудової діяльності, на торгових об'єктах (у тому числі в торгових комплексах);
- порядку управління;
- громадського порядку та громадської безпеки;
- містобудівної діяльності;
- транспортної безпеки.

Адміністративне припинення діяльності призначається суддею тільки у випадках, коли менш суворий вид адміністративного стягнення не зможе забезпечити досягнення мети адміністративного покарання. Суддя на підставі клопотання особи, яка здійснює підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи, або юридичної особи достроково припиняє виконання адміністративного стягнення у вигляді адміністративного припинення діяльності, якщо буде встановлено усунення обставин, що були підставою для призначення цього адміністративного стягнення.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що адміністративне право має відігравати провідну роль у протидії терористичній діяльності. Ефективна протидія цьому негативному явищу неможлива без використання можливостей відповідного адміністративно-правового інструментарію. В Україні інститут адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері протидії терористичній діяльності перебуває на стадії становлення та з огляду на наявний суттєвий потенціал потребує суттєвої уваги з боку правознавців.

Список використаних джерел

1. *Про боротьбу з тероризмом* : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

2. *Про адміністративні* правопорушення : кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

3. *Кримінальний* кодекс України : кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

4. *Про запобігання* та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України від 28.11.2002 р. № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

5. *Про телекомунікації* : Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-ГУ // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.

6. *Про інформацію* : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

7. *Щодо протидії* екстремізму : модельний закон від 14.05.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_151

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

ПЕТРИЧЕНКО Олег,

головний науковий консультант

Головного науково-експертного управління

Апарату Верховної Ради України

Вказана Конвенція була підписана Україною 16 травня 2005 року. Україна була другою країною, що її ратифікувала (31 липня 2006 року). Важливою нормативно-методологічною основою необхідності гармонізації законодавства нашої держави з міжнародним правом є ст. 9 Конституції України, у якій передбачається, що всі чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною її національного законодавства. Водночас, розглядаючи міжнародні договори як складову національної системи законодавства, необхідно ще чимало зробити, аби вони були належним чином узгоджені з Конституцією України й іншими законодавчими актами, щоб виключити можливість конкуренцію та колізію правових норм, забезпечити їх практичну реалізацію у національному законодавстві країни через національний механізм імплементації.

Однак на основі аналізу вказаних змін до Кримінального кодексу України і Закону «Про боротьбу з тероризмом» доходимо висновку щодо недосконалості та некоректності імплементації даної Конвенції, що породжує не тільки невідповідність міжнародним стандартам, а й проблеми та протиріччя в антитерористичному законодавстві.

Передусім необхідно звернути увагу на невідповідності термінологічного апарату, що застосовується у Конвенції й у національному анти-терористичному законодавстві України.

Так, у Конвенції державам-учасникам цього міжнародно-правового акта рекомендується встановити кримінальну відповідальність та протидіяти зокрема публічним підбурюванням до вчинення *терористичних злочинів, а також залученню до терористичної діяльності* та навчанню їй. Причому у назві ст. ст. 6 і 7 використовується поняття «тероризм», а в тексті йдеться вже про «терористичний злочин».

У ст. 1 Конвенції наголошується, що для її цілей термін «терористичний злочин» означає будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному з таких договорів.

1. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 р.

2. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 р.

3. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнята в Нью-Йорку 14 грудня 1973 р.

4. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, підписана в Нью-Йорку 17 грудня 1979 р.

5. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 р.

6. Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 р.

7. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 р.

8. Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 р.

9. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, підписана в Нью-Йорку 15 грудня 1997 р.

10. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята в Нью-Йорку 9 грудня 1999 р.

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» «тероризм» – суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства у спосіб захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних

цілей; «терористичний акт» – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена ст. 258 Кримінального кодексу України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених ст. ст. 112, 147, 258–260, 443, 444, а також іншими статтями єдиного законодавчого акта України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України.

Таким чином, у Законі вживається вузьке поняття «тероризму», що охоплює лише дії, пов'язані з терористичним актом, кримінальна відповідальність за який передбачена ст. 258 КК. Законодавець робить спробу дати визначення «терористичній діяльності» передусім через категорію «терористичний акт». Так, у ст. 1 Закону вказується, що терористична діяльність – діяльність, яка охоплює:

- планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду і поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму.

Однак за такого підходу залишається відкритим питання про випадки, коли діяльність злочинців спрямована не на вчинення злочину, передбаченого ст. 258 КК України («Терористичний акт»), а припустімо, на посягання на життя державного чи громадського діяча, представника іноземної держави, тобто діянь, що підпадають під склад злочинів, згадуваних також у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», що суперечить наведеним положенням Конвенції.

На наш погляд, терміни «тероризм», «терористичні злочини» та «терористичний акт» співвідносяться як загальне, особливе й одиничне, що у національному законодавстві недостатньо чітко визначено.

У Кримінальному кодексі України у ст. ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4 КК України також використовується більш вузький термін «терористичний акт», що, як уже зазначалося, не відповідає положенням Конвенції. Крім того й інші положення Конвенції були невдало імплементовані у кримінальне законодавство України.

Зокрема ст. 5 Конвенції «Публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину», де вказано, що «для цілей цієї Конвенції термін «публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину» означає

розповсюдження повідомлення для населення або доведення такого повідомлення до відома населення в інший спосіб з метою підбурювання його до вчинення терористичного злочину, якщо така поведінка, незалежно від того, чи є вона безпосередньою підтримкою терористичних злочинів, чи ні, становить загрозу того, що може бути вчинено один чи більше таких злочинів.

Зазначену статтю було імплементовано за допомогою ст. 258-2 КК «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», де встановлено кримінальну відповідальність за «публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами».

Як уже вказувалося, термін «терористичний акт» як більш вузький і такий, що не відповідає положенням Конвенції було змінено на термін «терористичний злочин». Хоча терміни «публічне підбурювання» й «публічні заклики» не співпадають за змістом, однак достатньо близькі. До того ж, ураховуючи, що в КК України підбурювання визначається не як самостійний злочин, а як різновид співучасті у злочині (див. розділ VI КК України) можна було б залишити у редакції статті саме термін «публічні заклики».

Для цілей цієї Конвенції термін «залучення до тероризму» у ст. 6 означає спонукання іншої особи до вчинення чи участі у вчиненні терористичного злочину або до вступу до об'єднання чи групи з метою сприяння вчиненню ними одного чи більше терористичних злочинів.

Вимоги цієї статті було запропоновано відобразити відразу у кількох статтях КК України, а саме у ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», що передбачає встановлення кримінальної відповідальності за «втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства».

Крім того, ст. 258-4 передбачено відповідальність і за вербування особи з метою вчинення терористичного акту, а також ст. 258-3 – кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Як уже наголошувалося, термін «терористичний акт» є вузьким і його варто було б замінити терміном «терористичні злочини» у відповідних відмінках. Поняття «втягнення» співвідноситься з поняттям «спонукання», застосованим у Конвенції. Однак поняття «примушення» та «вербування» можна розглядати як складові поняття «втягнення», тому з конструкції ст. ст. 258-1 і 258-4 їх необхідно вилучити.

Також у кримінальному законодавстві відсутнє визначення понять «терористична група» та «терористична організація», що ускладнює практичне застосування ст. 258-3 КК України.

У ст. 258 КК України наводиться визначення злочинної групи та злочинної організації, однак для його поширення на визначення терористичної групи та терористичної організації, передбаченої ст. 258-3 КК України, необхідне відповідне посилання у цій статті.

Крім того, визначення злочинної організації відповідно до ст. 258 КК не узгоджується з визначенням терористичної організації, наведеним у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Так, відповідно до ст. 258 КК України злочинною організацією вважається стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб, які за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а у ст. 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом» поняття «терористична організація» визначається як «стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Також необхідно звернути увагу на конкуренцію норм щодо участі у терористичній групі, оскільки ч. 2 ст. 258 КК уже передбачено відповідальність за терористичний акт, здійснений групою осіб за попередньою змовою. Якщо діяльність такої групи буде припинена на підготовчій стадії, то такі діяння кваліфікуватимуться як підготовка до злочину або як замах на злочин. Тому вважаємо за потрібне зі ст. 258-3 вилучити положення про терористичну групу.

Для цілей Конвенції термін «навчання тероризму» у ст. 7 означає надання інструкцій щодо виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї, шкідливих чи небезпечних речовин або ж щодо інших специфічних методів чи засобів для вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину.

Кримінальну відповідальність за навчання тероризму передбачено ст. 258-4. КК «Сприяння вчиненню терористичного акту» за вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а також використання особи з цією метою.

Однак передбачене у національному кримінальному законодавстві навчання особи терористичному акту як одному з видів сприяння вчиненню терористичного акту не узгоджується із Конвенцією.

Так, у ст. 9 Конвенції сприяння вчиненню одного чи більше злочинів, викладених у ст. ст. 5–7 Конвенції (в тому числі й навчання тероризму), вважаються супутніми злочинами.

Тому вбачається за доцільне вилучити з диспозиції ст. 258-4 ознаки навчання особи терористичному акту та передбачити відповідальність за навчання терористичної діяльності в окремому складі злочину.

Таким чином, для імплементації міжнародних стандартів у боротьбі з тероризмом в національне законодавство, зокрема встановлених у Європейській конвенції щодо запобігання тероризму, вважаємо за необхідне внесення вказаних законодавчих змін до законодавства України.

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ЗАГРОЗІ В УКРАЇНІ

СЕМЕНЮК Олександр,

*головний науковий співробітник Інституту
дослідження проблем державної безпеки СБУ,
кандидат юридичних наук*

Причинами тероризму є економічні, політичні, культурні та інші суспільні умови життя людей, вирішення яких лежить за межами компетенції правоохоронних органів узагалі та Служби безпеки України зокрема. За цих умов єдиним законним засобом запобігання тероризму залишається своєчасне виявлення спецслужбою чинників тероризму та інформування про них уповноважених органів державної влади. Але наявна система правового регулювання протидії тероризму в Україні не передбачає подальшої роботи державних органів з усунення виявлених порушень у сфері антитерористичної безпеки. Це зумовлює необхідність законодавчих змін у розподілі функцій і повноважень правоохоронних та інших державних інституцій у сфері запобігання тероризму, в тому числі правого забезпечення участі у його профілактиці громадських організацій та інших утворень громадянського суспільства.

З огляду на це, у частині 1 статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» необхідно закріпити право органів СБУ вносити у відповідні державні органи, адміністрації підприємств, установ та організацій незалежно від їх форм власності, у громадські об'єднання, а також відповідним службовим особам подання про усунення причин та умов, що сприяють зародженню й реалізації терористичних загроз національній безпеці України та скоєнню адміністративних правопорушень у сфері терористичної безпеки. Одночасно з цим необхідно встановити адміністративну відповідальність за нежиття службовою особою заходів, передбачених поданням органів Служби безпеки України про усунення причин та умов, що сприяють реалізації терористичних загроз національній безпеці України та скоєнню адміністративних правопорушень

у сфері антитерористичної безпеки, а також за нерозглянуте подання або несвоєчасну відповідь на нього.

На даний час у вітчизняному законодавстві відсутні нормативно-правові акти, регулюючі порядок антитерористичного захисту терористично небезпечних об'єктів та встановлюючі відповідальність їх власників за неналежне виконання запобіжних заходів, що значно знижує ефективність антитерористичної діяльності.

Зважаючи на нагальну потребу запровадження цих антитерористичних заходів у повсякденну діяльність підприємств, установ та організацій різних форм власності вважаємо, що пріоритетом державної політики має бути *побудова системи антитерористичної безпеки, яка забезпечуватиме захист життя та здоров'я населення шляхом унеможливлення вчинення терористичних акцій на терористично уразливих та терористично небезпечних об'єктах*. Запровадити її можна через такі послідовні заходи:

- розроблення критеріїв віднесення об'єктів (незалежно від їх форм власності), що знаходяться на території України та за її межами, до потенційно небезпечних (з урахуванням оцінки їх уразливості та привабливості в якості можливого спрямування терористичних акцій). Критично важливі об'єкти можна класифікувати таким чином:

- *критично важливі об'єкти – будівлі, споруди та інші об'єкти, що мають важливе народногосподарське або оборонне значення;*

- *потенційно небезпечні об'єкти – об'єкти, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління (електростанції, водо-, нафто-, газопродуктопроводи, мости, дамби, греблі, системи інформаційних комунікацій, вокзали, аеропорти, морські та річкові порти, метрополітени тощо), місця масового скупчення людей;*

- *потенційно небезпечні вироби – товари, продукція, відходи та матеріали, інформаційні ресурси та простір, що можуть бути використані терористами як засоби злочинних посягань або для виготовлення таких засобів;*

- *закордонні представництва України та її громадяни, які знаходяться за кордоном;*

- *представництва міжнародних організацій та іноземних держав, що мають міжнародний захист;*

- *об'єкти державної охорони (фізичні особи);*

- *представники іноземної держави або інші особи, які мають міжнародний захист;*

- паспортизація критично важливих і потенційно небезпечних об'єктів з їх подальшою реєстрацією та наданням копій таких паспор-

тів у регіональні представництва Антитерористичного центру при СБУ. У зазначених паспортах мають міститися не лише відомості про відповідний об'єкт, його персонал, технічне забезпечення, а й моделюватися можливі критичні ситуації, варіанти дії охорони, працівників міліції та персоналу;

- розроблення та затвердження типових стандартів антитерористичної захищеності потенційно небезпечних об'єктів у вигляді галузевоспецифікованих правил антитерористичної безпеки, на підставі яких необхідно розробити інструкції для кожного терористично уразливого об'єкта з урахуванням його специфіки та категорії небезпеки (об'єкти промисловості, життєзабезпечення, місця масового перебування громадян тощо).

Ці правила мають містити перелік заходів організаційного та технічного характеру, спрямованих на зниження вірогідності появи чинників і ризиків терористичного характеру, а також обмеження масштабів наслідків у разі їх прояву.

При цьому безпосередній контроль за дотриманням цих правил і право складання протоколів про виявлені адміністративні правопорушення у цій сфері мають бути покладені на СБУ, що дасть можливість реального впливу спецслужби на умови, що сприяють вчиненню терористичних акцій;

- організація та проведення антитерористичних навчань з припинення можливих терористичних акцій на вказаних об'єктах.

Одночасно із запровадженням вказаної системи антитерористичного захисту необхідно вирішити комплекс правових питань, що забезпечить її дотримання суб'єктами господарювання та фізичними особами:

- правова регламентація критеріїв антитерористичної охорони та захищеності критично важливих та потенційно небезпечних об'єктів;

- встановлення адміністративної відповідальності керівників (власників) терористично уразливих об'єктів за порушення правил антитерористичної безпеки;

- встановлення повноважень і відповідальності суб'єктів протидії тероризму при здійсненні контрольних функцій за дотриманням правил антитерористичної безпеки;

- визначення адміністративно-правових режимів зон, що оточують найнебезпечніші об'єкти, та встановлення адміністративної відповідальності за їх порушення.

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав,
*науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України, кандидат юридичних наук*

Головною умовою формування та реалізації державної політики протидії тероризму в Україні є створення якісного нормативно-правового забезпечення цієї сфери. Цілий ряд дослідників погоджується з тим, що тероризм неможливо співвідносити з будь-яким окремим злочиним, а тому викликає сумнів сама доцільність наявності в КК України окремого складу злочину, що передбачає відповідальність за терористичний акт. Навряд чи викликає сумніви твердження про те, що визначення терористичного акту, яке міститься у ч. 1 ст. 258 КК України, є далеко не повним, не висчерпує усього спектру терористичних діянь, відображаючи лише спеціальний склад злочину. Сам по собі терористичний акт може і не супроводжуватися вибухами, підпалами чи іншими подібними діями і, звичайно, не висчерпується ними.

Невизнання інших форм насильства як терористичних у КК України можна вважати суттєвою прогалиною у вітчизняному законодавстві. Інші злочини хоча за своєю суттю і можуть бути визнані як терористичні, однак формально в Законі про кримінальну відповідальність такими не визнані. Аналіз загальноновизнаних міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію тероризму та світова практика вказують на значно ширше коло терористичних злочинів, ніж це передбачено вітчизняним законодавством. Йдеться про незаконне захоплення повітряних суден та інші дії, спрямовані проти безпеки цивільної авіації, безпеки морського судноплавства, вчинені в терористичних цілях, незаконні акти, пов'язані з ядерними матеріалами тощо.

Отже, поняття «терористичного акту», як воно визначено в ч. 1 ст. 258 КК України, не може виступати узагальнюючою категорією для терористичних діянь у Законі України «Про боротьбу з тероризмом». Кожний конкретний терористичний акт чи окреме злочинне діяння в цьому контексті потрібно розглядати як окремий елемент терористичної діяльності. Поняття «терористична діяльність», «терористична група» та «терористична організація», як вони визначені у ст. 1 Зако-

ну України «Про боротьбу з тероризмом», штучно пов'язуються лише з терористичним актом, який у поданому розумінні ст. 1 вказаного Закону, ідентичній за змістом ч. 1 ст. 258 КК України, не охоплює усього спектру терористичних діянь відповідно до положень загальноновизнаних міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію тероризму. У результаті цього зміст поняття «терористична діяльність» необґрунтовано звужено, без належної уваги залишено й інші терористичні злочини. На недоліках визначення поняття «терористична діяльність» у Законі вже акцентували свою увагу такі вчені, як В. П. Ємельянов, М. В. Семикін та інші.

Розділ III «Проведення антитерористичної операції» використовує лише поняття «терористичний акт». Тим самим значно обмежується коло злочинів, що можуть бути підставою для проведення антитерористичної операції, оскільки такими визнаються виключно терористичні акти – злочини, передбачені ч. 1 ст. 258 КК України. У зв'язку з цим і заходи по відшкодуванню шкоди, і соціальна реабілітація поширюються виключно на осіб, які постраждали від терористичного акту (розділ IV має назву «Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту»). У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що «організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується» (ст. 24). Отже, Законом у значній мірі звужено межі правового впливу на тероризм. Невизнання інших злочинів як терористичних у кримінальному законодавстві України свідчить про обмежений підхід законодавців до розуміння тероризму, що значною мірою не відповідає міжнародно-правовим стандартам у цій сфері та призводить до штучного обмеження дії антитерористичного законодавства України.

В основі має бути підхід, використаний в антитерористичних законах низки зарубіжних держав, зокрема пострадянських, відповідно до якого термін «терористична діяльність» визначається через узагальнюючу для терористичних діянь категорію. Зокрема у Законі Республіки Казахстан «Про боротьбу з тероризмом» від 13.07.1999 р. – це поняття «злочин терористичного характеру», в Законі Республіки Білорусь «Про боротьбу з тероризмом» від 3.01.2002 р. – «терористична акція». Доцільніше, на наш погляд, поняття «терористична діяльність» визначити через поняття «терористичні злочини», тобто злочини, вчинені з терористичною метою.

Під терористичною метою, виходячи з положень ратифікованих Україною міжнародних договорів в антитерористичній сфері, слід розуміти серйозне залякування населення або незаконне спонукання уряду чи міжнародної організації здійснити якусь дію чи утриматися від здійснення її

або серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні або соціальні структури країни чи міжнародної організації.

Існуюча термінологічна невизначеність значною мірою перешкоджає побудові ефективної стратегії, спрямованої на протидію тероризму в Україні. Понятійний апарат нормативно-правових актів в Україні у даній сфері потребує приведення у відповідність із концепцією та термінологією міжнародних антитерористичних правових актів. Нагальним завданням є уніфікація відповідних термінів, що спираються на загальноновизнані міжнародно-правові акти, спрямовані на протидію тероризму. При цьому необхідно враховувати тенденції зближення законодавства європейських держав у цій сфері

Частина Закону України «Про боротьбу з тероризмом», у якій містяться тлумачення термінів, не відрізняється послідовністю та містить суперечності. Недосконалість передбаченого цим Законом підходу щодо позначення терористичних діянь і суперечливість його положень пояснюється таким чином. Вживаючи поняття «терористичні акти та (чи) злочини терористичної спрямованості», «злочини, пов'язані з терористичною діяльністю», «злочини, що вчиняються з терористичною метою», тлумачення яких у Кримінальному кодексі України та Законі України «Про боротьбу з тероризмом» відсутні, законодавці намагалися охопити всю сукупність можливих терористичних проявів. Така ситуація пояснюється передусім суперечливістю у визначенні понять «тероризм» і «терористичний акт», відсутністю такого узагальнюючого терміну для позначення таких різних терористичних проявів, як терористичні злочини.

Для виокремлення терористичного виду злочинів у законодавстві на сьогодні існують усі передумови. Виділення терористичних злочинів як особливого виду є абсолютно допустимим і доцільним з огляду на таке.

1. «Терористичні злочини» – поняття, що має відповідний нормативно-правовий зміст і застосування у праві Європейського Союзу та у праві Ради Європи (членом якої є Україна). Зокрема поняття «терористичні злочини» використовується у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р., ратифікованої Україною.

2. Наявність даного виду злочинів логічно випливає з чинного законодавства України, яке використовує такі поняття, як «злочини терористичної спрямованості», «терористичний акт», «злочини, вчинені з терористичною метою», «злочини, пов'язані з терористичною діяльністю» тощо (закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про Службу безпеки України» (ст. 2) та інші). Зміст цих документів вказує на виключно злочинний характер терористичних діянь. Вказані поняття позначають коло злочинів, що за своєю суттю є терористичними.

3. Виділення такого виду злочинів, як терористичні, для потреб вітчизняної кримінально-правової та кримінологічної науки і практики є не лише можливим, а й доцільним з точки зору особливої правової сутності, спільності ознак злочинних діянь, що охоплюються поняттям «тероризм».

Зазвичай легко сприймаються поняття «насильницькі злочини», «корисливі злочини», «економічні злочини» тощо, тому поняття «терористичні злочини» правильно відображатиме суть діяння, що карається відповідно до КК України.

Отже, хоча в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» та у КК України злочини, вчинені у процесі здійснення терористичної діяльності, прямо не названо терористичними, однак відповідно до них такими можна назвати всі терористичні діяння.

4. Чітка правова характеристика терористичних злочинів слугуватиме надійним орієнтиром для правильного визначення завдань, правових, організаційних і ресурсних аспектів протидії тероризму.

Отже, можна дійти висновку, що терористичні злочини не є якимось особливим, таким, що не вписується у класичну схему, видом злочинів. Вони просто об'єднані в окрему групу з огляду на їх специфічні кримінально-правові та кримінологічні характеристики.

Таким чином, видається доцільним вилучення положення, що міститься в абз. 2 ст. 1 «Визначення основних термінів» Закону України «Про боротьбу з тероризмом» («Терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена ст. 258 Кримінального кодексу України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених ст. ст. 112, 147, 258–260, 443, 444, а також іншими статтями, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України»). Замість нього, виходячи зі змісту загальноновизначаних міжнародних антитерористичних правових актів, пропонується внести положення такого змісту: «терористичні злочини – це злочини, передбачені ст. ст. 147, 258, 261, 265, 265-1, 266, 277–280, 292, 341, 349, 439, 441, 443, 444, а також іншими статтями Кримінального кодексу України, якщо вони спрямовані на залякування населення і вчинені з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями».

І далі за текстом Закону України «Про боротьбу з тероризмом» терміни «терористичний акт», «злочини терористичної спрямованості» тощо замінити на термін «терористичні злочини».

У зв'язку з ратифікацією Верховною Радою України Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального ко-

дексів України щодо запобігання тероризму» від 21.09.2006 р., відповідно до якого КК України доповнений ст. ст. 258-1, 258-2, 258-3, 258-4. Як справедливо відзначає В. П. Ємельянов, у вказаних статтях КК України помилково використовується вузьке для українського законодавства поняття «терористичний акт». Зокрема у ст. 5 Конвенції Ради Європи рекомендується встановити в національному законодавстві кримінальну відповідальність за публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину, у ст. 6 – за залучення до терористичної діяльності, у ст. 7 – за навчання тероризму для вчинення або сприяння вчиненню терористичного злочину [1, С. 87-88].

Диспозиція ч. 1 ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту» КК України має такий зміст: «Втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства – карається...» Даний варіант вчинення вказаного діяння є спеціальним видом співучасті у формі підбурювання.

Прийнятнішим видається підхід, закріплений у ч. 1 ст. 205-1 «Сприяння терористичній діяльності» КК РФ, дія якої, на відміну від «антитерористичних» статей (ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5) КК України, поширюється на визначений перелік терористичних злочинів: «Схиляння, вербування чи інше втягнення особи у вчинення хоча б одного із злочинів, передбачених ст. ст. 205, 206, 208, 211, 277, 278, 279 і 360 цього Кодексу, озброєння чи підготовка особи з метою вчинення хоча б одного із зазначених злочинів, зокрема фінансування тероризму – карається...»

Ч. 1 ст. 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту» КК України містить диспозицію такого змісту: «Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою – караються...» Такий варіант вчинення зазначеного діяння є спеціальним видом співучасті у посібництві.

Таким чином, дії, зазначені в ч. 1 ст. 258-1 та ч. 1 ст. 258-4 КК України, спрямовані на посібництво чи підбурювання до конкретного злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК – терористичного акту, визначаються як окремі види співучасті у цьому злочині.

Відповідно до правил кримінально-правової оцінки злочинів за конкуренції загальної та спеціальної норм застосовується тільки одна – спеціальна. Норми ст. ст. 258-1 – 258-4 КК України є спеціальними відносно ст. 258 КК України, а тому кваліфікації за ст. 258 і ст. 27 КК України не потребують. У випадках, коли підбурювальні чи посібницькі дії відносяться не до терористичного акту, як він визначений у ч. 1 ст. 258

КК, а до інших, не передбачених зазначеною статтею, загальнови́заних видів терористичних актів згідно з положеннями міжнародних антите-рористичних правових актів, потрібна кваліфікація і за ст. 27 Загальної частини, і за відповідною статтею Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинення таких злочинних діянь. В останньому випадку такі дії відповідно до норм КК України не кваліфікуються як підбурювання чи посібництво терористичним діям.

Кваліфікація злочинних діянь із застосуванням положень інституту співучасті, тобто за статтею Особливої частини, і в обов'язковому порядку тієї чи іншої частини ст. 27 Загальної частини КК, що відображає характер виконаної особою злочинної функції, дозволить визнати таких осіб як посібників або підбурювачів і врахувати справжню суспільну небезпечність вчиненого співучасниками, які безпосередньо не виконували об'єктивної сторони злочинів. Так, якщо втягнення у вчинення терористичного акту без кваліфікуючих обставин карається за ч. 1 ст. 258-1 КК України позбавленням волі на термін від 3 до 5 років, сприяння вчиненню терористичного акту за ч. 1 ст. 258-4 відповідно – від 3 до 8 років, то кваліфікація за ст. 27 (та її частини) і ч. 1 ст. 258 (до внесення відповідних змін у вітчизняне законодавство у 2006 р.) збільшила б призначення покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 5 до 10 років, що принаймні адекватно відповідало б ступеню суспільної небезпечності розглядуваних злочинних дій.

За втягнення у вчинення терористичного акту, що призвів до загибелі людини (до внесення відповідних змін у вітчизняне законодавство у 2006 р.), покарання підбурювачу призначалося б відповідно до ч. 3 ст. 258, що передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 10 до 15 років або довічне позбавлення волі. Однак, оскільки існує спеціальна норма (ст. 258-1), підбурювачу, незалежно від тяжкості фактично вчиненого виконавцем злочинного діяння, покарання призначається у вигляді позбавлення волі на термін від 3 до 5 (ч. 1 ст. 258-1) або від 4 до 7 років (ч. 2 ст. 258-1). До аналогічних висновків щодо пом'якшення покарання для пособника можна дійти, якщо проаналізувати ст. 258-4 КК. У результаті прийняття зазначених нововведень (ст. ст. 258-1, 258-4 КК України) недооцінюється та нівелюється значення загальних норм інституту співучасті, що позбавлене теоретичних і правових підстав.

Таким чином, юридичний аналіз розглянутих нововведень – ст. ст. 258-1, 258-4 КК України дозволяє зробити висновок про зайву криміналізацію в межах розглянутих кримінально-правових норм, оскільки наявних кримінально-правових засобів для боротьби із вказаними суспільно небезпечними посяганнями (які є по суті співучастю у вчиненні терористичного акту у формі підбурювання та посібництва) в Кримінальному кодексі України цілком достатньо.

Унаслідок цих змін суттєво змінюються межі можливого покарання в напрямку пом'якшення для осіб, які виступають співучасниками у вчиненні терористичного акту.

Список використаних джерел

1. Ємельянов, В. П. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму згідно з Кримінальним кодексом України / В. П. Ємельянов // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Вип. 12 / ред. кол. : Ю. В. Баулін (гол. ред.) [та ін.]. – Х. : Кроссруд, 2006. – 272 с.

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ:
ПРІОРИТЕТИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

ВЕРБЕНСЬКИЙ Михайло,

*начальник Державного науково-дослідного
інституту внутрішніх справ*

Тероризм є однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти початку ХХІ ст., що негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин. Як свідчать факти, тероризм глобалізується, має місце тенденція до зростання терористичних проявів у всьому світі. Політичні, етнічні, екстремістські угруповання майже щоденно здійснюють акти тероризму, про які повідомляють засоби масової інформації.

За 12 років (з 1968 р. до 1980 р.) було здійснено близько 700 терористичних актів, під час яких загинуло 3668 осіб і поранено 7474 особи. У 2000–2006 рр. загальне число терактів склало 14 934 або у середньому 133,3 терористичні акти на країну.

Очевидним після терористичних актів 11 вересня 2001 року в США став планетарний масштаб цієї проблеми. Якщо в часи «холодної війни» головною проблемою було збереження миру на планеті, то сьогодні, поряд з іншими виникла проблема протидії тероризму. У низці глобальних проблем, що несуть загрозу для всього людства, ООН виділяє 12 і серед них – боротьба зі злочинністю та тероризмом. Прийняття відповідних заходів щодо протидії тероризму – одне із зобов'язань, що Україна взяла на себе, вступаючи до Ради Європи.

Необхідною умовою протидії терористичним загрозам на національному ґрунті є формування ефективної державної політики протидії тероризму, що вимагає вироблення чіткої концепції та стратегії, базових принципів, концептуальних і нормативно-правових засад, визначення шляхів їх практичної реалізації. Загалом ця проблематика вимагає особ-

ливої уваги науковців до опрацювання питань координації діяльності всіх владних структур, у компетенції яких є протидія терористичним загрозам на національному рівні, створення у суспільстві умов для консолідації громадськості у розв'язанні тих проблем сучасного українського суспільства, наявність яких може спричинити прояви тероризму.

В Україні останніми роками щодо протидії тероризму зроблено чимало: створено спеціальний координаційний орган – Антитерористичний центр при СБУ, у 2003 р. прийнято Закон України «Про боротьбу з тероризмом», ратифіковано низку міжнародних антитерористичних конвенцій, введено до Кримінального кодексу України ст. 258 «Терористичний акт», доповнено відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму» від 21.09.2006 р. Кодекс ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», ст. 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», ст. 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту», ст. 285-5 «Фінансування тероризму».

За статистичними даними, тероризм, на щастя, не набув поширення в нашій державі. За період 2002–2010 рр. у країні було зареєстровано 6 випадків вчинення або підготовки терористичних актів, що не несли значної загрози.

Слід відзначити, що тероризм – це складне й багатоаспектне соціальне явище, що має політичний, правовий, економічний, морально-психологічний та інші аспекти. Незважаючи на постійний пошук учених, тероризм не має чіткої, універсальної чи загальноновизнаної дефініції. Наприклад, Ю. М. Антонян визначає тероризм як насильство, що містить загрозу іншого не менш жорстокого насильства, для того, щоб викликати паніку, вселити страх, примусити виконати бажане рішення, викликати політичні та інші зміни. Інший російський дослідник В. П. Ємельянов вважає, що тероризм – це публічні загальнонебезпечні діяння або загрози, спрямовані на залякування населення або якусь його частину з метою прямого чи побічного впливу на прийняття рішення або відмови від нього в інтересах терористів.

На наш погляд, найточніше та найповніше визначення тероризму є таким: це публічне вчинення дій, спрямованих на умисне вбивство, спричинення тілесних ушкоджень або створення загрози умисного вбивства, спричинення тілесних ушкоджень, що здійснюються відносно однієї особи, декількох осіб, невизначеного кола осіб однією особою, групою осіб чи організацією з метою формування у суспільстві атмосфери страху, нестабільності, примушування органів державної влади або міжнародної організації до прийняття вигідних для терористів рішень.

Загальноновизнано, що внутрішніми чинниками, які обумовлюють прояви тероризму, є несприятлива соціально-економічна ситуація в

державі, окремому регіоні чи регіонах, незбалансована національна політика, нехтування інтересами національних чи релігійних меншин, утиск їхніх прав. Поширення терористичних проявів сприяє також наявність у країні нелегального ринку зброї та відносна легкість його придбання; наявність значного прошарку осіб, що пройшли школу війни в Афганістані та інших «гарячих точках», і є недостатньо соціально адаптованими у суспільстві перехідного періоду; ослаблення або повна відсутність низки адміністративно-контрольних правових режимів; наявність злочинних угруповань, що мають зброю та вибухові речовини; втрата багатьма людьми ідеологічних і духовних життєвих орієнтирів.

Серед зовнішніх чинників тероризму є такі: зростання числа терористичних проявів у близькому та далекому зарубіжжі; соціально-політичну й економічну нестабільність у сусідніх державах як колишнього СРСР, так і Європи; стратегічні установки деяких іноземних спецслужб і закордонних (міжнародних) терористичних організацій; відсутність надійного міграційного контролю в Україні та сусідніх державах; наявність значного «чорного» ринку зброї у деяких сусідніх державах.

За даними наукових досліджень, загальна модель чинників, що сприяють виникненню й розвитку в суспільстві конфліктогенної ситуації, що розв'язується, у тому числі терористичним способом, зазвичай виглядає так:

- економічна криза;
- хронічна політична нестабільність;
- загальна структурна криза держави та її інститутів;
- руйнування історичних, культурних, моральних, гуманітарних цінностей;
- зростання націоналізму, національної нетерпимості, релігійного екстремізму та сепаратистських настроїв;
- слабкість державного апарату, і, насамперед, корумпованість державних службовців;
- низький професіоналізм спецслужб;
- падіння авторитету влади, закону, віри в її здатність забезпечити безпеку громадян;
- зацікавленість у дестабілізації ситуації з боку інших держав, низки закордонних терористичних, релігійних, націонал-радикальних та інших організацій;
- негативні процеси у соціальній структурі, що призвели до маргіналізації багатьох соціальних груп;
- падіння життєвого рівня, стан психологічного дискомфорту, тривоги й безвиході, незахищеності, що відчула на собі значна частина населення;
- зростання соціальної агресивності.

Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що успішне вирішення проблеми боротьби з тероризмом лише за допомогою силових методів неможливо. В основу протидії тероризму має бути покладено виважену, послідовну системну державну політику гармонізації суспільних відносин, своєчасного усунення суперечностей та негативних процесів у економічній, соціальній, соціально-психологічній сферах життєдіяльності суспільства.

З урахуванням імовірних терористичних загроз доцільно створити загальнодержавну систему протидії тероризму. Така система має містити в собі не тільки правоохоронну, а й економічну, соціальну, політичну та пропагандистську складові. У здійсненні антикорупційної діяльності мають брати участь органи законодавчої, виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, суспільно-політичні об'єднання та громадські організації, засоби масової інформації, релігійні організації.

Основними напрямками державної протидії тероризму мають стати:

- усунення конфліктогенних факторів, що породжують прояви тероризму;
- розроблення спеціальних нормативно-правових актів, що регламентують життєдіяльність окремих малих етнічних груп, народностей з урахуванням дотримання їх споконвічних традицій і культур;
- розвиток нормативно-правової бази антитерористичної діяльності;
- формування системи міжвідомчого інформування в інтересах адекватного реагування на прояви тероризму;
- відпрацювання системи й методів спільних антитерористичних дій і комплексних операцій;
- створення системи виявлення й обліку осіб, що володіють навичками мінно-вибухової справи, брали участь у військових конфліктах («гарячих точках»);
- удосконалення системи захисту об'єктів, що можуть становити інтерес для терористичних зазіхань, постійний моніторинг стану безпеки таких об'єктів;
- планомірне вилучення з незаконного обороту зброї, боєприпасів і вибухових речовин;
- розроблення концепції висвітлення антитерористичної проблематики в засобах масової інформації.

У відверненні та припиненні терористичної діяльності вже сформованих терористичних груп та однаків значну роль має відігравати система оперативного-розшукових заходів, що мають здійснювати правоохоронні органи.

Значним недоліком у протидії проявам тероризму визнається слабе агентурне проникнення в терористичні угруповання. Правоохоронні органи мають постійно приділяти увагу цій роботі.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що тероризм є складною комплексною проблемою, а успішно протидіяти йому можна лише у спосіб здійснення системи економічних, соціальних, правових, інформаційно-пропагандистських, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів. Ці заходи в умовах глобалізації мають здійснюватися як на національному, так і на міждержавному рівнях, у рамках міжнародного співробітництва.

ТЕРОРИЗМ І НАРКОБІЗНЕС: МЕХАНІЗМ ЗРОЩУВАННЯ

ТИМОШЕНКО Володимир,

голова Державного комітету України

з питань контролю за наркотиками,

доктор юридичних наук

Однією з найважливіших тенденцій сучасного тероризму вважається його злиття з організованою злочинністю, насамперед з наркобізнесом. Їх можна часом розрізнити лише за цілями, мотивами, а методи та форми – ідентичні. Вони взаємодіють і надають підтримку один одному. Нерідко злочини маскуються політичними цілями, а їх учасники, видаючи себе за терористів, вимагають ставлення до себе після арешту як до політичних ув'язнених.

Фахівці-терологи відмічають, що тероризм завжди кримінальний і майже на 90 % організований. Він є особливим різновидом організованої злочинності, що вирізняється специфічною мотивацією, а тому його зв'язок з іншими видами оргзлочинності природний.

Інтереси організованих злочинців і терористів можуть збігатися, наприклад, у протидії політичним заходам із боротьби з корупцією чи наркотогівлею, просуванні до структур влади своїх представників, здійсненні впливу на електорат під час виборчих кампаній, залякуванні небажаних політичних конкурентів тощо.

Особливий інтерес до організованої злочинності з боку терористичних організацій викликають її фінансові можливості.

Організована злочинність у поєднанні з ідейними противниками та опозиціонерами влади ідеологізує свою кримінальну діяльність, закріплює вплив й отримує додаткові можливості для власного просування до влади. Отримання владних позицій або наближення до влади є важливою умовою існування організованої злочинності.

Зв'язок тероризму з наркобізнесом стає дедалі тіснішим. Організатори терористичної діяльності звертаються до незаконного обігу наркотиків, зброї та інших високоприбуткових сфер злочинного бізнесу

для забезпечення фінансування терористичних структур. У свою чергу організовані злочинні структури не тільки широко використовують у практиці терористичні методи, а й часто намагаються «облагородити» злочинну діяльність, завуалювати її у зовнішньо привабливу ідейну оболонку із запозичених у терористів гасел. Це дозволяє злочинцям претендувати на роль суб'єктів політичного процесу, які начебто прагнуть вирішувати гострі соціальні проблеми, завдяки чому робиться спроба заволодіти владою і розширити масштаби своєї діяльності.

На відміну від минулого, сучасний тероризм проявляється вже не стільки діяльністю терористів-одинаків, викрадачів літаків і убивць-камікадзе, скільки існуванням потужних структур із масштабним оснащенням. Приклади Афганістану, Таджикистану, Косова, Чечні, Колумбії, Мексики показують, що лідери сучасного тероризму здатні вести диверсійно-терористичні війни та провокувати збройні конфлікти. Тероризм перетворився на досить прибутковий бізнес глобального масштабу з розвиненим ринком праці і застосуванням капіталу (поставка зброї, наркоторгівля тощо).

Загроза тероризму зростає й у зв'язку з наростаючою концентрацією в руках радикальних елементів великих коштів, особливо внаслідок зрощення цілей терору з наркобізнесом і незаконною торгівлею зброєю. Серед покровителів і спонсорів терористичних організацій часом виступають найбагатші особи планети (наприклад, відомий арабський мільярдер Усама бен Ладен), здатні фінансувати терористичну діяльність у широких масштабах й у будь-якому регіоні світу.

Не секрет, що функціонування сучасних терористичних структур неможливе без потужної матеріально-фінансової бази, а її основою найчастіше є кримінальна діяльність. Одним із традиційних джерел фінансування тероризму є наркобізнес – сфера діяльності високоорганізованих груп із розподілом функцій – вирощування сировини, виготовлення наркотиків, їх контрабанда, транспортування, розповсюдження.

Співпраця з наркобізнесом була вигідною очільникам терористичних організацій, які одержали додаткове (і досить багате) джерело для фінансування своєї екстремістської діяльності. Саме за рахунок цих коштів прихильникам бен Ладена вдалося проникнути в арабські діаспори Північної Америки, Європи, Австралії, створити сучасну міжнародну інфраструктуру для здійснення пропаганди, організації військових таборів, підбору та підготовки кадрів, закупівлі й транспортування зброї. Отримані наркодолари дали можливість підготувати великі групи озброєних бойовиків, що стали кісткою терористичних підрозділів в Узбекистані, Чечні, Дагестані, Боснії, Косові, Індонезії, Філіппінах, Судані, Кашмірі.

Заслужує на увагу висновок експерта з питань повстанських рухів Р. Гунаратни щодо ролі й місця тероризму в сучасній політичній боротьбі

бі. Він вважає, що в умовах формування транснаціональних ідеологічних, фінансових і технологічних структур тероризм набуває дуже небезпечних рис і стає важливим джерелом дестабілізації обстановки як на регіональному, так і міжнародному рівні. Співпраця терористичних організацій із кримінальними угрупованнями, зокрема з наркобізнесом, завдає великої шкоди регіональній безпеці.

Незаперечні факти свідчать: головними суб'єктами світової наркоторгівлі є терористичні наркоугруповання, а гроші, що надходять від реалізації наркозілля, стали основним джерелом фінансування терористичних акцій.

Тероризм не виникає в одній релігії або в одній країні. Він є результатом діяльності мережі, що охоплює світ від Сходу до Заходу, від Півночі до Півдня, незалежно від національних кордонів. Це транснаціональна загроза, що потребує транснаціонального реагування.

Трагічні події 11 вересня 2001 року, наступна військово-політична операція союзників і обрана у відповідь керівниками Талібану та «Аль-Каїди» тактика гнучкої протидії, що дала терористам можливість зберегти основні людські резерви, переконливо продемонстрували, що традиційні уявлення про тероризм, національну й міжнародну безпеку застаріли та потребують значного переосмислення та корегування.

Насамперед необхідно визначити потенційні можливості тероризму в умовах стрімкого розвитку електронних технологій, високоточної зброї, біотехнічних систем, сучасної інформатики. І вже на підставі такого системного аналізу треба розглядати ту чи іншу екстремістську організацію, реально прогнозувати її подальшу діяльність.

Оцінюючи можливості терористичних угруповань у конкретно-му регіоні (державі), необхідно також всебічно зважати на соціально-економічну ситуацію, етнічні, релігійні особливості та традиції населення, його ставлення до центральних і місцевих органів влади.

Подолати розгалужену та багатопланову мережу тероризму, що, за даними західних спецслужб, функціонує у 55 країнах світу, поки що не вдалося.

За цих умов проблема співпраці та взаємодії ватажків транснаціонального тероризму й наркобізнесу набуває особливої гостроти. Боротьба з незаконним обігом наркотиків, із сучасною наркоманією, що залишається основним джерелом фінансування екстремістських угруповань, трансформується таким чином у боротьбу з міжнародним тероризмом. А локалізація та подолання цих укрив небезпечних і потворних явищ стає сьогодні одним зі стрижневих завдань усього цивілізованого людства.

Проблема поєднання тероризму й наркобізнесу, взаємопроникнення і взаємодії терористичних угруповань, міжнародних і національних наркокартелів має глобальний характер. І є досить складною, багатопла-

новою, адже ні наркокоролі, ні лідери терористичних угруповань ніколи не афішували своїх зв'язків. Понад те, «верховоди» наркобізнесу навіть серед прихильників поширюють думку, що вони допомагають не терористам, а політичним або громадським рухам, що виступають під прапором «національно-визвольних змагань», «релігійного звільнення» тощо. Саме на такій основі налагоджувалася взаємодія між цими злочинними партнерами в Південній Америці, Азії, Африці.

Наркобізнес і тероризм тісно пов'язані ще з II половини 40-х років ХХ ст. Після закінчення Другої світової війни кошти від реалізації наркотиків використовувались окремими державними структурами для підтримки різних партизанських та екстремістських угруповань на території своїх реальних або уявних противників. Так, відомо, що деякі відомства та приватні фонди Сполучених Штатів використовували прибутки від реалізації кокаїну для підтримання контраст у боротьбі з сандиністським урядом Нікарагуа. Прибутки від героїну використовували спецслужби Пакистану для фінансування моджахедів, які воювали проти СРСР.

Зважаючи на те, що підтримка екстремістських організацій деякими тоталітарними режимами закінчилася, терористи почали шукати альтернативні джерела надходжень, у т. ч. і за рахунок торгівлі наркотиками. Сьогодні боротьба з тероризмом передбачає одночасно протидію незаконному обігу наркотиків. Не викликає, зокрема, сумніву зв'язок між терористичними організаціями Колумбії, Філіппін, Косова, Чечні, Узбекистану, Киргизстану та міжнародними й національними структурами наркомафії.

Саме на цих підставах базується стратегія боротьби з наркобізнесом – чим менше наркотиків, тим менше фінансових і матеріальних ресурсів для терористів.

Особливо складною з цього погляду є ситуація в деяких країнах Південної Америки. Ще з 1960–1970 років у Колумбії, Болівії, Перу, Мексиці активно діють озброєні екстремістські угруповання, що обрали своїми базами райони масового вирощування і виробництва кокаїну. Контрабанда й реалізація наркотиків забезпечували терористам необхідні кошти для закупівлі зброї, спорядження та розгортання так званого партизанського руху.

У Колумбії, наприклад, бойова організація «Революційні збройні сили Колумбії» (*FARK*) протягом кількох десятиліть контролювала майже третину території країни і не лише заохочувала, а й примушувала селян вирощувати коку. У країні продовжують терористичну діяльність так звані Об'єднані сили самооборони Колумбії (*AUK*) і згадані вище *FARK*, матеріальною й фінансовою базою яких є розгалужені колумбійські наркокартелі.

Найхарактерніші для цього регіону процеси – поширення впливу наркоманії на вищі ешелони державної, судової влади та фінансово-банківську систему країни.

Практично координатором усієї наркосистеми країни став могутній наркосиндикат міста Калі (далі – картель Калі), керівництво якого підтримує ділові зв'язки з нелегальними збройними формуваннями *FARK* і Координаційним комітетом повстанських сил ім. Симона Болівара. Час від часу в країні відбуваються гучні терористичні акти. Серед убитих прокурори, міністри, парламентарії, журналісти, які намагалися правдиво інформувати суспільство про роль мафії та терористичних угруповань у країні.

Колумбійські наркокартелі витрачають великі кошти на підкуп і залучення до злочинної діяльності чиновників урядових структур, поліції, спецслужб. За даними засобів масової інформації США, картель Калі та інші наркоугруповування протягом кількох років підтримували корупційні зв'язки з окремими депутатами парламенту, впливовими урядовцями, керівниками деяких підрозділів поліції, мерами великих міст. І не лише у власній країні. Так, під час виборів у кнесет (парламент) Ізраїлю в січні 2003 року в ієрусалимській газеті «Маарів» були опубліковані документальні матеріали про конспіративні зв'язки лідера Авода, мера міста Хайфи Амрама Мицини з одним із колумбійських наркосиндикатів. Зв'язок мера з наркоманією використовувався в інтересах відмивання великих сум грошей і здійснювався через довірених наркоділків у США – братів Райс, яких було засуджено американським судом за відмивання грошей колумбійських наркоділків.

Що стосується зв'язків наркоманії з терористичними групами, то в умовах колумбійської дійсності, коли вже понад 30 років тривають збройні сутички між урядовими військами та загонами опозиції, взаємозв'язок наркобізнесу з терористичним підпіллям є чи не найвідвертішим і найхарактернішим. Особливе місце серед терористичних угруповань посідають згадані вище *FARK* – підривна мілітарна організація лівого марксистського спрямування, що вже багато років підтримує ділові контакти з власниками колумбійських наркокартелів.

На необхідність поглибленого вивчення характеру взаємин та механізмів взаємопроникнення наркомафіозних і терористичних структур уже не раз звертали увагу спеціальні підрозділи Організації Об'єднаних Націй. «Дестабілізація політичної системи, – зазначається у доповіді Голови Міжнародного комітету ООН із питань контролю за наркотиками Філіппа О. Емафо, – безпосередньо пов'язана з тим, що підпільна наркоіндустрія має можливість фінансувати виборчі кампанії, різні форми корупції, а також повстанську діяльність, тероризм та організовану злочинність». Далі доповідач підкреслив, що дестабілізація державного

управління є найсерйознішим наслідком виникнення в країні міцної підпільної наркоіндустрії. Кошти, отримані в результаті незаконного обігу наркотиків у країнах, що розвиваються, широко використовуються для насадження корупції в політичній системі. Водночас у деяких країнах, зокрема в Колумбії, незаконне виробництво наркотиків безпосередньо пов'язане з виникненням громадянських війн, а також часто фінансує їх.

Ф. Емафо звернув увагу на ще один принциповий наслідок виникнення підпільної наркоіндустрії – закріплення й посилення нерівності доходів громадян. Наркодіяльність – не єдина причина зміни структури розподілу доходів, але часом вона відіграє значну роль у цьому процесі. Адже нерівність доходів є основою різних соціальних проблем у багатьох країнах. Вона посилюється тим, що наркокартелі значно збагачуються й отримують можливість купувати значні земельні масиви, залишаючи без землі дрібних фермерів.

Не треба доводити наявність взаємозв'язку між ступенем нерівності доходів і відповідними показниками стабільності в тій чи іншій державі. Аналогічне становище склалося і з кількістю хронічних наркоманів, чисельність яких, поза сумнівом, залежить від співвідношення багатих і бідних громадян країни. Візьмемо для прикладу Сполучені Штати, де чисельність «хроніків» на душу населення є найвищою на планеті. Подібна ситуація, але в масштабах Західної Європи, склалася у Великій Британії. Водночас кількість хронічних наркоманів у країнах із незначною нерівністю в доходах на душу населення (Японія, Швеція, Норвегія та ін.) є відносно низькою. Маємо надію, що вже найближчим часом, після оприлюднення Міністерством фінансів України, Міністерством праці та соціальної політики України відповідної інформації з цього приводу, вітчизняні дослідники матимуть можливість всебічно проаналізувати становище як у державі загалом, так і в окремих регіонах. Важливість та необхідність такого аналізу не викликає сумнівів.

16-тисячні революційні збройні сили Колумбії були визнані адміністрацією Сполучених Штатів головними виробниками кокаїну та героїну на американській півкулі. У розповсюджених Департаментом США документах зазначається, що в Колумбії, як і в Афганістані, наркотики реалізуються для закупівлі зброї. Лише *FARK* контролює багаті на наркозільля південні регіони країни площею понад 30 тис. км² (загальна територія Колумбії – 1141,8 тис. км²).

Як уже зазначалося, боротьба з наркокланами та пов'язаними з ними екстремістами ведеться здебільшого військово-диверсійними й оперативно-розшуковими методами, а також шляхом знищення посівів кокаїну та притягнення наркодилерів до кримінальної відповідальності. Але треба визнати, що ці заходи не дали очікуваних результатів. Життя

показало, що в Колумбії та деяких інших країнах Південної Америки й Азії необхідно не лише локалізувати озброєну наркомафію та використовувати насадження наркозїлля, а й одночасно вживати рішучих заходів щодо запровадження програм альтернативного розвитку цих країн, зміцнювати їх економіку, насамперед аграрний сектор, підвищувати освітній і культурний рівень населення.

І ще про один суттєвий аспект взаємозв'язку тероризму та наркомафії. Як свідчать фактологічні матеріали, особливо з «гарячих точок» планети, протягом останніх років чітко простежується зв'язок наркобізнесу з нелегальною торгівлею зброєю. Досить часто саме необхідність фінансування екстремістських угруповань з метою придбання ними зброї була й лишається одним зі стимулів до збільшення обсягів виробництва й торгівлі наркотиками. Понад те, в усіх конфліктних зонах, де наркобізнес є важливою ланкою тіньової економіки, має місце і так званий бартер – обмін наркотиків на зброю і навпаки.

Відомі випадки, коли верхівка наркобізнесу поруч із деякими соціально-економічними та геополітичними чинниками суттєво впливали на розвиток конфліктних ситуацій у тій чи іншій країні. Класичним прикладом є події в Колумбії, де повстанці, як уже зазначалося, не лише обкладають селян «революційним податком», а й розподіляють між ними насіння наркотичних культур, охороняють плантації кокаїну та беруть участь у його транспортуванні. Кожен гектар опійного маку ще не так давно обкладали податком і афганські таліби.

Багатьох фахівців із проблем боротьби з наркомафією дивує й те, що від початку антитерористичної операції в Афганістані у бойових зв'язках не було й слова про бомбардування макових плантацій на півдні та сході країни або захоплення сховищ героїну та опію, розташованих у гірських масивах, де спецпідрозділи західних держав проводять масштабні бойові операції проти терористів. Військові частини, що протистояли Талібану, а також підрозділи американських збройних сил та їх союзників ніби то не виявили жодного підприємства чи лабораторії з виробництва героїну, яких, за даними тих самих спецслужб, на території країни нараховується більше двохсот.

І ще одна цікава деталь. Підрозділи військ союзників не затримали жодної партії наркотиків під час переміщення через кордони Афганістану. І це в той час, коли згадані кордони вже понад рік контролюються військовим контингентом миротворчих сил. Тим часом кількість наркотиків, що перетинають північні та західні кордони Афганістану, постійно зростає.

З ініціативи США та Росії питання координації зусиль міжнародної спільноти щодо подолання тероризму було винесено на світовий рівень. Вони активно обговорювалися на Генеральній Асамблеї та в Раді Безпеки ООН, у структурах НАТО та ЄС, на зустрічах глав держав і урядів.

Офіційні дані ООН свідчать про те, що з початку жовтня 2001 р., обсяг героїну, що виробляється в Афганістані, збільшився у 40 разів, зробивши державу абсолютним монополістом з виробництва цього смертоносного наркотика. Понад 90 % усього героїну у світі сьогодні виробляється саме в Афганістані. Крім того, 3 роки тому Афганістан вийшов на перше місце у світі із виробництва гашишу, випередивши Марокко.

При цьому лише за офіційними заявами колишнього директора УНП ООН Антоніо Кости щорічно від афганського героїну гине до 100 тис. чол. – більше, ніж від вибуху американської атомної бомби у 1945 р. в Нагасакі. За 10 років ця циганська наркофабрика убила в Європі та Азії понад мільйон людей.

Таким чином, головним потрясінням цього десятиріччя став той факт, що на території Афганістану, який знаходиться в зоні відповідальності Міжнародних сил сприяння безпеці під керівництвом НАТО, вироблено величезну кількість наркотиків на суму понад 1 трлн дол. США.

Інакше кажучи, платники податків держав коаліції, інвестуючи понад 300 млрд дол. США у вирішення проблеми Афганістану, отримали натомість 5000 т героїну, крім того 1000 млрд дол. США отримав глобальний криміналітет, у тому числі й терористична мережа. Саме ці інвестиції забезпечили зміцнення терористичної діяльності у світі.

У зв'язку з катастрофічними для міжнародного миру та безпеки наслідками афганського нарковиробництва Росією у березні 2010 року у штаб-квартирі НАТО, а згодом – у Європарламенті було запропоновано план «Райдуга – 2». Цей план містить 7 пунктів, зокрема:

- підвищення через Раду безпеки ООН статусу проблеми афганського нарковиробництва до рівня загрози міжнародному миру та безпеці;
- розроблення та реалізація програми підйому економіки й розвитку Афганістану через розвиток передусім енергетики й електрифікації, створення достатньої кількості робочих місць для афганців (не менше 2 млн);
- ліквідація культивування опіумного маку у спосіб викорінення посівів, через апробовані способи знищення з підвищенням ефекту з 3 до 25 % щороку;
- включення до санкціонованого списку ООН лендлордів, які надають землі під макові плантації. З цією метою забезпечити складення кадастрового реєстру земель південних провінцій Афганістану;
- включення до мандату ІСАФ компетенції та обов'язку знищення плантацій опіумного маку в Афганістані;
- забезпечення необхідного рівня довіри з метою розвитку оперативного співробітництва, обміну розвідданими, включаючи місця дислокації нарколабораторій постачання прекурсорів, передачу об'єктів розроблення тощо;

• спільні скоординовані дії з навчання афганських наркополіцейських.

Російський план «Райдуга – 2», по суті, кваліфікував афганське нарко-виробництво як загрозу міжнародному миру та безпеці. Ця міжнародно-правова оцінка масштабу подібного явища створює базовий легітимний політичний формат для консолідованих дій усієї світової спільноти.

РОЛЬ ДЕРЖФІНМОНІТОРИНГУ У СФЕРІ БОРТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

КІРСАНОВ Валерій,

*голова Громадської ради при Державному
комітеті фінансового моніторингу*

18 травня 2010 року Верховною Радою України в новій редакції прийнято Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (*далі* – Закон), що діяв в Україні з 2003 року.

Цим документом закладено організаційні основи боротьби з фінансуванням тероризму, а також визначено повноваження центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу. Так, Державна служба фінансового моніторингу України, що відповідно до запроваджуваної адміністративної реформи є правонаступником Державного комітету фінансового моніторингу України (*далі* – Держфінмоніторинг), посідає центральне місце у сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму.

Законом встановлено, що основними завданнями та функціями Держфінмоніторингу є збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму.

У Законі (п. 3 ч. 1 ст. 1) міститься визначення **фінансування тероризму**: це «надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації, підготовки і вчинення окремим терористом або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби здійснення таких дій».

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону «суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право зупинити проведення фінансової операції у разі, якщо така операція містить ознаки, передбачені ст. ст. 15 і 16 цього Закону, та зобов'язаний зупинити проведення фінансової операції, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, і в той самий день повідомити про це Держфінмоніторинг. Таке зупинення фінансових операцій здійснюється на термін до двох робочих днів».

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 18 Закону Держфінмоніторинг «у разі наявності достатніх підстав вважати, що фінансова операція або сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, подає до правоохоронних органів, уповноважених приймати рішення згідно з кримінально-процесуальним законодавством, а також розвідувальних органів України для здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідні узагальнені матеріали, додаткові узагальнені матеріали та одержує від них інформацію про хід їх розгляду».

На підставі ст. 17 Закону **Кабінет Міністрів України Постановою від 18.08.2010 р. № 745 затвердив Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції.**

Відповідно до Закону та вказаного Порядку підставами для внесення Держфінмоніторингом юридичної чи фізичної особи до переліку є:

- вирок суду, що набрав законної сили, про визнання фізичної особи винною у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 258, 258 – 258-5 Кримінального кодексу України;
- відомості, що формуються міжнародними організаціями або уповноваженими ними органами, про організації, юридичних та фізичних осіб, які пов'язані з терористичними організаціями або терористами, а також про осіб, щодо яких застосовано міжнародні санкції;
- вироки або рішення судів, рішення інших компетентних органів іноземних держав стосовно організацій, юридичних або фізичних осіб, які пов'язані з упродовженням терористичної діяльності, що визнаються Україною відповідно до міжнародних договорів України.

Своєю чергою Держфінмоніторинг 28.09.2010 року наказом № 172, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 15.11.2010 року за № 1111/18406, затвердив Порядок прийняття Державним комітетом фінансового моніторингу України рішення про зупинення фінансових операцій.

Цим Порядком визначено процедуру прийняття Держфінмоніторингом рішення щодо подальшого зупинення «проведення фінансової

операції, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції на термін до 5 робочих днів».

Порядком визначено, що рішення про подальше зупинення такої фінансової операції приймається Держфінмоніторингом не пізніше наступного робочого дня з дати надходження повідомлення від суб'єкта первинного фінансового моніторингу та невідкладно надсилається до суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Поряд із цим, **27.08.2010 року Держфінмоніторингом прийнято наказ № 149, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.09.2010 року за № 818/18113, яким затверджено Порядок доведення до відома суб'єктів первинного фінансового моніторингу переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції та Інструкцію із внесення інформації до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції.**

Відповідно до п. 2 Порядку перелік осіб (зміни до нього) формується та затверджується Держфінмоніторингом протягом 3-х робочих днів з дати надходження відомостей (документів) та інформації, зазначених у п. п. 2 і 3 Порядку формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2010 р. № 745.

Перелік осіб (зміни до нього) доводиться Держфінмоніторингом до відома суб'єктів первинного фінансового моніторингу шляхом його розміщення на офіційному веб-сайті Держфінмоніторингу.

Крім того, Законом доповнено **Кримінальний кодекс новою (окремою) ст. 258-5 «Фінансування тероризму»**, згідно з якою під фінансуванням тероризму розуміють дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації).

Відповідно до примітки до нової статті фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 6 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує 18 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вищезгадуваним Законом **внесено зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом»**, вводячи нове поняття «фінансування тероризму», що кореспондується із визначенням цього терміну, що міститься у ст. 1 Закону.

Водночас Держфінмоніторинг включено до переліку суб'єктів, що у межах своєї компетенції безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (зміни до ст. 4 Закону «Про боротьбу з тероризмом»).

Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р.

Стаття 46. Співробітництво між ПФР.

Частина 3. Кожна Сторона забезпечує виконання функцій ПФР за цією статтею за відсутності впливу їхнього внутрішнього статусу, незалежно від того, чи є вони адміністративними, правоохоронними або судовими органами.

Частина 13. Сторони зазначають підрозділ, який є ПФР у розумінні цієї статті.

Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 17.11.2010 р. № 2698-VI.

Верховна Рада України **постановляє:**

«Ратифікувати Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, вчинену 16 травня 2005 року у м. Варшаві, яка набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати висловлення Україною згоди на обов'язковість для неї Конвенції (додається), з такими заявами і застереженнями:

9) до статті 46:

Україна відповідно до пункту 2 статті 53 Конвенції заявляє, що буде застосовувати пункт 5 статті 46 Конвенції за умови забезпечення запитуючою Стороною використання одержаної інформації виключно для цілей кримінального судочинства у справах про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або про фінансування тероризму».

Україна відповідно до пункту 13 статті 46 Конвенції **заявляє, що органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки у розумінні статті 46 Конвенції, є центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу України».**

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СБУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

ДОРОНІН Іван,

*заступник директора Інституту дослідження
проблем державної безпеки СБУ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Останніми роками триваючий процес реформування правоохоронних органів та сектору безпеки України набув нового значення. Лише протягом останніх місяців цим питанням було присвячено чимало наукових, науково-практичних та інших координаційних заходів. Особливої ваги зазначене питання набуло після прийняття низки нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. та Указу Президента України «Про затвердження Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» від 12.01.2011 р. № 24/2011. Слід зазначити, що обидва документи є проявом намагання зберегти баланс між вимогами європейських інституцій щодо оцінки стану виконання обов'язків і зобов'язань України й необхідністю вжиття рішучих заходів щодо реалізації засад внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави.

Так, зокрема ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначений принцип своєчасності та адекватності заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам України, її громадянам і юридичним особам. Загрози національним інтересам і національній безпеці України визначені, Законом України «Про основи національної безпеки України», зокрема зазначено, що злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму, загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України, можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів є загрозами у сфері державної безпеки.

Уже майже 20 років державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку, є Служба безпеки України, серед завдань якої є і протидія терористичній діяльності. Анти-терористична складова має велике значення у системі забезпечення державної безпеки і тому не випадково СБУ визначена головним органом у боротьбі з тероризмом.

Однак, починаючи з 2005 р., відбувається постійний процес реформування СБУ, що насамперед полягає в обговоренні питань зменшення її повноважень щодо виконання поставлених завдань. Слід відзначити, що більша частина цієї дискусії відбувається на рівні політичного протистояння, що не може не позначатися на її конструктивності. Разом з цим тлумачення змісту вимог європейських інституцій, що провадяться у тому числі й окремими депутатами Європарламенту, свідчить про відсутність юридичного конструктивізму та превалювання суто політичних питань.

В основі рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи від 26.09.1995 року щодо вступу України закладено основний критерій – дотримання прав і свобод людини, визначених відповідними міжнародно-правовими актами, а також дотримання вимог демократичного устрою держави. Саме ці критерії і мають бути в основі заходів з реформування будь-яких державних органів. Деякі політичні впливи, що провадяться постійно, ілюструють надмірне захоплення деталями усупереч основним критеріям. Варто згадати рекомендацію щодо призначення Голови СБУ кваліфікованою парламентською більшістю, що, на думку її авторів, є важливим заходом з позбавлення політичного впливу на діяльність спеціальних служб. В умовах України навіть більшістю Верховній Раді України не вдалося призначити керівника спецслужби роками, і це рішення депутатів нічим, як політичним протистоянням, не пояснювалося.

Повертаючись до питання протидії тероризму, необхідно зазначити, що існує дві основні рекомендації ПАРЄ, одну з яких було ухвалено 1999 р., другу – 2005 р. За спільної філософії обох документів існують різні підходи до окремих деталей. Зокрема перша містить – рекомендацію рекомендація наголошує на тому, що «до функцій спецслужб не мають належати такі правоохоронні задачі, як ведення кримінальних справ, застосування права на арешт та затримання (і тримання під вартою) осіб». Друга щодо цього вимагає лише, щоб у кожній державі, «враховуючи різні цілі та завдання, було важливим законодавче встановлення різниці між службами безпеки та розвідувальними службами з одного боку та правоохоронними органами (агентствами) – з іншого».

В основу другої рекомендації було покладено Звіт № 10567, що готувався вже після низки жаклихвіх терористичних актів. При цьому окремо зазначається, що сектор безпеки є незамінним для демократичних держав, сучасний ризик терористичної загрози вимагає посилення протидії з боку держав, важливим є також спільні дії уповноважених органів. На думку авторів звіту, у демократичній державі в основу має бути покладено критерій наявності контролю за діяльністю органів держави з боку суспільства та дотримання останніми прав людини.

На нашу думку, в Україні такий механізм у цілому створений, і тому всі оцінки з цього приводу мають відбуватися на основі ретельного дослі-

дження наявної ситуації, також мають враховувати вимоги міжнародно-правових актів та бути політично неупередженими. Особливо це має стосуватися оцінок щодо відповідності обсягу повноважень спецслужб наявним загрозам національним інтересам і національній безпеці.

**КІБЕРТЕРОРИЗМ: КРИТЕРІЇ ВІДНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТІВ,
ЩО МАЮТЬ ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ,
ДО ПЕРЕЛІКУ ТАКИХ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ
ПЕРШОЧЕРГОВОГО ЗАХИСТУ ВІД КІБЕРНЕТИЧНИХ АТАК**

ПОЛЯРУШ Олександр,
*провідний науковий співробітник Інституту дослідження
проблем державної безпеки СБУ,
старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук*

Стрімке зростання комп'ютерних технологій та їх запровадження в управління стратегічно-важливими структурами держави призводить до зростання їх уразливості непропорційно швидше протистояти подібним загрозам.

Застосування кібернетичних атак необхідно розглядати і як засіб ведення війни в новій сфері, поряд із бойовими діями на суші, морі, в повітрі та космічному просторі.

Виходячи з даного положення, потрібно прийняти той факт, що об'єкти-цілі кібернетичної атаки принципово не будуть відрізнятися від об'єктів-цілей військової операції або терористичної атаки.

Як наслідок, критерії відбору об'єктів, що мають важливе значення для забезпечення національної безпеки та оборони України належать до такого переліку, що потребують першочергового захисту від кібернетичних атак, і повністю залежать від можливостей кіберагресора та задач, які ставляться перед ним.

Суб'єктами кібератаки можуть бути:

- державні установи, спеціальні служби;
- політичні організації;
- окремі хакери або їх організовані групи.

Відтак, на нашу думку, можна виділити такі критерії віднесення вказаних об'єктів:

• критерій № 1 (фізичний рівень кіберпростору) – характеризується відсутністю або мінімальним ризиком для життя та здоров'я населення, навколишнього середовища й направленістю (спрямованістю) кібератаки на дестабілізацію роботи органів центрального управління,

позбавлення можливості доведення сигналів бойового управління державою як у мирний, так і у військовий час, керування збройними силами, органами правопорядку. До таких об'єктів можна віднести: мережі зв'язку й інформаційно-обчислювальні мережі, що використовуються державними організаціями під час виконання своїх управлінських функцій; військово-інформаційна інфраструктура, що вирішує завдання управління військами; засоби масової інформації (передусім електронні) тощо;

- критерій № 2 (кібертероризм) – характеризується можливістю нанесення значних економічних збитків, великої кількості людських жертв, екологічних катастроф, що призводять до руйнування або виведення з ладу внутрішньодержавної (загальнодержавної) інфраструктури. До таких об'єктів можна віднести: системи керування у галузі транспорту (системи аеропортів, залізниць, метрополітенів, навігації водного транспорту); системи керування газового та газотранспортного комплексу України; системи керування виробництва (АЕС, ГЕС, ТЕЦ), передачі та розподілення електроенергії тощо;

- критерій № 3 (семантичний рівень) – крадіжки, пошкодження даних, що мають критично-важливе значення для держави (ядерні, хімічні, біологічні дослідження, ракетно-космічні технології тощо). До таких об'єктів можна віднести: сервери відомчих інформаційних мереж; інформаційні та керуючі структури банків, промислових підприємств тощо.

Залежно від можливостей суб'єктів, періоду, що розглядається (за умов мирного чи воєнного періоду часу), стану дипломатичних і соціальних відносин, можуть відрізнятися й цілі.

Крім того, цілі кібератак можуть змінюватися відповідно до нових розробок і технологічних новацій безпосередньо у структурі побудови інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, запровадження нових операційних систем, протоколів передачі даних, принципів маршрутизації інформаційних потоків тощо, а відтак, і в технологіях вчинення кіберзлочинів.

Потрібно розуміти, що можливості обходу систем кібербезпеки постійно змінюватимуться. Отже, з метою упередження кібератак на визначені об'єкти потрібно проводити «стрес-тести» відносно цих об'єктів на предмет визначення уразливих місць.

Зокрема, випробування здатності України протистояти масовим хакерським і вірусним атакам, спрямованим на нейтралізацію найважливіших систем держави, а також працездатність плану з реагування країни на загрози у сфері кіберзахисту, що на виконання Указу Президента України від 10.12.2010 р. № 1119/2010 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. «Про виклики та

загрози національній безпеці у 2011 р.», що має бути розроблений найближчим часом.

У межах подібних «стрес-тестів» (насправді – навчань) мають бути імітовані кібератаки на урядові комп'ютерні мережі, а також мережі, що використовуються представниками бізнесу та рядовими користувачами. При цьому всі атаки мають бути змодельованими з метою унеможливлення нанесення шкоди зазначеним комп'ютерним мережам. До проведення подібних навчань мають бути залучені фахівців у цій області і з державних структур, і з приватних фірм. На нашу думку, зазначене дозволить перевірити реальну здатність країни до опору кібератакам і підвищити ефективність функціонування підрозділів правоохоронних органів, що вирішують завдання з протидії кіберзлочинності.

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА БОРЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

ПАЛИВОДА Володимир,

провідний науковий співробітник Інституту дослідження проблем державної безпеки СБУ

Практично кожного дня засоби масової інформації доносять до нас страшні звістки про криваві терористичні акти в Іраку та Афганістані. Починаючи з кінця 2010 р., у Німеччині, Великій Британії та США було підвищено рівні терористичної загрози. У січні 2011 р. під час масштабного теракту в московському аеропорту «Домодедово» загинула громадянка України.

На щастя, наша держава досі не стикалася з проявами справжнього тероризму (підриг пам'ятника Сталіну в Запоріжжі таким не є). А як відомо, «доки грім не вдарить – чоловік не перехреститься». Саме це прислів'я пригадалося мені, коли ЗМІ почали повідомляти про посилення режиму безпеки в українських аеропортах. Дозвольте запитати, яка мета цих постфактум заходів? Ми намагаємося налякати потенційних терористів чи заспокоїти себе?

У березні 2003 р. «з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують» був прийнятий Закон України «Про боротьбу з тероризмом», де зазначено, що боротьба має ґрунтуватися на принципах комплексного використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей, а також на пріоритетності попереджувальних заходів. На жаль, аналіз останніх подій дає підстави стверджувати, що положення цього Закону залишаються нереалізованими.

Різні країни по-різному підходять до вирішення обговорюваної сьогодні проблеми. Нещодавно колишній директор ЦРУ Майкл Хейден заявив, що боротьба США з глобальним терором на відміну від інших воєн, які будь-коли вела Америка, є війною американської розвідки, котра має змінити свої підходи до виявлення терористів і запобігання планованим ними акціям.

З іншого боку, ізраїльський політолог Давид Ейдельман вважає, що головне у досвіді його країни – не металодетектори, інформатори спецслужб чи будь-які інші особливі технології. Головним, на його думку, є культура безпеки, а також взаємодія населення та держави у боротьбі з тероризмом. У держави не може бути мільйон очей, аби контролювати ситуацію, а у населення вони є. Останнє ж має відчувати себе єдиним суспільством і відчувати свою причетність до того, що відбувається.

Мені здається, що рації не мають ні американці, ні ізраїльтяни. Для того, щоб перемогти тероризм у всесвітньому масштабі, потрібно ліквідувати породжуючі його причини. Ця аксіома зрозуміла всім, однак на практиці зробити цього ніхто не може (а можливо, й не хоче).

Ураховуючи реалії сьогодення, Україна активно підтримує світову антитерористичну коаліцію, тому потенційно може стати об'єктом терористичних атак. Аби цього не трапилося, наша держава має створити дієву систему не просто боротьби з тероризмом, а широкої протидії йому.

Перші кроки на шляху до цього були передбачені ще у лютому 2007 р. у Стратегії національної безпеки України, де говорилося про розроблення відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій і програм, зокрема **Національної програми протидії тероризму й екстремізму**. Упевнений, що відповідна позиція збереглася й у новій редакції Стратегії, підготовленій у стінах Національного інституту стратегічних досліджень.

Звертаючись іще раз до міжнародного досвіду, можна побачити, що на підставі документів стратегічного характеру вже сформована система протидії тероризму в таких європейських країнах, як Литва, Італія, Франція, Чехія. Протягом кількох останніх років триває робота над подібною стратегією у Польщі.

Окремо хотів би зупинитися на прикладі Великої Британії. У 2009 р. там було прийнято нову Стратегію протидії міжнародному тероризму «Contest 2». За оцінками експертів, це найдосконаліший документ і який міг би вважатися взірцем для інших держав. Основними особливостями оновленої Стратегії стали:

- концентрація зусиль на виявленні осіб та груп, які потенційно можуть становити загрозу національній безпеці, навіть якщо вони не порушують закони країни перебування;

- боротьба з процесом радикалізації мусульманської спільноти;
- активне залучення співробітників урядових, громадських та бізнесових структур до вирішення питань протидії тероризму (планується здійснити заходи зі спеціальної антитерористичної підготовки 60 тис. працівників підприємств різної форми власності, торгівельних центрів, стадіонів, готелів, транспорту тощо);
- включення до тексту Стратегії міжвідомчих заходів щодо протидії терористичній діяльності з використанням хімічних, біологічних, радіологічних речовин, ядерних та інших вибухових пристроїв;
- визначення напрямів протидії тероризму з низки специфічних питань, а саме: пошук джерел фінансування, зменшення кількості регіональних конфліктів, міжвідомчої урядової діяльності з проблеми Афганістану/Пакистану, використання терористами мережі інтернет та інших засобів комунікації.

Готуючись до сьогоднішнього «круглого столу», я вивчив також матеріали кількох дисертаційних досліджень (зокрема В. М. Ляшенка¹ та присутньої тут М. Г. Гуцало²), присвячених проблемам протидії тероризму як загрози національній безпеці України.

Їх автори вважають, що в нашій країні в основному сформовано концептуальні засади та нормативно-правову базу державної політики протистояння загрозам тероризму, спрямованої на формування системної протидії цьому небезпечному явищу. Пропонується розвивати нормативно-правову базу у спосіб прийняття Концепції (основ державної політики) протидії тероризму та Стратегії боротьби з тероризмом в Україні, в яких основний акцент має приділятися саме превентивним заходам.

Цілком погоджуюся з М. Г. Гуцало, яка пропонує ширше підійти до проблеми та розпочати роботу з розроблення моделі Національної програми протидії тероризму й екстремізму. Її мета полягає у формуванні зовнішніх і внутрішніх умов для активної протидії тероризму й екстремізму на принципово новій концептуальній основі – у спосіб об'єднання зусиль державних і громадських інститутів суспільства. І зусилля ці мають бути спрямовані на скорочення соціальної бази тероризму й екстремізму, утвердження в соціумі активної позиції неприйняття цих явищ у будь-яких формах і проявах.

Дозволю собі кілька ремарок щодо нашого національного ставлення до обговорюваної проблеми. В Україні спеціальні підрозділи боротьби з тероризмом створені у складі Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки МО, внутрішніх військ МВС,

¹ *Ляшенко, В. М.* Державна політика запобігання тероризму в Україні.

² *Гуцало, М. Г.* Сучасний міжнародний тероризм як загроза національній безпеці України: нові підходи до протидії.

навіть колишнього Державного департаменту з питань виконання покарань. Під час однієї з міжнародних конференцій після презентацій цих відомств про «перемоги» бійців спецназів над умовними терористами представники зарубіжних спецслужб запитали, чи не дорого для України мати так багато антитерористичних підрозділів. Думаю, запитання риторичне і відповідь на нього необхідно врахувати при оптимізації державної системи протидії тероризму.

І насамкінець одна цікава інформація для розрядки. На відміну від депутатів Верховної Ради України, яким завжди не вистачає часу на законотворчі процеси, Волинська обласна рада у грудні 2008 р., відповідно до положень низки законів (у т. ч. Закону України «Про Службу безпеки України») своїм рішенням затвердила обласну програму протидії тероризму на 2009-2010 роки³. Цікаво, що вдалося зробити керівництву цієї області в умовах окремо взятого регіону за відсутності такої програми на рівні держави? І що мали на увазі депутати, посилаючись на ст. 18 Закону України «Про Службу безпеки України», що регулює питання фінансування, матеріально-технічного та соціально-побутового забезпечення СБУ?

ЩОДО ОЦІНКИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАГРОЗИ В УКРАЇНІ

ЛЕОНОВ Борис,

старший консультант Штабу АТЦ при СБУ

Відповідно до чинного законодавства України терористична загроза поділяється за рівнем на потенційну, ймовірну та реальну. Рівень терористичної загрози визначається Антитерористичним центром при СБУ на основі узагальнення, аналізу, оцінки інформації, отриманої відповідними структурними підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом.

Станом на 2010 р. рівень терористичної загрози в Україні нижчий за встановлені національним законодавством межі, з огляду на відсутність прямих ознак підготовки та вчинення терористичних актів. Водночас Україна як європейська за географічною та суспільно-політичною сутністю держава у повній мірі підпадає під вплив сучасних соціально-політичних процесів, що відбуваються в інших країнах світу. Тому існує потенційна можливість привнесення в нашу країну напередодні та під час проведення фінальної частини «Євро-2012» низки нових рис

³ У ст. 18 Закону України «Про Службу безпеки України» йдеться: «Органи місцевої державної адміністрації та місцевого самоврядування сприяють Службі безпеки України, її органам і підрозділам у вирішенні житлових та інших соціально-побутових проблем, забезпеченні транспортом і зв'язком».

сучасного тероризму, що своєю чергою обумовлює необхідність посилення антитерористичних заходів.

Виникнення та поширення тероризму в Україні має певні передумови, пов'язані і з внутрішніми економічними, політичними, соціальними, міжрегіональними, міжнаціональними, міжконфесійними протиріччями, і зовнішніми, у тому числі спільними для світового співтовариства терористичними загрозами.

На підставі аналізу фактичного матеріалу та виходячи з визначення ознак терористичної діяльності, наведених у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», можна виділити низку зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють сприятливі умови для вчинення терористичних актів на території України.

Серед найхарактерніших чинників, що сприяють виникненню зовнішніх терористичних загроз, експертами визначені такі.

- Геополітичне розташування України.

Зазначений чинник обумовлений тим, що територією України пролягають маршрути міграції й товарообміну (матеріальних цінностей) між Азією та Європою, що супроводжується такими чинниками, як нелегальний перетин кордону та контрабанда.

Наявність спільних кордонів з Європейським Союзом, відносна прозорість східних кордонів, а також недосконалість міграційного законодавства України дають підстави іноземним громадянам (у тому числі прихильникам терористичних організацій) розглядати територію нашої держави як плацдарм для «осідання» або подальшої нелегальної еміграції до країн Західної Європи.

Відзначається збільшення міграційних потоків з країн із нестабільною політичною ситуацією, кількості спроб в'їзду на територію України іноземців, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності або у зв'язках з терористичними організаціями у процесі економічної та іншої міграції.

Крім цього, маючи позаблоковий статус, Україна є країною, що межує з одного боку з НАТО та ЄС, а з іншого – з СНД й ОДКБ.

Отже, наявність осередків тероризму поблизу державних кордонів України та сусідніх держав є серйозним чинником, що впливає на безпекову ситуацію в країні.

- Перенесення на територію України етнічних та релігійних конфліктів з інших країн.

В окремих регіонах країни було попереджено загрози терористичних проявів стосовно іноземців з боку міжнародних терористичних організацій. Зокрема щодо громадян КНР (студентів Буковинського державного медичного університету) зафіксовано напади з боку прихильників тибетських сепаратистів, студентів того ж навчального закладу, вихідців з Непалу та Індії, представників мусульманської громади.

- Поширення впливу закордонних ісламістських центрів на пострадянському просторі, у т. ч. в Україні, а також інспірування іноземними державами сепаратистських рухів серед представників національних меншин в Україні, створення еміграційного потенціалу.

Зафіксовано спроби проникнення осередків міжнародних терористичних організацій в окремі регіони. У цьому контексті існує висока ймовірність налагодження контактів між членами терористичних організацій за кордоном та їх прихильниками й однодумцями в Україні.

- Проведення активних контртерористичних заходів у суміжних державах, що провокує виникнення потоків біженців в Україну.

Проведення активних контртерористичних заходів на Близькому Сході та Кавказі провокує збільшення потоків біженців в Україну та призводить до в'їзду на територію України іноземців, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності або у зв'язках з терористичними організаціями.

- Участь України в антитерористичній коаліції та інших міжнародних антитерористичних заходах.

Підтверджено факти виявлення схованки вибухівки в районі дислокації українського спеціального миротворчого персоналу, а також розвідувальних спрямувань до українського миротворчого контингенту в Косово з боку сербських радикалів.

- Участь громадян України у збройних конфліктах на території інших держав, у т. ч. у країнах підвищеної терористичної активності.

Зокрема це проблема найманства. Наприклад, протягом 2009 р. в Івано-Франківській області виявлено 5 (у 2008 р. – 9) та попереджено 4 спроби найманства.

- Дислокація на території України військових формувань іноземних держав, що беруть участь у збройному протистоянні з терористичними угрупованнями.

Дислокація в Україні військових формувань ЧФ РФ, окремі з яких брали участь у контртерористичних операціях федеральних сил на території Чечні (у т. ч. 810 бригада морської піхоти), що потенційно можуть бути об'єктами терористичних спрямувань з боку ісламських фундаменталістів.

Це формує потенційну загрозу можливого розгляду чеченськими бойовиками об'єктів Чорноморського флоту в Україні як цілі для скоєння терактів.

- Загроза громадянам та об'єктам України з боку міжнародних терористичних, екстремістських організацій та кримінальних структур за кордоном.

У складі екіпажів захоплених піратами суден, персоналу дипломатичних та комерційних установ, під час туристичних та приватних

поїздок – наприклад, тільки у вересні 2010 р. жертвами терактів та інших насильницьких проявів були 21 український громадянин: одна громадянка загинула внаслідок теракту у м. Владикавказ (РФ), 18 осіб утримувалися піратами, членами незаконних збройних формувань та злочинних груп як заручники в Аденській затоці, Індійському океані, на території Камеруну та Демократичної Республіки Конго, 2 особи – сомалійськими піратами біля узбережжя Сомалі.

У цілому висока диверсійно-терористична активність зберігається в Росії, Туреччині, Іраку, Афганістані та Пакистані, де фіксувалися загрози дипломатичним установам України в Туркменістані, в Іраку, Нігерії тощо.

Серед внутрішніх чинників, що потребують особливої уваги, є:

- *радикалізація окремих прошарків населення;*
- *наявність великої кількості громадян, які мають досвід участі в бойових діях і спеціальні військові навички;*
- *посилення радикалізації молодіжних угруповань, що допускають застосування силових методів для досягнення своїх програмних цілей;*
- *посилення міжжетнічного та міжконфесійного протистояння;*
- *спрощений порядок легалізації іноземців на території України;*
- *можливість використання легальних каналів міжнародного гуманітарного обміну для нелегального в'їзду в Україну вихідців з країн підвищеної терористичної активності;*
- *проживання в Україні вихідців із країн підвищеної терористичної активності, що можуть стати середовищем поширення терористичних ідей;*
- *поширення анонімних повідомлень терористичного спрямування;*
- *функціонування громадських організацій мусульман, під прикриттям яких створюються осередки прихильників терористичних рухів;*
- *спроби формування у прикордонних областях каналів незаконного переміщення через державний кордон України іноземних громадян, зброї, інших засобів ураження, а також наркотичних речовин;*
- *розміщення на території України потенційно-небезпечних об'єктів, що за світовим досвідом можуть розглядатися як цілі терористів;*
- *наявність у незаконному обігу значної кількості засобів терору;*
- *суттєве спрощення виготовлення саморобних вибухових пристроїв та інших засобів терору через неконтрольоване поширення друкованої та іншої необхідної для цього інформації;*
- *функціонування в мережі інтернет інформаційно-пропагандистських сайтів, що поширюють ідеологію тероризму;*
- *розміщення на території України дипломатичних представництв та культових установ іноземних держав-учасниць антитерористичної коаліції, а також штаб-квартир та офісів міжнародних організацій, які є традиційними цілями терористичних замахів;*

- наявність в Україні осіб з невірноваженим психічним станом та суїцидальною схильністю до прогнозованої ймовірності вчинення проти-правних дій, у т. ч. терористичного характеру;

- недостатня ефективність правоохоронних, адміністративно-правових та інших заходів із протидії тероризму;

- недостатньо ефективна боротьба з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних речовин.

Таким чином, викладене свідчить, що більшість чинників, які створюють передумови для поширення терористичних проявів в Україні, мають і внутрішнє, і зовнішнє походження.

Зазначений перелік з огляду на розмаїття підходів до оцінки ознак тих чи інших обставин, що сприяють терористичним проявам, не є вичерпним.

Разом з тим перелік, що базується на аналізі фактичного матеріалу, може сприяти законодавчому визначенню переліку терористичних загроз, а також розробленню концептуальних підходів до формування державної політики у сфері боротьби з тероризмом.

НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ НОВЕЙШЕГО ТЕРРОРИЗМА

ЦЫГАНОВ Виктор,

*доцент Национальной академии внутренних дел,
кандидат философских наук*

*Ничто так точно не говорит о характере
эпохи, как сумма ее удовольствий*

Хосе Ортега-и-Гассет

К началу XXI века в обществе накопился огромный конфликтогенный потенциал, затрагивающий все сферы общественной жизни, обусловивший развитие специфических форм политического насилия в его концентрированной форме, каковым является терроризм.

Во-первых, исследователи терроризма отмечают, что во II половине XX века террористические методы применялись в невиданных ранее масштабах. Вряд ли будет преувеличением считать, что почти каждая политическая и идеологическая группа (например, правительство или оппозиционные силы) при определенных обстоятельствах обращалась к терроризму.

И, может быть, именно отсюда такое распространение приобретает сегодня лже-терроризм, как прикрытие политических и экономических интересов правящих корпораций и обслуживающих их государственных структур.

Во-вторых, в различные виды терроризма вовлекаются все более значительные группы и слои населения во всех регионах мира.

В-третьих, возрастает все более широкое применение особо опасных форм и методов террористического насилия и увеличение разрушительного потенциала средств осуществления террористических акций.

В-четвертых, отмечается устойчивое изменение деятельности террористических организаций в сторону повышения устрашающего воздействия терроризма.

В-пятых, участились случаи мародерства, так или иначе связанных с террористическими акциями.

Современный терроризм имеет мало общего с теми проявлениями данного феномена, которые наблюдались в прошлом. Сегодня приходится говорить не о терроризме, а о терроризмах, поскольку разные террористические атаки существенно отличаются друг от друга и просто не могут быть описаны в рамках одного подхода к понятию терроризма. Происходит плюрализация проявлений терроризма, то есть появление новых, сущностно отличающихся друг от друга форм проявления террористической деятельности, что не позволяет говорить о терроризме как о гомогенном явлении. Сегодня традиционная классификация терроризма по видам и целям к новейшему терроризму неприменима, так как он представляет собой **фьюжн** (смесь, коктейль). Стремящиеся к компонентам ОМП террористы мотивированы внецивилизационными установками. Они не боятся уничтожить гражданское население, например, стран «золотого миллиарда». Их не заботит и возрастающее число потерь в своих собственных рядах. Более того, террористы стремятся к наибольшим потерям у себя и среди своих жертв. Культ жертвенности и мученичества (*martyrdom*) освящает действия современных террористов во много раз больше, чем прежде. Новый терроризм XXI века не совпадает с прежними ультралевыми радикальными идеологическими концептами. Те идеологии обсуждались во властных институтах и учебных аудиториях, видоизменялись в результате выборов и других политических действий. В них была заметна роль «человека улицы», чего у современных международных террористов ее нет. У них все держится на фигуре лидера (типа Усамы бен Ладена). В наши дни ни в одной стране мира у современных террористов нет былых псевдоромантических революционных надежд на победу над «старым режимом». Кроме всего прочего, вопреки распространенному мнению, обездоленность сама по себе не порождает терроризм, и нынешние террористы не борются за социальное равенство. Более того, все отчетливее проявляются у них личные, в том числе «кровно-мстительные», конкретные, рыночные интересы. Недавние серии террористических актов в России и за ее пределами достаточно убедительно демонстрируют новую сущность терроризма. Практически исчезли политические заявления в форме «взятия на себя ответственности» за совершенное. Жестокие убийства

тысяч невинных людей становятся основной целью трансграничного терроризма. Сегодня террористы уже не нуждаются в такой степени, как это было раньше, в пристальном и заинтересованном внимании СМИ в качестве инструмента массовой индоктринации аудитории ужасом. Террористические акции все больше приобретают черты и функции диверсий, целью которых является причинение максимально возможного ущерба. Терроризм все больше превращается в тотальную диверсионную войну и отложенный террористический акт может оказаться на порядок вредоноснее и мощнее предотвращенного.

Целью традиционного терроризма всегда было «производство страха», целью же сегодняшнего терроризма становится массовое убийство.

Следует напомнить, что существует набор психологических и интеллектуальных характеристик, обладатели которых генетически склонны к маргинальности, к предельной протестности, к радикализму, что делает их подходящим материалом для реализации целей **терроризма**. Возможность превращения человека в существо, по своему физическому облику человеческое (антропоморфное), но своим поведением отрицающее человечность, принципиально заложена в самой анатомической структуре нашего мозга. Отражающий весь огромный и с трудом представляемый путь становления человека, он состоит из трех частей, трех слоев, или, если угодно, трех мозгов. Самый древний – это рептильный мозг (Р-комплекс), доставшийся нам в наследство от рептилий. На него наслонился лимбический мозг – привет от млекопитающих! И, наконец, собственно человеческое приобретение – неокортекс. Эти три мозга отвечают за различные функции человеческого поведения, различные сферы деятельности человека, причем рептильному мозгу принадлежит ключевая роль в агрессивном поведении, в установлении социальной иерархии (в том числе через половое поведение) и контроле территории. Неокортекс может вообще отключаться, либо его влияние на поведение и мотивацию человека может значительно ослабевать с соответствующим усилением лимбического мозга и Р-комплекса. История в изобилии демонстрировала миру людей, у которых неокортекс был изначально ослаблен в пользу лимбического и рептильного мозгов. В прежнем, историческом контексте, их скрытые потенции подавлялись. Но вот открылся уникальный исторический шанс, когда «зверинное» начало оказалось не недостатком, а колоссальным исходным преимуществом. Естественно, оно вылезло наружу, стало «править бал» и адаптировать ситуацию под себя, а не адаптироваться к ней. Внешне это, безусловно, люди, причем зачастую не лишённые внешнего лоска и даже рафинированности. Но вот по своему социальному поведению, по своей глубинной (даже не осознаваемой ими самими) мотивации они,

еще не став животными, уже перестали быть людьми, являясь супер-анималами.

Одна из главных задач социальной системы – обеспечить неокортексное поведение человеческих особей и проконтролировать, чтобы в социальные отношения, особенно в производственные, не прорвалось социальное поведение рептильного типа в его чистом природном виде (опосредовано оно воплощено во многих социальных институтах и практиках). В принципе, эпохи общество в целом справляется с этой задачей. Однако в эпохи кризисов и революций, когда социальные нормы и институты «ломаются», происходит прорыв рептильного типа, его массовый выход на историческую сцену явлений палеозоя. В периоды острых социальных кризисов социальное приглушается и резко возрастает роль того, что называют биологической составляющей в поведении человека. На самом деле речь должна идти не столько о биологизации социальных процессов (хотя внешне дело нередко выглядит именно так), сколько о выходе на первый план дочеловеческих форм социальности («несоциальных животных не бывает» – «правило Эспинаса»), зоосоциальности. Кризисные эпохи – это эпохи повышенной зоосоциальности, когда в человеке, в обществе словно выстреливает дочеловеческое прошлое. Именно в эти периоды в большом количестве появляются Люди с доминированием Р-комплекса – гомозавры. Именно они и являются носителями биологической сущности терроризма.

Терроризм и Украина

Чем желаннее и привлекательнее власть, тем ожесточеннее вой-на за нее, и в этом демократия ничем не отличается от недемократических общественных режимов. В конце концов, традиционные («конкурентные») методы ведения предвыборной кампании сегодня утратили былую эффективность, ибо не только исчезает возможность хотя бы малейшей объективности по отношению к оппонентам, но и возникает ситуация, описанная в одном политическом афоризме: «Все друг другу врут, но это не имеет никакого значения, ибо никто никого не слушает». Если сравнивать общество с организмом, то последствия отечественных избирательных кампаний, фактически превратившихся в гражданскую информационно-психологическую войну, главной жертвой которой является население, вполне можно квалифицировать как общественную политравму (т. е. совокупность многих повреждений). Избирательные кампании все больше приобретают черты самых настоящих сражений, а в любой войне ее участники, рано или поздно, прибегают к использованию наиболее мощного оружия, каким только они располагают. В информационном обществе таковым является, естественно, сама информация. Современный терроризм, как правило,

состоит из двух основных фаз, зачастую перекрывающих друг друга: силовой и информационной, преобладание которой характерно для так называемого медиатерроризма.

Медиатерроризм оказался наиболее «пригодным» не только для внешнего, но и для внутреннего использования. Страх и методы его стимулирования и распространения становятся одним из ведущих и даже определяющих социально-психологических и технологических компонентов избирательных кампаний. При помощи подобных манипулятивных, в том числе и медиатеррористических технологий создается своеобразная «политическая пирамида», по сути ликвидирующая возможность свободного выбора и осознанного влияния избирателей на власть.

В Украине медиатеррористические технологии тоже не являются чем-то заимствованным и экзотическим. Высокая «террогенность» украинского национального информационного пространства, его готовность к «прокату» медиатерроризма определяются следующими факторами:

- обострением борьбы за власть, периодически доходящим до точки бифуркации (в данном случае, до возникновения ситуации, когда эта борьба во всех ее разновидностях – экономической, политической, пропагандистской – превращается в *агрессию*);

- перенасыщением, перегрузкой информационного поля различными фактами, версиями, интерпретациями, теориями, внешне не связанными друг с другом. В случае необходимости это позволяет достичь быстрой концентрации разбалансированного, дезориентированного общественного сознания на нужной детали (в частности при помощи «сенсационности» и «повторения»);

- вытеснением информации пиаром, заменой реальности имиджами;
- концентрированным, массовым представлением СМИ насилия как наиболее эффективного и даже единственно возможного социального инструмента для решения существующих проблем и конфликтов.

Наблюдаются отработки новых технологий – пересоциализаций. Изменение социального статуса и окружения, изменение восприятия – все это нашло отражение в технологии *флешмоба*, «толпы-вспышки» (ситуативной толпы с минимальным временем существования). Сама по себе технология не нова, но сейчас ее усилили современные электронные сети коммуникации. Флэшмоб используется как контрсистемная технология: на Филиппинах в 2001 г. (антипрезидентские выступления), бунт предместий в Париже в 2005 г., беспорядки в Молдавии, Иране – в 2009, в Киргизии в – 2010 г. Это новые формы социализации, обусловленные новыми технологиями связи – социальными сетями, ведущими к появлению уже *смартмоба* (умной толпы, то есть толпы управляемой, запрограммированной). Смартмоб стал информационной структурой для смартмобных (оранжевых) революций.

ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ И КРИМИНАЛЬНЫЕ ВЗРЫВЫ С ПОМОЩЬЮ ВОЕННОЙ ВЗРЫВЧАТКИ В ЖИЛЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗДАНИЯХ

ЗАХМАТОВ Владимир,
*профессор Института телекоммуникаций
глобального информационного пространства
НАН Украины, доктор технических наук*

Проблемы исследования истинных причин взрывов в жилых и общественных зданиях всегда актуальны, так как последствия этих взрывов, как правило, имеют катастрофический характер: убитые и тяжело раненные, множество людей лишившихся жилья, громадные убытки, в том числе большие выплаты потерпевшим.

За последние годы в Украине произошел ряд реальных взрывов газа в жилых домах, в причинах которых не приходится сомневаться из-за наличия множества очевидных доказательств взрыва газа в квартирах. В то же время есть случаи взрывов, которые даже при относительно небольшом расследовании, вызывают серьезные сомнения в том, что это были именно взрывы газа. Руководители разного ранга в Украине видимо настолько привыкли к регулярным взрывам газа в жилых домах, что даже не ожидают результатов расследования, а в первый же день взрыва объявляют средствам массовой информации о том, что вне всяких сомнений произошел взрыв газа или газовых баллонов в доме и сразу определяют виновника – территориальное управление газового хозяйства, допустившее аварийное состояние газовых сетей, коммуникаций, распределительных узлов и плит, или сотрудников жилищно-эксплуатационной конторы, имеющих дело с газовыми баллонами.

Анализ Евпаторийского взрыва, 175 кг тротила и гексогена, обнаруженные в гараже Керчи, взрыв дома во Львове, странные пожары крупнейших баз боеприпасов и взрывчатых веществ в Лозовой и Новобогдановке говорят о **существовании на территории Украины интенсивно действующего подпольного рынка взрывчатых веществ военного происхождения, а также о том, что Министерство обороны не может обеспечить должные меры по учету и сохранности многочисленных (168) баз и складов взрывчатых веществ и боеприпасов.** Такая обстановка обеспечивает большую опасность для жителей Украины: массовая гибель и увечья при неизбежных взрывах, всегда сопутствующих подпольному приобретению, транспортировке и хранению взрывчатых веществ.

В мае 2009 г. была попытка вывезти на грузовом автомобиле со склада боеприпасов в Новобогдановке несколько десятков боеприпасов, содержащих в сумме более 150 кг взрывчатого вещества в тротиловом эквиваленте. СБУ пресекло эту попытку, а корреспонденты газеты «Сегодня» попросили меня дать экспертную оценку потенциальной разрушительной силе этого количества взрывчатки. Считаю, этого достаточно, чтобы полностью взорвать 9-этажный дом с 5 подъездами.

Необходимо отметить, что за период с 2004 по 2008 гг. произошли 4 катастрофических пожара на крупнейших в Украине базах хранения ракет и артиллерийских боеприпасов. В период СССР в течение 8 лет я руководил крупной научно-исследовательской разработкой новых средств тушения штабелей ящиков с ракетами, боеприпасами. Анализ материалов СМИ дает основания полагать, что упомянутые пожары возникли вследствие квалифицированно осуществленных поджогов, а правительство Украины не привлекло имеющуюся в пожарных частях Украины новейшую технику (7 многоствольных установок «Импульс – 3М» на шасси танков Т-62) для тушения складов боеприпасов. Видимо, были удачные попытки скрыть крупномасштабную нелегальную продажу боеприпасов за рубеж.

В 2004 г. 21 октября в результате взрыва в Луганске разрушен подъезд жилого дома. Погибло 8 человек, более 60 осталось без крова.

В 2006 г. из Криворожского рудоуправления украдено **10 т тротила (ТНТ). Месяц спустя был взорван подъезд 5-этажного жилого дома в г. Кривом Роге, погибло 10 человек.** К расследованию привлекались эксперты-взрывники рудоуправления, единогласно давшие заключение о том, что взорвалось примерно **60–80 кг ТНТ** (2 стандартных мешка гранулированного ТНТ). В этом доме во взорванном подъезде на первом этаже проживал сотрудник рудоуправления, замешанный в краже. Определенное экспертами место эпицентра взрыва совпадало с квартирой этого сотрудника рудоуправления. Тем не менее, окончательное официальное заключение подтверждало то, что это был взрыв бытового газа. Следствие быстро закончилось, по решению суда, «Нафтогаз Украины» вынужден был погасить все убытки.

В 2007 г. 3 февраля в центре Луганска (пересечение улиц Оборонной и Советской) **взорван ресторан быстрого питания.** Погибли 2 работника ресторана, 3 человека получили тяжелые ожоги, у 11 человек – ожоги средней тяжести и ранения; разрушены окна, повреждены стены. Официальная версия: взрыв неисправного газового баллона из-за перепада температур от -12°C на улице до $+20^{\circ}\text{C}$ в кафе. Тротильный эквивалент взрыва – около 3 кг.

В 2007 году произошел взрыв, разрушивший 2 подъезда жилого 5-этажного дома в Днепропетровске, в результате чего погибло более

10 человек. Характер разрушения не совпадал с версией газового взрыва. Тем не менее, официальная версия – взрыв газа из-за резкого перепада давления в газовой сети. Следствие быстро закончилось, по решению суда, «Нафтогаз Украины» был вынужден погасить все убытки. До сих пор находятся в тюрьме 3 руководящих сотрудника Днепропетровского отделения «Нафтогаза Украины».

Мне, как первому в Украине независимому эксперту, пришлось провести ряд исследований террористических и криминальных взрывов. В 2007-2008 гг. по рекомендации начальника департамента пожаровзрывобезопасности национального концерна «Нафтогаз» В. С. Пальчика меня приглашал «Львовгаз», осуществить независимую экспертизу мест трех происшествий во Львовской области, траготивавшихся официальными экспертами как газовые взрывы: Львов, Дрогобыч – взрывы жилых домов, Болеслав – взрыв больницы. Затем были расследования взрыва в Ивано-Франковской школе ДОСААФ и пока наибольшей в Украине трагедии – взрыва жилого дома с массовой гибелью и высоким уровнем травматизма жителей в г. Евпатория и др.

Во Львове взрыв жилого дома по ул. Костенко произошел 7 февраля 2008 г. Я обследовал место взрыва путем визуального осмотра и фотографирования в течение 4 часов с 10 часов утра 9 февраля. Также были изучены фотографии, сделанные фотографами «Львовгаза» непосредственно сразу после взрыва 7 и 8 февраля, результатом которого было полное разрушение 2 этажей 3-этажного здания, находившегося посреди двора, а также серьезные повреждения тыльных стен зданий вокруг, из которых и состоял двор. Анализ характера разрушений в частности «ровно срезанные» взрывной волной капитальные стены домов XIX века, старой австрийской постройки, выбиты оконные и дверные проемы, пролетевшие затем по почти прямой траектории дистанцию от 10 до 25 м и нанешие окружающим зданиям серьезные повреждения; обрушенные массивные балочные перекрытия между этажами. Анализ экспериментальных данных и практического опыта позволяет распределить по степени разрушающего и поражающего воздействия взрывные и ударные волны, исходя из основного критерия – перепада давления $P_{пр}$ на фронте волны. Анализ профиля и характера этих разрушений позволил обосновать, что произошел взрыв компактного заряда конденсированного взрывчатого вещества с высокой скоростью детонации.

Согласно расчетам, эквивалентный тротилловый заряд определен в 25-30 кг ТНТ, а эквивалентный заряд объемнодетонирующей газоздушной смеси составляет не менее 700-800 м³, что многократно превышает объем помещения эпицентра взрыва. Для проверки расчета эквивалентного заряда ТНТ производились расчеты величины заряда, способного выбить раму и ускорить ее, чтобы она выбила окно с рамой в

доме на дистанции 20 м от эпицентра. Определена масса заряда – от 25 до 40 кг эквивалента ТНТ и примерная скорость детонации ВВ – от 4000 до 5000 м/с, что исключает версию газозвдушного взрыва.

Мировой опыт исследований разрушающего воздействия газозвдушных взрывов указывает на полное отсутствие признаков, характерных только для взрывов зарядов конденсированных взрывчатых веществ: разрушение капитальных стен, перебитие опорных балок и других относительно прочных несущих конструкций. Тем более газозвдушный взрыв не может разрушить прочные конструкции жилых зданий, где есть множество легкоразрушаемых конструкций – окон, дверей, перегородок, быстро сбрасывающих давление внутри помещения, в котором происходит взрыв (1, 2, 3). Профиль и сам факт «среза» капитальных стен, перебитие балок только в одной комнате, фрагментное разрушение стены первого этажа и оконного проема под комнатой, где произошел взрыв, характер направленного воздействия взрывной волны во дворе и окружающих зданиях – являются несомненными признаками взрыва мощного конденсированного заряда бризантного взрывчатого вещества.

Был аналогичный случай со взрывом в подвальном помещении больницы в г. Бориславе, где также присутствовали явные признаки взрыва заряда конденсированного бризантного взрывчатого вещества: ярко выраженный эпицентр взрыва, характер разрушения толстых стен подвала старого кирпичного здания постройки конца XIX – начала XX века, а также фрагментарные разрушения стен и окон первого этажа вокруг эпицентра взрыва. Для версии взрыва газа непонятным и необъяснимым остается вопрос, как газ попал в подвал здания, если повреждение газовой трубы обнаружено во дворе не менее, чем в 3 м от стен здания, а труба эта была зарыта в рыхлый грунт в траншею глубиной на более, чем 0,5 м. Поэтому газ из поврежденной трубы мог образовать взрывоопасный объем лишь на открытом пространстве около дома, но никак не мог попасть вниз в подвал.

Весьма интересным был **взрыв жилого дома 23 сентября 2009 г. по ул. Самборской на 7 этаже 9-этажного жилого дома в г. Дрогобыче**. Анализ разрушений строительных конструкций (стен, окон аварийной квартиры и окружающих помещений) позволили установить местонахождения эпицентра взрыва – комнату и пространство над расположенным в ней диваном по целому комплексу следующих признаков: расположение вмятин, пробоин и характер центрического растрескивания стены перекрытия; обугливание мягких покрытий дивана; разбитое окно с рамой и балконным металлическим ограждением; характерное крестообразное обваливание штукатурки с потолка; частично сторевшие наружные провода в месте исчезнувшего (упавшего) светильника

(возможный источник зажигания инициации взрыва); выбитое окно на кухне 7 этажа при уцелевшем помещении; равномерный сдвиг капитальной наружной стены с наружным растрескиванием (ширина трещины от эпицентра 4-4,5 см), трещина с серединой над эпицентром, «поясное» расположение выбитых снаружи кирпичей и начало трещины между капитальными стенами (торцевой и боковыми наружными), характер расширения трещин вверх от уровня эпицентра взрыва, отход верхней части торцевой наружной капитальной стены от боковых наружных и внутренних стен.

Характер вышеприведенных разрушений в комнате нетипичен для взрыва газовоздушных смесей в основном из-за отсутствия равномерности воздействия, но в то же время не соответствует взрыву заряда конденсированных взрывчатых веществ из-за отсутствия признаков бризантного воздействия. Более всего это напоминает взрыв объемнотонизирующего боеприпаса, в качестве которого в данном случае могла послужить емкость с легковоспламеняющейся жидкостью (растворитель, лак, ацетон и т. п.) Хозяева уходя из квартиры, видимо, забыли закрыть емкость пробкой либо же неплотно ее закрыли. В результате в комнате создалась взрывоопасная паровоздушная смесь, скорость детонации которой может достичь 3000 м/с и более, что на 50–100 % превышает мощность воздействия взрывной волны, создаваемой при взрыве объемнотонизирующей среды (ОДС) в помещении.

В трудах (1, 2, 4) отмечено, что при разливе ЛВЖ и последующем ее испарении (либо при длительном испарении ЛВЖ из горловины открытого сосуда в замкнутом помещении) создаются взрывоопасные среды, потенциальная мощность взрыва которых определяется объемом данного помещения. Если инициирование объемного взрыва паровоздушной смеси произошло в одной комнате, и далее взрывная волна с сопутствующей паровоздушной горючей смесью распространилась в соседнюю комнату, то в этой комнате наблюдается более сильное разрушение, чем в первой. Распространение взрывной волны происходит при медленном ее затухании и периодической подпитке серией локальных взрывов (1, 2). Отмечено наличие мертвых зон, зон фугасного (сдвигающего, опрокидывающего, проламывающего) и бризантного (дробящего) воздействия. Очаговый характер разрушений привязывается к местам подпитки взрывной волны свежим воздухом, а мертвые зоны – к местам наличия опорных стен (экранов или застойных зон с недостатком окислителя в углах помещений). При этом в зонах локальных ускорений (взрывов) скорость детонации паровоздушной среды может достигать 3160 м/с [1, 4].

Таким образом, только версия паровоздушного взрыва с образованием самоподдерживающейся взрывной волны может объяснить име-

ющуюся картину сочетания локальных зон бризантных разрушений, фугасных сдвигов и проломов, локальных, далеко распространяющихся взрывных разрушительных волн, дистанционного метания рам и дверей в сочетании с мертвыми зонами с неразбитой посудой и шкафами со стеклянными дверьми.

В мае 2008 г. прокуратура Ивано-Франковской области по требованию «Ивано-Франковскгаза» пригласила меня в качестве независимого эксперта для расследования взрыва в школе ДОСААФ в г. Ивано-Франковске. Официальная версия – взрыв бытового газа из газовой сети. Я доказал, что это был паровоздушный взрыв растворителя (ацетон), применявшейся при ремонте класса школы, где находился эпицентр взрыва.

Взрыв, произошедший в г. Евпатории 25 декабря 2009 г., наиболее разрушительный и трагический, можно описать следующим образом. В квартире № 23 дома № 67 по ул. Некрасова осуществлялось незаконное хранение взрывчатых веществ (ВВ) в значительных количествах, предположительно, в мешках – стандартных упаковках для порошковых ВВ (гексоген, аммонит, гранулированный тротил). Эти ВВ, как и средства взрывания, по всей видимости, были украдены из одного из многочисленных военных складов. Особенно легко это было сделать при многочисленных расформированиях и перестроениях воинских частей. Думаю, что причиной взрыва была неосторожность и нарушение правил хранения ВВ. Воры и террористы, как правило, мало знакомы с правилами хранения взрывчатых веществ, поэтому причины могли быть самые разнообразные:

- хранение ВВ совместно со средствами взрывания – детонаторами;
- открытый огонь в месте расположения ВВ и детонаторов, например, курение, сжигание ради развлечения или опробования малых количеств гексогена – белого мелкокристаллического порошка, горение которого в течение не более секунды приводит к детонации;
- размыкание проводов детонатора или хранение их в незамкнутом состоянии, что может вызвать взрыв от приведенных токов;
- «игры» террористов со взрывчатыми веществами и детонаторами, часто случающиеся на практике вследствие неустойчивого и крайне нестабильного психического состояния криминальных элементов.

Если смотреть с фронтальной части дома, после инициирования взрыва часть образовавшейся взрывной волны разрушила левую опорную стенку и, в значительной мере, отразилась от нее, как от мощного экрана. Другая часть взрывной волны разрушила фронтальную стену, выбросила на мостовую пятисекционную батарею из комнаты эпицентра взрыва, как единственный металлический, тяжелый, трудноразрушаемый предмет из этой комнаты. Остальные предметы этой комнаты (мебель,

стены и пр.) разрушились мощной взрывной волной. Батарея в своем полете вырвала часть балконной решетки, перелетела крышу магазина, не задев ее, что говорит о высокой скорости полета батареи, и упала с решеткой на проезжую часть. Расчеты по данным разрушения позволили определить величину заряда в 50–60 кг ТНТ, скорость детонации – 6500-7500 м/с, что позволило предположить наиболее вероятное использование гексогена.

Одновременно с этими разрушениями другие части взрывной волны, усиленные частью взрывной волны, отраженной от опорной стены второго подъезда дома, полностью разрушили внутренние перегородки и перекрытия секции дома на уровне второго этажа, а также выходящую во двор часть несущей стены. Результатом такого разрушения, приближенно имитирующего профессиональный подрыв здания, явилось то, что конструкции секции дома, ограниченные опорными стенами, не разлетелись в разные стороны, а осели на месте, не завалив ни двор, ни расположенный вблизи одноэтажный магазин, ни проезжую часть улицы. Единственными далеко летящими опасными крупными осколками были вышеупомянутые батарея и решетка [6].

Такой характер разрушения секции дома по уровню второго этажа с последующим оседанием секции дома, практически без серьезных повреждений других секций, достаточно убедительно свидетельствует о взрыве мощного заряда бризантного взрывчатого вещества с высокой скоростью детонации, который создал мощную взрывную волну с очень коротким временем воздействия.

Налицо убедительные доказательства криминального оборота взрывчатых веществ в Украине. Например, в марте 2009 г. в гараже г. Керчи нашли 175 кг тротила и гексогена, расфасованных в заряды по 5 и 10 кг – излюбленный террористами размер упаковки ВВ. Официальный представитель Крымского УВД заявил, что эта «безобидная» не криминальная находка, предназначена для глушения рыбы в море.

За последний год по данным МАЕ (Международного Антитеррористического Единства) в Украине зафиксировано 135 террористических актов, при этом количество террористических актов с применением взрывчатых и зажигательных веществ неуклонно растет. Например, **7 мая 2009 г. в Днепропетровске в зале игровых автоматов** применено зажигательное устройство, по характеру действия (скорости развития и мощности пожара) похожее на боевое. При осмотре помещения и сгоревших игровых автоматов обнаружены явные признаки действия высоких температур (более 1000°С): сгорело 60 игровых автоматов, среди них несколько с явными признаками оплавления металлических деталей, обгорания и деформации стен помещения и строительных конструкций. Без применения специального зажигательного устройства в обычном зале

игровых автоматов при самопроизвольном возгорании произошло бы сначала сильное задымление, а затем малоинтенсивный пожар, который не перекрыл бы путей эвакуации и посетители имели бы достаточно времени на безопасную эвакуацию.

28 июля в Жовтневом районе г. Запорожья взорван православный Свято-Покровский храм. Заряд ВВ был помещен в холщовую сумку, как и нижеприведенном случае взрыва памятника И. В. Сталину в том же городе 31.12.2010 г. Взрыв был слышен в радиусе 2-3 км, в эпицентре были найдены остатки кастрюли. Возможно, это дело рук одних и тех же специалистов.

2 июня 2009 г. в Мелитополе в помещении сбербанка на 1 этаже 9-этажного жилого дома произошел взрыв (по официальной версии – один, по показаниям свидетелей – серия взрывов). В результате пострадало 32 человека, из них 3 – тяжело, также повреждено 3 припаркованных напротив сбербанка машины. По показаниям свидетелей, перед взрывом в сбербанк вошло 2 человека с большими пакетами, один из которых они оставили у входа, другой – внутри помещения, затем быстро вышли, и вскоре после этого прогремели взрывы. Налицо классический случай теракта.

В начале сентября 2009 г. в г. Днепропетровске бизнесмен В. Брагинский был изрешечен осколками и погиб на месте от взрыва устройства, прикрепленного к газовой трубе многоэтажки. В устройстве применено очень дорогое иностранное следящее инициирующее устройство. Налицо явное намерение замаскировать теракт под случайный взрыв газа из газового трубопровода. Первый результат работы независимого эксперта уже есть: расследование упомянутого **взрыва**, в результате которого официальные эксперты после недолгого колебания таки признали наличие на газовой трубе достаточно мощного заряда взрывчатого вещества, разрушившего трубу и образовавшего гораздо более мощный взрыв газа, убившего проходившего рядом бизнесмена. Это первый случай в Украине, когда официальная экспертиза дала заключение о криминально-террористическом применении заряда взрывчатого вещества.

В феврале 2009 г. произошел взрыв в пассажирском междугородном автобусе львовского производства, ехавшем по маршруту «Донецк – Луганск». По официальной версии, взорвались газовые баллоны, что полностью разрушило автобус. Погибло 7 человек, 13 – помещено в больницу с ожогами различной степени. Я считаю маловероятным взрыв газа в движущемся автобусе, который повлек за собой такие разрушения и жертвы, так как отсутствуют необходимые условия для образования необходимого объема взрывоопасной газозооной смеси в автобусе.

Еще один пример – **взрыв в Луганске 18 января 2010 г.** В 5-этажном здании больницы № 7 г. Луганска на 4 этаже в отделении реанимации,

по официальной версии, произошел взрыв 2 баллонов с кислородом. Погибло 16 человек и 6 – госпитализировано с ранениями. Взрывной волной локально пробиты и обрушены перекрытия до 5-го, 4-го, 3-го, 2-го этажей, а также множество стен-пегородок на 4 этаже. В радиусе до 500 м от здания больницы зафиксированы фрагментные разрушения остекления.

Однако в официальной версии налицо ряд противоречий. Кислород является сильным окислителем и в виде малоустойчивых химических соединений входит в состав всех взрывчатых веществ, но сам по себе он не взрывается, необходимо горючее, количество и вид которого определяет силу взрыва. Налицо явные признаки качественно другого взрыва заряда конденсированного ВВ: обрушение междуэтажных перекрытий с разломом бетонных плит перекрытия совершенно не характерно для объемного взрыва, который разрушает легкобросываемые конструкции – окна, двери, но не способен разрушить опорные стены и междуэтажные перекрытия.

Еще одним ярким примером является разрушение 7 этажа 9-этажного дома в Дрогобыче (2008 г.) со множественными разрушениями перегородок, окон, дверей без разрушения опорных стен и перекрытий.

Рассчитан минимальный вес заряда $M = 25\text{--}30$ кг. Однако, учитывая факт разрушения 4 междуэтажных перекрытий – трех снизу, а также одного и крыши сверху, вес заряда мог быть намного больше. Проверочный расчет величины заряда произведен по формуле определения радиуса (R) разрушения остекления за пределами больницы, что дало похожий результат – 25 кг ТНТ. По характеру разрушения перекрытий можно однозначно определить факт не просто направленного, а узконаправленного взрыва, что достигается только конденсированным ВВ при его расположении с забойкой или в прочном корпусе, например баллоне. Этот факт позволяет предположить **террористический характер взрыва**.

Приводимые некоторыми авторами [7, 8] сравнения взрыва баллона со взрывом авиабомбы неправомерны по целому ряду причин. Баллон изготавливается из вязкой стали, поэтому при его разрушении образуются не более десятка осколков, больших и неправильной формы, корпус авиабомбы изготавливается из хрупкой стали, разрушающейся при взрыве на сотни и тысячи мелких осколков, разлетающихся в радиусе до нескольких сотен метров. Давление при взрыве заряда БВВ в корпусе авиабомбы не менее, чем на 2 порядка превышает давление внутри взрывающегося баллона. Количество газообразных продуктов взрыва, создающих фугасное действие при взрыве авиабомбы, превышает на 3-4 порядка количество газов, образующихся при взрыве баллона.

По факту разрушения междуэтажных перекрытий, состоявших из стандартных железобетонных плит толщиной 120 мм величина сосре-

доточенного контактного заряда рассчитана $M = 26$ кг ТНТ. Вес неконтактного заряда, расположенного внутри помещения на полу или на некотором возвышении над полом и разрушившего все стены помещения, включая потолок и пол с междуэтажным перекрытием, при толщине стен от 0,5 до 2 м рассчитан $M_{вв} = 28,8$ кг ТНТ, что практически совпадает с результатом предыдущего расчета.

Анализ комплекса последствий взрывного воздействия бризантный (дробящий) характер разрушений здания больницы, включая 4 междуэтажных перекрытия, фрагмент несущей фронтальной стены здания, свидетельства очевидцев и сообщения прессы о разрушении оконных стекол на дистанции 500 м от эпицентра взрыва – однозначно позволяют заключить, что это был мощный взрыв заряда конденсированного взрывчатого вещества, для которого характерны уровень давления в эпицентре взрыва 300000–400000 атм. и дробление – разрушение любых материалов, расположенных в радиусе до нескольких метров от эпицентра взрыва, или объемно-детонирующий взрыв двух баллонов, наполненных под давлением кислородом и горючим газом в стехиометрических соотношениях. Поэтому никак нельзя утверждать, что был объемный взрыв паровоздушных, газовоздушных облак при участии кислорода из баллонов с максимальным давлением 30–40 атм., не обладающих разрушительным воздействием на прочные конструкции.

Анализ предоставленных и имеющихся материалов в открытых источниках, а также проведенные расчеты однозначно свидетельствуют о следующем:

- не было случайного взрыва нормально заполненных газовых и кислородных баллонов по причине нарушения техники безопасности;
- имел место взрыв специально подготовленного мощного заряда взрывчатого вещества или взрывчатой объемно-детонирующей смеси с высоким бризантным эффектом, соответствующего по фугасному эффекту взрыву заряда 25–30 кг ТНТ (тротила);
- заряд мог быть размещен в баллонах в виде смеси кислорода и горючего газа.

25 января 2010 г. около 17.20 во 2 купе 3 вагона на станции «Лужаны» во время остановки поезда № 628 Киев – Черновцы произошел взрыв. Свидетели (пассажиры) слышали мощный хлопок, видели вылетающие в окна вещи, матрацы (стекла повывибывало во всем вагоне). Кроме того, взрывной волной были смяты несколько перегородок между купе. На проводнице почти полностью обгорела одежда и волосы. Сразу после взрыва начался пожар. Люди сносили к месту пожара все имеющиеся в поезде огнетушители и гасили пламя.

В результате взрыва были разрушены перегородки купе, разбиты оконные стекла, снесена дверь купе № 2, где был эпицентр взрыва.

Проводники с сильными ожогами верхних дыхательных путей и верхушек легких оказались в реанимации, 3 человека получили ожоги тяжелой степени. Всего пострадало от ожогов 9 пассажиров. Через полтора часа после прибытия поезда в Киев СБУ обнародовала информацию о том, что причиной взрыва в третьем вагоне был газовый баллон, который проводники внесли в поезд без соблюдения правил техники безопасности.

Баллон или его осколки на месте происшествия не были найдены, хотя поезд стоял на станции, и баллон – не иголка. Сомнительны и показания проводника: он утверждает, что занес баллон в поезд, но после того, как почувствовал запах газа, пытался выбросить его из тамбура на улицу, но именно в этот момент баллон взорвался. Однако эпицентр взрыва несомненно находился во 2 или 3 купе. В результате взрыва образовался огненный шар, нанесший ожоги 1-й, 2-й и 3-й степеней двум проводникам, оказавшимся в реанимации, а также четырем пассажирам, которых выписали более, чем через неделю. Остальные три пассажира, обратившиеся к медикам, якобы имели осколочные ранения.

При взрыве газа в купе объемом 8 м³ с 5,28 % (нижний концентрационный предел взрыва) содержанием горючего газа во взрыве будет участвовать не более 300 г метана, и взрывная волна будет слабой с перепадом давления не более 9 кПа = 0,009 атм. При этом давлении вероятность разрушения простого оконного стекла составляет не более 1 %, а разрушение усиленного вагонного стекла просто невозможно, тем более в коридоре. Невозможно также разрушение двери из купе в коридор и перегородок между купе с тяжелым ранением 3 человек. Маловероятно также образование огненного шара, вызывающего сильный ожог верхних дыхательных путей и верхушек легкого.

При взрыве газа в купе с 11,4 % содержанием газа (верхний концентрационный предел – ВКП) во взрыве будет участвовать более 800 г газа и перепад давления может достигать 24 кПа, что не может вполне объяснить ограниченное разрушение окон, выдавливание перегородок между купе и образование огненного шара. Учитывая размеры купе 1,8x1,8x2,5 м, принимая расстояние эпицентра взрыва от стенок около 1 м и учитывая соотношение 1 кг ТНТ по фугасному воздействию соответствует 177 м² ОДС на этом расстоянии, получаем тротильный эквивалент около 45 г, как в ручной гранате.

В начале движения в поезде, как правило, происходит интенсивное перемещение людей в вагоне, двери открываются и закрываются – поэтому вопрос образования взрывоопасной среды сомнителен, т. к. он, как правило, происходит в замкнутом помещении в течение относительно длительного времени (нескольких минут или десятков минут), а взрыв происходит, когда открываются двери в это помещение и появляется источник инициирования взрыва, например, нажимают выключатель.

Наиболее вероятен взрыв относительно маломощного зажигательного устройства или боеприпаса, сработавшего через заданное время после отхода поезда или по дистанционно переданному сигналу. В эту версию вполне укладываются ранения и разрушения.

5 февраля возле здания Дома профсоюзов на Майдане Незалежності органами СБУ и МВД задержано лицо грузинской национальности (гр. Чапелия), имевшее при себе около 400 г ТНТ (стандартная шашка, или 2 шашки по 200 г или 4 по 100 г ТНТ), электродетонаторы и инициирующее устройство. По сведениям СБУ, он является вероятным торговцем ВВ и оружием. Возможно, должен был передать ВВ исполнителю или самостоятельно осуществить провокационные взрывы на Софиевской площади во время собираемого Юлией Тимошенко мини-майдана в поддержку своей кандидатуры на выборах президента. Возможно, она и была главным заказчиком этой провокации. По неподтвержденным данным, имела место подготовка террористических взрывов в Киеве (Оболонь), Запорожье, Днепропетровске и, возможно, в других городах Украины. Смысл этих терактов, как и доказанного теракта в Луганске, состоит в дестабилизации обстановки в Украине и срыв выборов президента. Оранжевая власть любой ценой хотела остаться в Украине, не останавливаясь даже перед массовым пролитием крови граждан страны.

Серия террористических взрывов в Украине продолжилась: они стали ежедневными после того, как вечером 7 февраля наметился, а во второй половине дня стал очевидным проигрыш Ю. Тимошенко на выборах. Несмотря на признание результатов выборов международными наблюдателями и ведущими странами мира, «ВОНА» продолжает борьбу, только ее методы стали не только грязными, но еще и кровавыми. Одним из ярких доказательств покрывания правительством Тимошенко истинных причин взрывов является уничтожение взорванных объектов, даже после извлечения всех пострадавших из-под завалов с целью ликвидировать любую возможность корректного расследования. Другим доказательством является практика обнародования причин взрыва в первые часы после него, когда просто невозможно успеть провести объективное расследование. Ни в одном из случаев версия взрыва, обнародованная правительством сразу после происшествия, не менялась после окончания работы следственной комиссии.

В г. Орджоникидзе Днепропетровской области в среднем подъезде двухэтажного жилого дома в 5.10 утра произошел взрыв по официальной версии – бытового газа (впрочем, как всегда в Украине во время пребывания Ю. Тимошенко на должности Премьер-министра). Однако результаты взрыва не похожи на взрыв бытового газа: разрушены несущие конструкции и шесть квартир I подъезда. Из-под завалов спасено

6 человек, из дома спасателями эвакуировано 16 жителей, госпитализировано 7 человек. Хозяйка квартиры, в которой предположительно произошел взрыв, находится в реанимации в тяжелом состоянии. При первом осмотре места аварии не были обнаружены следы взрыва отравляющего действия: на стенах отсутствовали черные хлопья копоти (сажа), следы обгорания, не возник пожар после взрыва, у потерпевших не было баротравм верхних дыхательных путей и легких, а также характерного термического вздутия волос, обширных отслоений участков кожи. Стены здания были разрушены, а не упали целыми, не наблюдалось характерного скручивания металлических балок и выброса оконных рам.

Но были налицо явные признаки взрыва заряда конденсированного ВВ: дробящее локально ограниченное действие на близлежащие предметы. Разрушение окон сопровождалось метанием с высокой скоростью осколков, фрагментов, обвалом частей здания. Стены выдавливались и дробились. Давление газов от эпицентра взрыва распространялось радиально во всех направлениях. Так как ожоги получила только хозяйка квартиры, находившаяся в реанимации, можно сделать вывод, что взрыв сопровождался кратковременным малым пламенем; взрывное действие преобладало над термическим.

В многострадальном Луганске 9 февраля в 9-этажном доме около 01.30 ночи в квартире на 9 этаже, по официальной версии, взорвался газ. Труп хозяина квартиры без наличия больших ожогов был найден на улице возле дома; очевидно, его выбросило взрывной волной, квартира была полностью разрушена, обвалена промежуточная стена, а через несколько секунд после взрыва серьезно пострадала и соседняя квартира, осколками повреждены также соседние дома, несущая стена в подъезде, что характерно скорее для взрыва заряда бризантных ВВ. Спасатели эвакуировали из дома 70 жителей.

В Николаеве 4 февраля произошел взрыв газа в 3-этажном доме. Этот взрыв (единственный из описанных выше) имел признаки взрыва бытового газа: произошли возгорание и пожар после взрыва, отсутствовали сильные повреждения, было выбито только окно в комнате, где произошел взрыв.

В Одессе 5 февраля в 9 часов утра прогремел взрыв в подъезде дома № 40 по ул. Греческой в центре исторической части города. Как только директор похоронного бюро вошел в арку, раздался сильный хлопок, из трубы у входа повалил густой дым, а из окон дома посыпались стекла. Многие жители выбежали во двор. Директор с многочисленными ранениями и сильными ожогами был доставлен в больницу, где его немедленно прооперировали. Сотрудники оперативно-следственной группы и пиротехники установили, что сработало самодельное взрывное устройство, реагирующее на движение. Устройство было прикреплено к силовому кабелю в арке здания, в непосредственной близости от газового

стояка с явной целью одновременно разрушить его и, вызвав взрыв газа, замаскировать криминальный взрыв. Мэр Одессы Эдуард Гурвиц считает, что взрыв произошел не случайно, а **чтобы создать атмосферу страха в городе**. Это, пожалуй, единственная правильная оценка мотивов террористического взрыва из уст украинского чиновника высокого ранга. Год назад мэр Евпатории, А. П. Даниленко оценил вышеописанный взрыв как криминальный из-за наличия масштабного рынка ВВ.

6 февраля на подъезде к Кривому Рогу был взорван железнодорожный путь, и только внимательность машиниста, остановившего состав в нескольких метрах от разрушенных рельсов, спасла поезд от крушения. Это, пожалуй, единственный случай, когда официальные органы не выдвинули версию о газовых баллонах, они не делали никаких официальных заявлений, кроме краткого комментария руководства железной дороги о том, что разрыв рельса с сильным повреждением шпалы произошел из-за перепада температур. Очередная байка: как же тогда работают железные дороги в Сибири, на крайнем Севере, в Монголии, где перепады температур за сутки достигают 30–40°С.

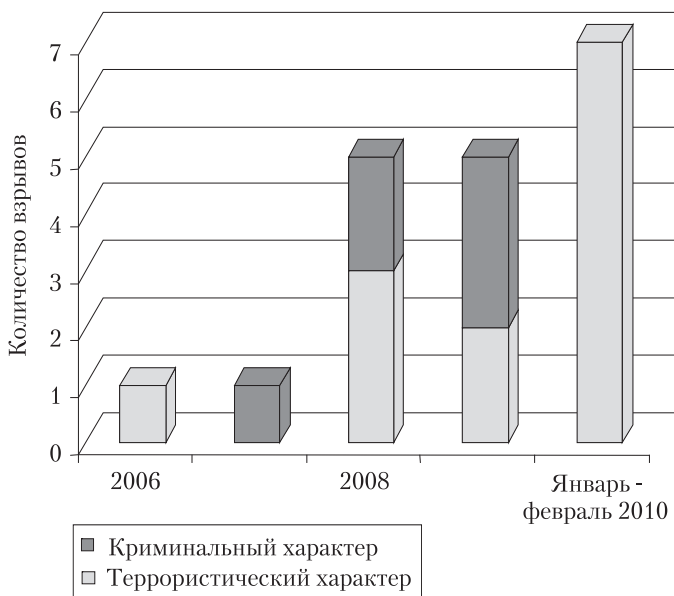
При таких обстоятельствах Украине необходимо на практике смелее использовать независимую экспертизу – один из важных признаков цивилизованной демократической страны. Только при этом необходимо привлекать ученых с опытом, знаниями, а не скороспелых экспертов, которых быстро и за соответствующую плату готовит множество фирм, самостоятельно присвоив себе права подготовки экспертов в такой сложной и ответственной области, как физика горения и взрыва.

Ниже приведен график, иллюстрирующий плавное нарастание количества взрывов накануне начала выборной кампании и резкий всплеск непосредственно в период выборной кампании.

Анализ приведенного материала позволяет сделать вывод о наличии крупного криминального рынка взрывчатых веществ военного происхождения в Украине. Этот рынок предназначен в основном для экспорта взрывчатых веществ криминальным и террористическим организациям. Поэтому он представляет большую опасность не только для жителей Украины, но и для России, стран Европы и Ближнего Востока, где действует ряд террористических организаций, снабжаемых высококачественными взрывчатыми веществами из Украины.

Следующая серия взрывов произошла в январе 2011 г. в период обострения политической ситуации в стране, когда начали возбуждать уголовные дела и заключать в следственные изоляторы представителей оппозиции, в первую очередь бывшего министра МВД Юрия Луценко и бывшего премьер-министра и кандидата в президенты Юлии Тимошенко.

Первая политическая диверсия – отрезание головы памятнику И. В. Сталина 28 декабря, а затем в новогоднюю ночь – взрыв,

разрушивший памятник полностью. Наиболее вероятно, что осуществлен взрыв накладного заряда, размещенного на фронтальной части бюста. Было использовано взрывчатое вещество (ВВ) низкоимпульсное, предположительно, аммиачная селитра (окислитель) с горючей добавкой (например, минеральное масло) и добавкой, усиливающей теплотворную способность, вероятность и полноту взрывного превращения заряда и бризантный эффект взрывной волны, например, алюминиевая пудра. Это подтверждает хорошо видимый на киносъемке эффект образования и разлета многочисленных искр, как во время фейерверка. Заряд ВВ находился не просто в сумке, а дополнительно была оболочка заряда, сделанная, например, из плотной ткани или нескольких слоев полиэтилена. Об этом можно судить по конфигурации равномерного разлета в окружающем пространстве невзорвавшихся, но горевших частичек ВВ и металлического порошка, а также по осколкам, образовавшимся только в результате разрушения бюста, также не было осколков от твердой оболочки заряда, а в сфере обзора видеокамеры (боковой) зафиксирован только один крупный осколок от памятника, скорее всего вторичный, отлетевший от стены здания.

Предположительная схема взрывного устройства указывает на то, что заряд сделан из простейших материалов, но квалифицированно. Об этом свидетельствует эффект взрыва: полное разрушение бюста и направление осколков преимущественно на стену здания. То есть хороший разрушительный эффект относительно слабого ВВ с усиленным бризатным эффектом с помощью добавки металлической пудры, скорее всего алюминия, говорит о квалифицированном снаряжении заряда, что в сочетании с грамотным размещением заряда на подрываемом объекте позволило создать только направленный разлет осколков и предельно уменьшить вероятность образования поражающих осколков и создания зоны осколочного поражения вокруг бюста, в частности в сторону улицы, где могли быть прохожие, охранник и вызванный им после взрыва наряд милиции.

Полагаю, что квалификация организаторов достаточно высока и может соответствовать квалификации изготовителей объемно-детонирующего заряда в кислородных баллонах для взрыва в больнице г. Луганска в январе 2010 г.

В новогоднюю ночь в г. Киеве была осуществлена имитация поджога Печерской районной общественной приемной организации «Партии регионов». По представленным материалам видеосъемки попытки поджога (из интернета) и осмотра места происшествия, проведенного 7.01.11 г. в 10.50–11.30, можно сделать следующее заключение: была использована горючая жидкость – летучая, низковязкая, быстро растекшаяся по всей площади оконного стекла и горевшая на нем непродолжительное время, соответствующее толщине слоя горючего на вертикальной поверхности стекла. По характеру горения – яркой мгновенной вспышке и пламени горящей жидкости, быстро растекшейся по значительной площади вертикальной гладкой поверхности стекла, а также по незначительному фрагментному обугливанию только угла правой нижней части рамы и относительно незначительному закопчению решетки в верхней левой части оконного проема – можно сделать заключение о том, что горела легколетучая жидкость с низкой вязкостью и высокой способностью растекания по гладкой поверхности. Из известного диапазона легкодоступных жидкостей наиболее подходит эфир медицинский – легко воспламеняющийся, интенсивно горящий с ярким малокоптящим пламенем, низкой теплотворной способности и соответственно малым поджигающим эффектом.

Наиболее громкий случай произошел 17 января около 6 ч утра. В центре Макеевки на фасаде шахтного управления и в телефонной будке недалеко от супермаркета прогремели 2 террористических взрыва. На первом этаже шахтного управления были разбиты стекла, разрушены двери с характерным скручиванием металлических конструкций, а также значительно пострадали стекла по сужающемуся вверх конусу до

5-го этажа. Характер и размер зоны разрушений с учетом определенного официальными экспертами тротилового эквивалента заряда ВВ – 0,2 кг, приводят к выводу, что применялось высокобризантное ВВ со скоростью детонации около 6000–7000 м/с. Взрыватель применялся радиоуправляемый, жертв нет даже среди дежуривших в зданиях охранников. Анализ взрывов свидетельствует о достаточно высокой квалификации террористов. С этим не соотносится требование выплаты денег – слабая маскировка террористов-профессионалов под криминальные элементы. По характеру исполнения данный взрыв укладывается в вышеописанную в статье серию террористических взрывов.

В результате взрыва, произошедшего 23 января 2011 г, в 23.58 ч в кв. № 30, 4-этажного дома по ул. Рогозовской 1 (ДВРЗ) Днепровского района г. Киева разрушено 15 квартир в 2 подъездах, 5 человек получили травмы и ожоги, сын хозяина квартиры, Максим Фоменко, находится в реанимации с 10 % ожогами в состоянии средней тяжести. Дом 1957 г. постройки, кирпичный, крепкий с высокими потолками и толстыми стенами. Жители свидетельствуют о том, что прогремели два взрыва подряд.

Анализ данных разрушений позволяет уверенно отрицать версии взрывов газа и бризантных взрывчатых веществ. Наиболее вероятен взрыв емкости с легковоспламеняющейся или горючей жидкостью, возможно с помощью заряда взрывчатого вещества. Это самодельное взрывное устройство находилось в комнате первичного взрыва, в результате которого произошел локальный пожар.

Можно предположить, что целью злоумышленников был не взрыв, а поджог квартиры и дома с целью создания предпосылок для отселения жильцов дома и его сноса как аварийного. Возможно, недостаточная квалификация не позволила злоумышленникам изготовить эффективное зажигательное устройство, а применение слишком мощного заряда взрывчатого вещества превратило это устройства во взрывное с небольшим зажигательным эффектом.

Можно сказать, что это вторая серия взрывов и поджогов (первая была год назад между 1 и 2 турами президентских выборов), и она опять-таки связана с политической ситуацией, всеми силами обостряемой оппозицией.

В г. Рубежном 3 февраля 2011 г. была взорвана квартира на верхнем этаже 4-этажного жилого дома. Разрушены перегородки между тремя квартирами, повреждено 10 квартир, хозяин взорванной квартиры был госпитализирован с ранением средней тяжести, 55 жителей остались без крова. Случай очень похож по разрушениям и последствиям взрыва на предыдущий.

Анализ вышеупомянутых материалов по 40 взрывам за последние 3 года дает основания утверждать, что налицо явные тенденции расшире-

ния практики применения взрывов в террористических и криминальных целях. Кроме того, напрашивается вывод, что чаще всего катастрофические взрывы и криминального, и террористического характера, в том случае, если есть жертвы, стараются списать на газовые системы. Это несложно сделать на фоне многочисленных взрывов газа по всей стране, произошедших за последние годы. Что касается реакции на террористические взрывы, существует большой опыт других стран: необходимо как можно скорее выявить истинных организаторов и показательно судить именно их, а не лиц, виновных в нарушении правил техники безопасности. Террористические поджоги и взрывы начались в Украине с начала президентской выборной кампании: в Днепропетровске (зал игровых автоматов в мае 2009 г.), Мелитополе (июнь 2010 г.), Днепропетровске (сентябрь 2010 г.), а затем всплеск: 9 взрывов в период между I и II турами президентских выборов, когда более очевидным стал реальный шанс проигрыша Ю. Тимошенко. Если опираться на опыт власти оранжевых, вся их деятельность была успешной только в период оранжевой революции (захват власти). В период же стабильности – была больше направлена на сведение счетов и отталкивание конкурентов от «кормушки» реальной власти. Всплески активности террористов (судя по взрывам) совпадают с периодами, когда оранжевым надо было любой ценой привлечь внимание разочаровавшегося в них населения. Одно из направлений их деятельности – террористические взрывы с помощью, видимо, одной и той же команды профессионалов, которую СБУ и МВД Украины, к сожалению, до сих пор не может поймать и обезвредить.

Не менее важно перекрыть доступ к украинским военным складам раз и навсегда прекратить практику, когда Украина считается одним из главных в мире поставщиков дешевой, но качественной взрывчатки и средств взрывания для террористов.

Исходя из вышеизложенного, повторяюсь, что Украине необходимо смелее использовать на практике независимую экспертизу – один из немаловажных признаков цивилизованной демократической страны. Только при этом необходимо использовать ученых с опытом, знаниями, а не скороспелых экспертов.

Список использованных источников

1. *Руководство по подрывным работам.* – Изд. МОСССР, 1969. – 464 с.
2. *Захматов, В. Д.* Взрывчатые вещества и взрывные устройства : уч. пособ. / В. Д. Захматов, И. П. Красюк, А. А. Садченко [и др.]. – К. : Национальная академия внутренних дел, 2004. – 324 с.
3. *Беляев, А.* Горение, детонация и работа взрыва конденсированных систем / А. Беляев. – М. : Наука, 1968.

4. *Льюис, Б.* Горение, пламя и взрывы в газах / Б. Льюис, Г. Эльбе. – М. : Мир, 1968.

5. *Таубкин, С. Н.* Пожаро- и взрывоопасность пылевидных материалов и технологических процессов их переработки / С. Н. Таубкин, И. С. Таубкин. – М. : Химия, 1976.

6. *Гельфанд, Б. Е.* Газовые взрывы / Б. Е. Гельфанд, М. В. Сильников. – СПб. : Изд-во «Астерион», 2007. – 240 с., ил.

7. *Чиженко, В. П.* Взрывобезопасность кислородных баллонов / В. П. Чиженко // Технические газы. – 2009. – № 6. – С. 64-65.

8. *Чиженко, В. П.* Анализ причин взрыва кислородных баллонов, приведшего к групповому несчастному случаю / В. П. Чиженко // Технические газы. – 2008. – № 6. – С. 62-64.

9. *Титовая* инструкция по охране труда при наполнении кислородом баллонов и обращении с ними у потребителей. – М. : ОАО «Гипрокислород», 1991.

10. *Захматов, В. Д.* Современные проблемы исследования взрывов в жилых и общественных зданиях Украины / В. Д. Захматов // Пожаро-взрывобезопасность. – М., 2010. – Т. 19. – № 3. – С. 47-59.

10. *Захматов, В. Д.* Исследование криминальных и террористических взрывов в Украине / В. Д. Захматов // Проблемы обеспечения взрывобезопасности и противодействия терроризму : труды Пятой всероссийской научно-практической конференции (апрель 2010 г., Санкт-Петербург). – СПб., 2010. – 54-76 с.

ЗМІСТ

Вступ	3
Рішення «круглого столу» «Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації»	4
Виступи учасників під час відкриття «круглого столу»	5
ЄРМОЛАЄВ А.	7
ЛИТВИНЕНКО О.	8
МАРКЄЄВА О.	8
Доповіді до «круглого столу»	10
Гуцало М. Державна політика протидії тероризму: стан, проблеми, перспективи	10
Паламарчук М. Протидія тероризму: політичний аспект	15
Кондратов С. Про деякі проблеми правового та організаційного забезпечення протидії тероризму на сучасному етапі.....	18
Крутов В. Концептуальні підходи до проблеми виникнення та поширення екстремізму й тероризму	22
Антипенко В. Глобальное измерение причин терроризма	26
Корж І. Екстремізм і тероризм: передумови виникнення та поширення.....	31
Дмитрук Д. Оцінка загрози тероризму громадською думкою: порівняльний аналіз.....	38
Стегній О. Ставлення українців до ризику терористичних актів	42
Ємельянов В. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму.....	46
Настюк В. Адміністративно-правові заходи протидії тероризму: шляхи удосконалення	49
Петриченко О. Термінологічні аспекти імплементації Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму в національне законодавство України	54
Семенюк О. Щодо підвищення ефективності протидії терористичній загрози в Україні.....	59
Кубальський В. Проблеми удосконалення кримінального законодавства в антитерористичній сфері в Україні.....	62
Вербенський М. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації	68
Тимошенко В. Тероризм і наркобізнес: механізм зрощування.....	72
Кірсанов В. Роль Держфінмоніторингу у сфері боротьби з тероризмом.....	80
Доронін І. Антитерористична діяльність СБУ в контексті реформування сектору безпеки та правоохоронних органів України.....	84
Поляруш О. Кібертероризм: критерії віднесення об'єктів, що мають важливе значення для забезпечення національної безпеки України, до переліку таких, що потребують першочергового захисту від кібернетичних атак	86
Паливода В. Міжнародна практика боротьби з тероризмом: досвід для України.....	88
Леонов Б. Щодо оцінки терористичної загрози в Україні.....	91
Цыганов В. Некоторые черты новейшего терроризма.....	95
Захматов В. Террористические и криминальные взрывы с помощью военной взрывчатки в жилых и общественных зданиях.....	100

Наукове видання

Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації

Збірник матеріалів «круглого столу»

Літературні редактори: *О. В. Москаленко, І. В. Куницина, Н. І. Палій*

Коректор: *Н. І. Палій*

Верстка: *Є. Ю. Стрижеус, Н. І. Палій*

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 3.08.2011. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. арк. 8,91. Наклад 200 пр. Зам.

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501-93-01